

Н. С. ПЕДЧЕНКО, В. Ю. СТІЛЕЦЬ

ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ

МОНОГРАФІЯ



Полтава
2022

Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ»
(ПУЕТ)

Н. С. Педченко, В. Ю. Стрілець

**ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА
РОЗВИТКУ МАЛОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

Полтава
ПУЕТ
2022

УДК 33.027:334.72(477)

П24

Рекомендовано до видання, розміщення в електронній бібліотеці та використання в освітньому процесі вченою радою університету, протокол № 11 від 24.11.2021.

Рецензенти:

М. Ю. Барна, д. е. н., професорка, перша проректорка Львівського торговельно-економічного університету;

Т. А. Васильєва, д. е. н., професорка, директорка навчально-наукового інституту бізнесу, економіки та менеджменту Сумського державного університету;

Н. Г. Виговська, д. е. н., професорка, завідувачка кафедри фінансів і кредиту державного університету «Житомирська політехніка».

Педченко Н. С.

П24 Державна підтримка розвитку малого підприємництва в умовах євроінтеграційних процесів України : монографія / Педченко Н. С., Стрілець В. Ю. – Полтава : ПУЕТ, 2022. – 250 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

ISBN 978-966-184-424-6

У монографії обґрунтовано методологічні засади, методичні підходи та практичний інструментарій державної регуляторної політики щодо інформаційного, інституціонального, інституційного та фінансово-кредитного забезпечення розвитку малого підприємництва в умовах євроінтеграційної політики України.

Для фахівців у сфері функціонування й розвитку малого підприємництва, науковців, викладачів, аспірантів і студентів економічних закладів вищої освіти, керівників підприємств та організацій, органів державної та місцевої влад.

УДК 33.027:334.72(477)

ISBN 978-966-184-424-6

© Н. С. Педченко, В. Ю. Стрілець, 2022
© Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі», 2022

ЗМІСТ

Вступ.....	5
РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА.....	9
1.1. Закономірності зміни наукового та суспільного інтересу до дослідження проблем розвитку малого підприємництва.....	9
1.2. Методологічні засади дослідження узгодженості дій держави та бізнесу в забезпеченні розвитку малого підприємництва	25
1.3. Дослідження результативності створених державою інформаційних сервісів для підтримки малого підприємництва	39
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД.....	52
2.1. Інфраструктура інституціонального та інституційного забезпечення розвитку малого підприємництва за участю держави	52
2.2. Дослідження практики міжнародного співробітництва у сфері підтримки малого підприємництва України та країн Європейського Союзу.....	67
РОЗДІЛ 3. ФІНАНСОВО-КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА	83
3.1. Застосування інструментів податкової політики у фінансово-кредитному забезпеченні розвитку малого підприємництва.....	83
3.2. Роль держави у сприянні кредитному забезпеченню розвитку малого підприємництва	106

РОЗДІЛ 4. СЦЕНАРНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ТАРГЕТУВАННЯ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ.....	126
4.1. Застосування системного форсайту як засобу розвитку малого підприємництва.....	126
4.2. Науково-методологічний підхід до таргетування форсайт-заходів забезпечення розвитку малого підприємництва з урахуванням ризиків трансформації національної економіки	150
Висновки	190
Список використаних інформаційних джерел.....	194
Додатки.....	220

ВСТУП

Мале підприємництво (МП) є важливим елементом національної економіки України, оскільки у 2019 р. займало 95 % у загальній структурі суб'єктів підприємництва, 46,28 % – у формуванні ВВП, 27,5 % – у загальній чисельності зайнятих, 19 % – у загальному обсязі реалізації продукції. Існування як внутрішніх проблем у розвитку МП, так і тих, що пов'язані з недосконалістю системи його державного регулювання та неефективністю існуючих державних програм його підтримки, зумовлює суттєве відставання темпів його розвитку від середньоевропейської динаміки: у 2019 р. частки збанкрутілих малих підприємств в Україні та країнах Європейського Союзу (ЄС) становили відповідно 17,7 % та 3,7 % від їх загальної кількості, частки в обсязі експорту – 27 % та 50 % відповідно, їх частки в доданій вартості – 31,3 % та 60 % відповідно. Попри велику кількість програм підтримки МП, що реалізуються в Україні як урядом (бюджетна дотація для розвитку сільгоспвиробників, податкові та митні пільги, державна програма компенсацій «Доступні кредити 5–7–9 %» тощо), так і міжнародними організаціями (EU4Business, COSME, FORBIZ, Креативна Європа й ін.), наразі відсутнє комплексне уявлення про систему та механізми забезпечення МП, макроекономічного планування та прогнозування його розвитку, реалізації регуляторної політики в цій сфері.

Нині достатньо високим є рівень розробленості досліджуваної проблематики, однак остаточно не вирішеними залишаються методологічні й методичні питання, пов'язані, зокрема, із виявленням закономірностей у формуванні наукового ландшафту дослідження проблем діяльності МП, обґрунтуванням напрямів узгодження дій держави та бізнесу щодо стимулювання його розвитку, регуляторних механізмів щодо його інформаційного, матеріально-технічного, інституціонального, інституційного та фінансово-кредитного забезпечення тощо.

У монографії здійснено спробу провести глибокий аналіз розвитку методологічних і методичних засад інформаційного, матеріально-технічного, інституціонального, інституційного та

фінансово-кредитного забезпечення МП, реалізації системної регуляторної політики для узгодження інтересів держави та малого бізнесу в умовах євроінтеграції України. Досягнення визначеної мети зумовило необхідність вирішення таких завдань: поглибити концептуальні засади забезпечення розвитку МП в умовах трансформаційної економіки; розглянути інституційне та інституціональне забезпечення розвитку МП у контексті європейського досвіду; розглянути фінансово-кредитне забезпечення як детермінанту розвитку МП; обґрунтувати необхідність сценарного прогнозування та таргетування заходів державної політики сприяння розвитку малого підприємництва в контексті забезпечення економічного зростання в Україні.

Монографія складається з чотирьох розділів, у яких обґрунтовано методологічні засади, методичні підходи та практичний інструментарій державної регуляторної політики щодо інформаційного, інституціонального, інституційного та фінансово-кредитного забезпечення розвитку МП в умовах євроінтеграційної політики України.

У першому розділі монографії досліджено концептуальні засади забезпечення розвитку малого підприємництва в умовах євроінтеграції України на основі застосування інструментарію біблометричного аналізу для підтвердження обґрунтованості концентрації уваги на інформаційному, інституціональному, інституційному, фінансово-кредитному забезпеченні МП, а також визначення для кожного з них основних ризиків та способів їх нівелювання, нових можливостей та шляхів їх реалізації, що обумовлені специфікою євроінтеграційного періоду розвитку економіки України.

Визначено методологічне підґрунтя виявлення напрямів активізації інтересу до питань розвитку малого підприємництва, що полягає в системному поєднанні: видів аналізу; суб'єктів аналізу – науковців, чії публікації індексуються наукометричною базою Scopus, та користувачів мережі Інтернет; контекстів аналізу – еволюційно-хронологічного та регіонально-географічного, що дозволило виявити протилежні тенденції щодо суспільної цікавості та інтересу дослідників до питань розвитку

малого підприємництва як у хронологічному, так і в географічному контексті, визначити країни-лідери за суспільною та науковою увагою до малого підприємництва, а також аспекти, що трансформують зміну трендів у з'ясуванні проблем, пов'язаних із розвитком малого підприємництва.

Проведено дослідження результативності створених державою інформаційних сервісів для підтримки МП шляхом оцінювання розриву між де-юре та де-факто ефективності інформаційного забезпечення малого підприємництва. Визначено обсяг таких розривів та обґрунтовано систему відповідних заходів щодо їх ліквідації.

Другий розділ присвячено дослідженню узгодженості дій держави та бізнесу в забезпеченні розвитку малого підприємництва на основі розрахунку інтегральних індексів, які оцінюють внесок підприємницького сектору в розвиток малого підприємництва та роль держави у створенні відповідних інституційних умов у країні. Здійснено кластеризацію країн Європейського Союзу та України за відповідними показниками, проведено інтерференцію результатів кластерного аналізу та сформовано матрицю успішності державно-приватного партнерства в розвитку малого підприємництва, яка сегментує країни за рівнем синергії зусиль держави (створення сприятливих умов для розвитку малого підприємництва) та бізнесу (ефективність перетворення створених можливостей на сильні сторони своєї діяльності).

У третьому розділі проведено рейтингування джерел фінансово-кредитного забезпечення розвитку малого підприємництва. Проведено оцінювання комплаєнсу між рівнями податкового тиску та регуляторного втручання держави у діяльність малого бізнесу та відповідним внеском МП у розвиток національної економіки. Оцінено тенденції зміни комплаєнсу державних та підприємницьких інтересів у ретроспективі та напрями їх забезпечення на перспективу. Визначено наукове підґрунтя підвищення ефективності програми державних компенсацій для малого бізнесу «Доступні кредити 5–7–9 %», обґрунтовано пропозиції щодо коригування переліку банків-учасників цієї програми

залежно від наявності у них спеціальних програм, режимів та привабливих умов для кредитування МП, рівня довіри до них із боку суб'єктів МП, загального рівня їх надійності, ефективності та стійкості. Розроблено пропозиції щодо подолання проблеми нерівномірного доступу підприємців сільської місцевості в різних регіонах України до ефективних інструментів фінансово-кредитного забезпечення розвитку малого підприємництва.

У четвертому розділі здійснено прогнозування сценаріїв перетворення існуючих можливостей розвитку малого підприємництва (за всіма видами його забезпечення та інтегрально) в сильні сторони з урахуванням ризиків трансформації національної економіки. Побудовано песимістичний, реалістичний та два види оптимістичного сценарію: перший – зростання конкурентних позицій малого підприємництва України на вітчизняному ринку, другий – на європейському ринку. Проведено розрахунок інтегрального показника розвитку МП та здійснено його прогнозування в часовому інтервалі до 2030 року з урахуванням кількісного оцінювання якісних перетворень унаслідок реалізації форсайт-заходів. Окреслено проєкцію переходу країни із групи країн-аутсайдерів до країн лідерів серед європейських країн щодо узгодженості дій держави та бізнесу в забезпеченні розвитку МП.

На думку авторів, монографія зацікавить науковців, викладачів, аспірантів і студентів економічних закладів вищої освіти, працівників органів державного управління та місцевого самоврядування, суб'єктів підприємництва.

Побажання та зауваження щодо змісту монографії просимо надсилати на електронну адресу: strilecvika@ukr.net.

РОЗДІЛ 1. КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Закономірності зміни наукового та суспільного інтересу до дослідження проблем розвитку малого підприємництва

Сучасні тенденції економічного розвитку України зумовлюють необхідність трансформації умов ведення та розвитку МП як важливого чинника прискорення зростання національної економіки країни, забезпечення соціальної стабільності, підвищення зайнятості населення та інноваційності діяльності. Незважаючи на те, що частка МП у загальній кількості суб'єктів підприємництва є достатньо високою як у країнах ЄС, так і в Україні (останні становлять 95 % у загальній кількості суб'єктів підприємництва у 2019 р.), проте пряме порівняння процесів ведення МП України із зарубіжними країнами засвідчило, що мале й мікропідприємство України розвивається повільніше та є менш прибутковими, аніж їх європейські аналоги. Якісно новий рівень співпраці України та ЄС передбачає кардинальні трансформаційні зміни в усіх галузях і сферах національної економіки. Поряд із позитивними положеннями угоди про асоціацію, що спрямовані на модернізацію національної економіки та стратегічний вектор розвитку України, є ряд перешкод, пов'язаних з інтеграцією українських бізнес-процесів у світове господарство. Особливо це стосується суб'єктів МП, які є найбільш уразливими до конкуренції в зоні вільної торгівлі. За рівнем розвитку МП у країні можна судити про її здатність пристосовуватися до мінливого економічного середовища, створювати умови для практичної реалізації здібностей і талантів кожного індивіда, що позитивно позначається на процесах єднання нації, збереженні її національного духу й національної гідності. Невідповідність рівня розвитку МП України викликам глобалізації та євроінтеграції зумовлює необхідність визначення нових завдань та цілей у розвитку МП, які, насамперед, полягають у підвищенні якості товарів і послуг та забезпеченні синхронізації національних і європейських стандартів.

Ураховуючи особливості національної економіки України, зокрема, процеси постійного вдосконалення законодавчо-нормативного підґрунтя, податкові, пенсійні, соціальні реформи, інформатизацію та диджиталізацію суспільства та виклики, спричинені світовими кризовими явищами, вважаємо за доцільне запропонувати розуміння сутності «трансформації національної економіки» як процесу якісного перетворення економіки інструментами реструктуризації, реорганізації, цифровізації, інфраструктурної перебудови економічної системи, що зумовлені впливом євроінтеграційних процесів національної економіки та необхідністю адаптації до ризиків їх невизначеності, наслідком чого є створення нової моделі національної економіки, об'єктивна необхідність якої зумовлена ключовим фактором – євроінтеграційною спрямованістю державної політики, що на сучасному етапі інформаційного розвитку суспільства, окрім адаптації європейських стандартів ведення бізнесу, передбачає врахування результатів четвертої промислової революції:

- технологічні інновації та розвиток цифрових технологій. Досягнення в галузі технологій та інноваційної політики сприяє покращенню національної економіки країн, відкриває доступ до світових ринків та мережі знань за відносно низькою ціною;

- поширення електронного бізнесу та електронної комерції. Інтернет надає платформу для мільйонів щоденних онлайн-транзакцій та комунікацій, що є вагомим внеском в окремі економіки;

- цифрова трансформація, що має позитивний вплив на розвиток малого та середнього підприємництва як ключового інструменту розвитку економіки. Вона надає нові можливості для розвитку МП, сприяє підвищенню їх конкурентоспроможності на локальних та глобальних ринках за рахунок інновацій у продуктах, послугах, виробничих процесах;

- глобалізація, яка сприяє покращенню взаємодії між суспільствами та урядами у процесі транскордонних взаємних економічних інтеграцій та залученні національної економіки до світового ринку;

- популяризація смартфонів. Смартфони нового покоління дозволяють використовувати можливості електронного уряду в повному обсязі, реалізувати «державу у смартфоні», установлюючи прямий зв'язок населення з державою, мінімізуючи втрати часу та коштів на отримання адміністративних, інформаційних та консультативних послуг;

- використання штучного інтелекту для поширення важливої інформації, реалізації інструментів національної економіки. Зокрема, застосування чатботів, що імітують письмове чи словесне спілкування, може полегшити реалізацію програм підтримки економіки державою й міжнародними організаціями та урядами;

- розвиток робототехніки. Використання роботів сприяє автоматизації виробничих процесів, вивільнюючи трудовий потенціал для більш інтелектуальної, висококваліфікованої праці.

Сучасний етап трансформації національної економіки визначає необхідність формування особливого погляду на природу забезпечення розвитку МП як сфери, яка, з одного боку, є ключовою для економічного зростання країни, а з іншого, перебуває в постійному пригніченні та обтяжена неефективними реформами й законодавчими обмеженнями. Слід зазначити, що попри наявність великої кількості наукових досліджень за проблематикою розвитку МП, понятійний апарат залишається неузгодженим. Як і в більшості країн світу, в Україні ключовим критерієм віднесення суб'єктів господарювання до сегмента малих, середніх або великих підприємств є кількість працівників, обсяг чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) та балансова вартість активів. Найбільш близькими до України є критерії віднесення МП країн ЄС, і це й не дивно, адже останні роки Україна обрала чіткий вектор на євроінтеграцію, що, у свою чергу, передбачає трансформацію національної економіки в напрямі приближення українських стандартів ведення і регулювання бізнесу до стандартів ЄС. Поряд із цим відповідно до класифікації ЄС суб'єкти підприємництва повинні відповідати критеріям, із яких обов'язковим є «кількість працівників», а також одному з таких крите-

ріїв, як «Обсяг виручки від реалізації» або «Обсяг активів». Щодо останнього, то малими вважаються суб'єкти підприємництва, обсяг активів яких не більше 10 млн євро (для мікро – 2 млн євро), а великими ті, у яких обсяг активів більше 43 млн євро [127]. Отже, наразі критерії віднесення суб'єктів підприємництва до категорії «мале підприємництво» є сталими, та майже не варіюється ні зі зміною просторової, ні часової площини. Однак, саме тлумачення поняття «мале підприємництво» й досі викликає дискусію серед науковців, а питання розвитку МП на сьогодні перебувають у центрі уваги не тільки науковців, але й користувачів Інтернету. Тому в роботі запропоновано провести аналіз суспільної та наукової зацікавленості у вивченні питань розвитку МП у таких ключових контекстах:

- 1) еволюційно-хронологічний контекст;
- 2) регіонально-географічний контекст.

Ураховуючи глобалізаційні процеси та євроінтеграційні інтереси України, під час дослідження сутності й особливостей розвитку малого підприємництва варто користуватися не тільки дослідженнями вітчизняних науковців, а також брати до уваги погляди провідних зарубіжних науковців та економістів сучасності. Проте, нині невпинно зростає як кількість дослідників проблематики розвитку МП, так і кількість «наукової літератури» у вигляді статей, журналів, монографій, збірників, тез конференцій та інших типів наукових публікацій у цій сфері. Для того щоб зробити вибірку «якісних» публікацій серед низки існуючих, доречно використовувати ті бази даних наукової літератури, які мають багаторічний досвід і репутацію в публікації та просуванні дійсно ґрунтовних, наукомістких робіт. Тому в роботі використано статті, що розміщені в наукометричній базі даних Scopus, репутація якої є запорукою високої (або принаймні достатньої) наукової якості.

Так, результати пошуку статей у наукометричній базі даних Scopus за ключовими словами «мале підприємництво» (small business) дозволило сформувати репрезентативну вибірку 13 777 статей, що присвячені проблемам МП та були опубліковані в період із 1990 по 2020 рр. Дослідження було

проведено з використанням інструменту Scopus Citation Overview tool, що являє собою інтерактивний спосіб перегляду тенденції цитування для набору документів; знаходження усіх публікацій із посиланням на певний документ (або набір документів) та оцінку загального впливу публікацій у дослідницькій галузі.

Результати дослідження динаміки зацікавленості в розгляді питань, пов'язаних із МП, проведеного за допомогою інструментарію наукометричного (Scopus Citation Overview tool) аналізу (рис. 1.1), засвідчили, що цікавість науковців до цієї проблематики суттєво зростає в часі (починаючи із 2008 р. – як пошук шляхів нівелювання впливу фінансової кризи; із 2019–2020 рр. – як пошук шляхів виходу з пандемічної кризи).

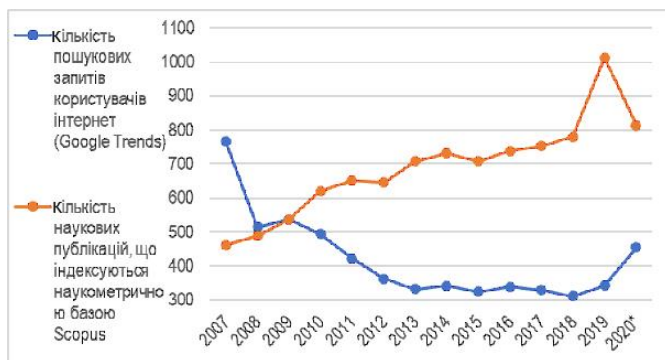


Рисунок 1.1 – Еволюційно-хронологічний контекст зацікавленості науковців (Scopus) та користувачів мережі Інтернет (Google Trends) до МП у 2007–2020 рр.
(* за 6 міс. 2020 р.)

Поряд із цим моніторинг тенденцій із використанням інструментарію трендового (Google Trends) аналізу показав, що суспільна цікавість (за кількістю пошукових запитів користувачів Google) за цей же період зменшується.

Різке зростання зацікавленості як науковців, що індексуються в наукометричній базі Scopus, так і користувачів пошукової системи Google відбувається у 2019–2020 рр., коли питання МП актуалізувалися проблемами, пов'язаними з наслідками впливу

COVID-19 на ведення та розвиток бізнесу, посилення ймовірності банкрутства МП. Зокрема, найпоширенішими сферами цікавості користувачів МП є: питання, пов'язані з отриманням грантів на підтримку малого бізнесу; альтернативні варіанти отримання кредитів МП; державні програми розвитку МП та інших стимулів розвитку МП, можливостей його відновлення через карантин, пов'язаний із COVID-19.

Регіонально-географічний контекст аналізу суспільної та наукової зацікавленості у вивченні питань розвитку МП було досягнуто обопільним аналізом тенденцій у суспільній та науковій зацікавленості щодо питань МП у розрізі видів аналізу; суб'єктів аналізу – науковців, чиї публікації індексуються наукометричною базою Scopus, та користувачів мережі Інтернет. Систематизація даних з отриманих результатів вибірки статей (автори, геолокація, афіліція, часовий період, ключові словосполучення) та їх інтеграція у програмне забезпечення Vosviewer 1.6.15 для подальшого аналізу дозволило побудувати картографії дослідницьких мереж – лідерів у вивченні МП (рис. 1.2).

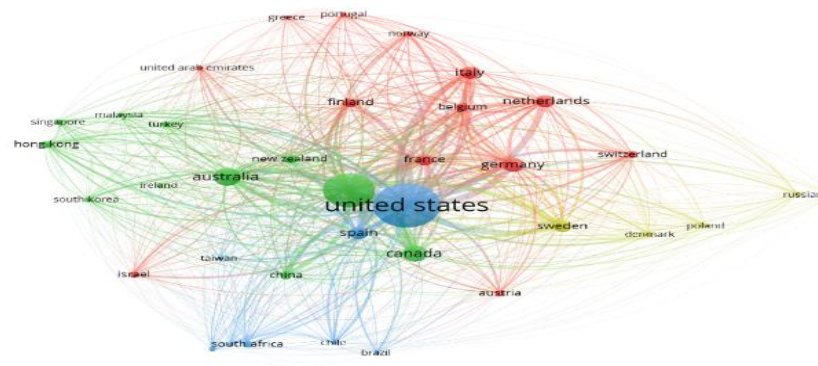


Рисунок 1.2 – Картографія дослідницьких мереж – лідерів у вивченні МП (Vosviewer 1.6.15 за базою Scopus, 1990–2020 pp.)

Примітка. Діаметр кола ідентифікує потужність дослідницької школи відповідної країни (Scopus Citation Overview tool).

У результаті поєднання можливостей інструментарію Google Trends (трендовий аналіз) та Vosviewer 1.6.15 (бібліометричний аналіз) виявлено, що в науковій спільноті найбільша увага до питань розвитку МП приділяється у США, Австралії, Великій Британії, Іспанії, Канаді та Німеччині, тоді як у спільноті користувачів мережі Інтернет – переважно в Північній Америці, Австралії, на Півдні та Сході Африканського континенту.

Аналіз засвідчив, що Україна належить до країн із низьким рівнем уваги до розвитку МП як із боку науковців, так і щодо суспільної цікавості (рис. 1.3).

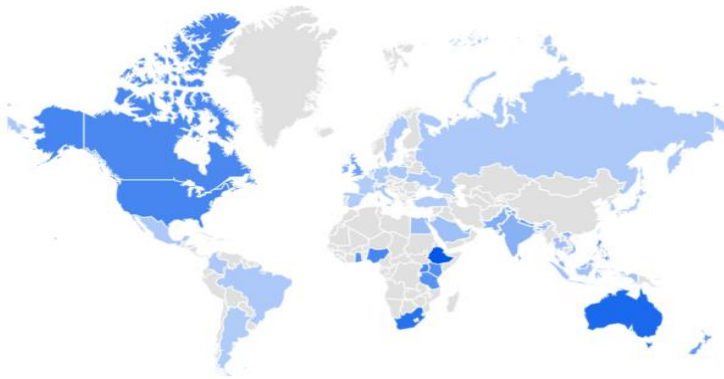


Рисунок 1.3 – Картографія активності користувачів мережі Інтернет щодо питань розвитку МП (Google Trends, 1990–2020 pp.)

Примітка. Варіація кольору від світлого до темного характеризує рівень активності від низької до високої.

Трансформаційні економічні процеси України останніх років спричиняють суттєві зміни в забезпеченні розвитку МП, що зумовлює необхідність ґрунтовного дослідження його особливостей та характеристик. Дослідження семантики поняття «забезпечення розвитку малого підприємництва» в контексті прагнення формування масиву знань та пояснення закономірностей у цьому процесі засвідчили, що наразі відсутні уніфіковані визначення поняття «забезпечення розвитку малого підприєм-

ництва» й не досягнуто системності у групуванні видів забезпечення в контексті реалізації цілей. Це поняття складається із двох терміноутворювальних понять: «забезпечення розвитку» та «мале підприємництво». Відповідно до існуючих тлумачень [13, 39, 65] під забезпеченням необхідно розуміти «процес», результатом якого є досягнення безперервності й ефективності економічного циклу.

Проведений бібліометричний аналіз наукового доробку з питань дослідження сутності малого підприємництва та шляхів його розвитку за допомогою інструментарію Vosviewer 1.6.15 дозволив виявити взаємозв'язки дослідження МП з іншими економічними категоріями (рис. 1.4) та виокремити п'ять основних кластерів, що об'єднують поняття, які часто пов'язують із розвитком МП:

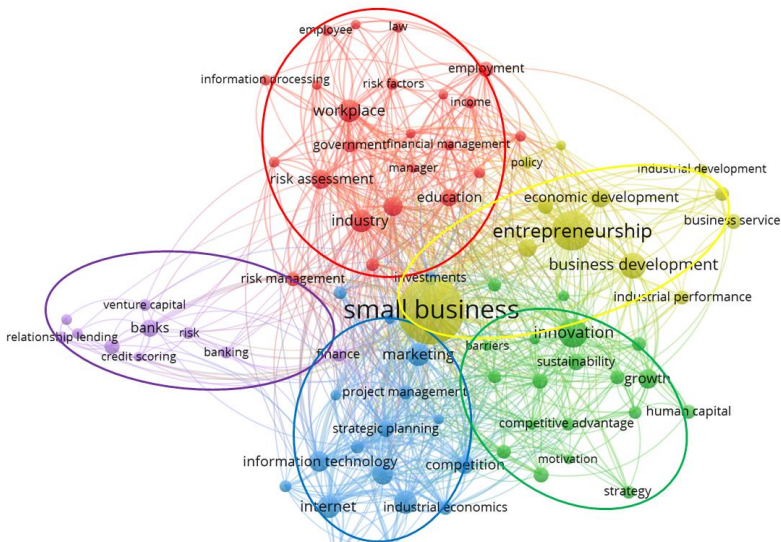


Рисунок 1.4 – Візуалізація взаємозв'язків поняття МП з іншими економічними поняттями в наукових дослідженнях, розміщених у наукометричній базі Scopus за 1990–2020 рр.

Примітка. Діаметр кіл при відповідних економічних категоріях залежить від частоти згадування відповідного поняття як ключового слова поряд із МП у наукових статтях, проіндексованих наукометричною базою Scopus за 1990–2019 рр.

1) кластер 1 «інформаційне забезпечення». До цього кластеру увійшли наукові доборки вчених, у яких поняття «мале підприємництво» (small business) визначається через такі категорії: інформаційні системи, інтернет, інформаційні технології, конкуренція; проєктний менеджмент тощо (синій колір на рисунку);

2) кластер 2 «кадрове забезпечення», що включає в себе виділення таких індикаторів розвитку МП: трудові ресурси, людина, кадрова політика, працевлаштування, менеджмент персоналу (червоний колір на рисунку);

3) кластер 3 «фінансово-кредитне забезпечення» охоплює такі категорії: банки, мікрокредити, позики, венчурний капітал, ризик (фіолетовий колір);

4) кластер 4 «матеріально-технічне забезпечення» є результатом угруповання таких категорій як: інновації; технологічний прогрес; технології; виробництво; розвиток промисловості (зелений колір);

5) кластер 5 «інституціональне та інституційне забезпечення» акумулює всі дослідження, що асоціюють поняття «мале підприємництво» з такими категоріями: інститути; розвиток бізнесу; економічне зростання; політика уряду; інвестування.

Проведена структуризація наукового доробку слугує підтвердженням доцільності концентрації уваги саме на цих напрямках забезпечення розвитку МП. Основним критерієм авторського їх виокремлення є високий рівень їх релевантності саме для умов поточного трансформаційного періоду економіки України.

Відповідно до цього доцільно ввести поняття «видове забезпечення розвитку» як сукупність видів забезпечення (інформаційного, кадрового, матеріально-технічного, інституційного та інституціонального, фінансово-кредитного забезпечення), перманентне вдосконалення яких забезпечить циклічність розвитку МП із позитивними змінами якісних і кількісних характеристик під час переходу від одного життєвого циклу до іншого.

Зокрема, доцільно виділити такі види забезпечення: інформаційне, кадрове, матеріально-технічне, інституціональне та інституційне, фінансово-кредитне. При цьому, ураховуючи умову

безперервного зростання та розширення, визначено зміну функції забезпечення розвитку МП у часі в напрямі постійного якісного та кількісного покращення всіх складових забезпечення. Забезпечення розвитку МП України є складним і багатоаспектним завданням, що передбачає виділення ключових цілей та визначення їх ієрархічності відповідно до сучасних перешкод розвитку. Тому важливим є обґрунтування такого підходу до дослідження цього процесу, що передбачає визначення стратегічно важливих векторів дослідження на основі врахування особливих умов ведення бізнесу в Україні, перешкод діяльності сфери МП, впливу стимулюючих і стримуючих факторів економічного середовища тощо. У роботі запропоновано науково-методологічний підхід до визначення стратегічно важливих векторів забезпечення розвитку МП в умовах трансформації національної економіки, що передбачає встановлення таких етапів: виділення основних видів забезпечення розвитку МП, з'ясування їх змісту та особливостей; дослідження основних актуальних проблем і перешкод розвитку МП в Україні; встановлення ключових суб'єктів, що впливають на рівень забезпечення розвитку МП; дослідження впливу невизначеності трансформаційних процесів національної економіки на розвиток МП; визначення стратегічно важливих векторів дослідження процесу забезпечення розвитку МП на основі встановлення причинно-наслідкових зв'язків перешкод, видів забезпечення розвитку МП, стейкхолдерів бізнес-середовища та врахування впливу невизначеності трансформаційних процесів. Необхідно акцентувати увагу на тому, що визначення стратегічно важливих цілей розвитку має бути підпорядковано загальній стратегії розвитку України.

Зазначимо, що стратегія сталого розвитку «Україна-2020» [122] передбачає досягнення 25 ключових показників, які оцінюють хід виконання реформ і програм, серед яких є низка індикаторів, реалізація яких прямо чи опосередковано визначає необхідність удосконалення сфери МП, зокрема:

- 1) у рейтингу Світового банку «Doing Business» Україна посяде місце серед перших 30 позицій;

2) кредитний рейтинг України – Рейтинг за зобов'язаннями за шкалою рейтингового агентства Standard and poors – не нижче інвестиційної категорії «BBB»;

3) за глобальним індексом конкурентоспроможності, який розраховує Всесвітній економічний форум, Україна увійде до 40 кращих держав світу;

4) валовий внутрішній продукт (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу, який розраховує Світовий банк, підвищиться до 16 000 доларів США;

5) чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015–2020 рр. за даними Світового банку становитимуть понад 40 млрд доларів США;

6) за результатами загальнонаціонального опитування 90 % громадян України відчуватимуть гордість за державу.

Результати цього дослідження покладені в основу розроблення концептуальних засад забезпечення розвитку МП в умовах трансформації національної економіки (рис. 1.5), що відрізняються від існуючих застосуванням інструментарію бібліометричного аналізу для підтвердження обґрунтованості (на основі структуризації наукового доробку за базою даних Scopus за 1990–2020 рр.) концентрації уваги на інформаційному, матеріально-технічному, інституціональному, інституційному, фінансово-кредитному забезпеченні МП. Основною ідеєю концепції є стимулювання активізації МП шляхом системного розвитку інформаційного, інституціонального, інституційного, фінансово-кредитного забезпечення з урахуванням структурних взаємних зв'язків між ними, основних ризиків і способів їх нівелювання, можливостей та напрямів їх атракції в умовах трансформації національної економіки.

Слід зазначити, що питання розвитку МП на сьогодні перебувають у центрі уваги не тільки зарубіжних науковців, але й українських учених. Однак, у силу обмеженої представленості українських наукових праць із питань розвитку малого підприємництва в міжнародних наукометричних базах, аналіз їх внеску в розвиток цієї проблеми доцільно проводити шляхом моніторингу українських джерел наукової літератури.

Загалом, можемо стверджувати, що поняття «розвиток підприємництва» наразі має настільки багато інтерпретацій, що визначити ключові етапи розвитку наукової думки за цією проблемою та стисло критично висвітлити роботи попередників, без елементу суб'єктивізму наразі є складним завданням. Так, із розвитком інформаційних технологій доступність наукових праць із проблематики, що цікавить науковця, з одного боку, полегшила процес наукового дослідження, а з іншого, створила значну полеміку при визначенні ключових понять дослідження. Тому вимогами часу є застосування таких інструментів семантичного, бібліометричного та наукового аналізу, що дозволить надати об'єктивно справедливую оцінку існуючих напрацювань та сформулювати на цій базі власне бачення перешкод розвитку малого підприємництва, ключових характеристик, умов і вимог до забезпечення розвитку, ключових описових понять об'єкта дослідження. Нами здійснена спроба проведення бібліометричного аналізу за критеріями новітності, актуальності, повноти та наукового рівня дослідження засобами кластерного аналізу (методом найближчої схожості) з використанням таких показників: цитованість наукового джерела; продуктивність та впливовість науковця, групи науковців або наукової організації (h-індекс); сучасний підхід до проблеми (додаток А).

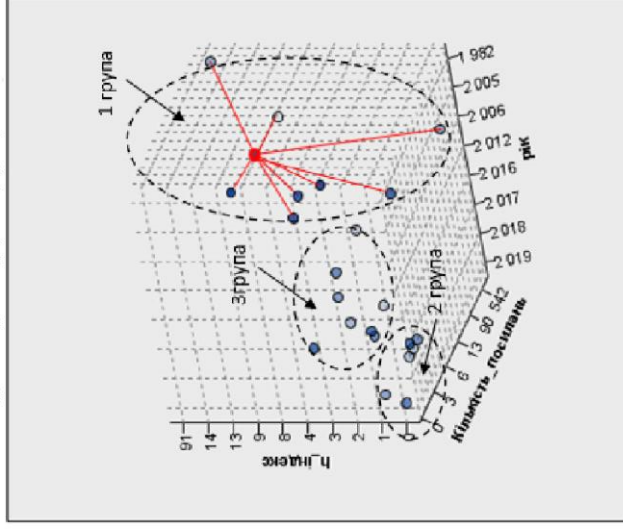
Візуалізація класифікації авторів за визначеними критеріями за допомогою програми IBM SPSS Statistics (рис. 1.6) дозволила виокремити три групи авторів:

- 1) автори, які мають високий рівень цитованості, досвіду та класичні погляди;
- 2) учені, які набувають популярності в наукових колах і мають новітні погляди на проблему;
- 3) молоді науковці, які тільки починають своє становлення в науковій сфері.

Відповідно до отриманих груп науковців нами визначені ключові ознаки, якими автори відповідної групи характеризують процеси забезпечення розвитку.

Простір предикторів

Побудована модель: 3 відібраних предикторів, $K=5$



Діаграма подібності

Фокусні записи та найближчі сусіди

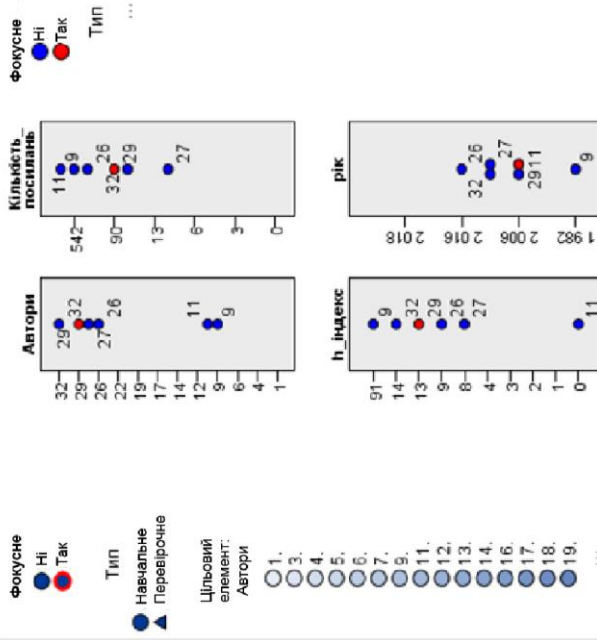


Рисунок 1.6 – Результати класифікації авторів відповідно до бібліометричного аналізу поглядів на сутність та ознаки поняття «розвиток» за методом найближчої схожості

Як видно з результатів табл. 1.1, науковці всіх трьох груп акцентують увагу на якісних змінах та переході на якісно новий рівень як відображення розвитку підприємств.

Таблиця 1.1 – Виділення групами науковців основних критеріїв та ознак поняття «розвиток»

Групи науковців	Основні критерії та характеристики поняття «розвиток»
Перша група	Використання творчої активності персоналу; упровадження інновацій; урахування впливу та вимог навколишнього середовища; диверсифікація операцій; довгострокова перспектива; еволюція об'єкта; забезпечення якісної кадрової політики; інституційні зміни, науково-технічні та технологічні зміни; підвищення рівня підприємства; процесний підхід; якісна зміна, перехід на якісно новий рівень
Друга група	Безперервний процес; упровадження інновацій; урахування впливу та вимог навколишнього середовища, довгострокова перспектива; ефект синергії; забезпечення якісної кадрової політики; науково-технічні та технологічні зміни; покращення кількісних характеристик, кількісна зміна; процесний підхід; формування конкурентних переваг; якісна зміна, перехід на якісно новий рівень; мінімізація ризиків
Третя група	Автоматизація процесів; використання творчої активності персоналу; упровадження інновацій; урахування впливу та вимог навколишнього середовища; довгострокова перспектива; ефект синергії; забезпечення якісної кадрової політики; інформатизація; науково-технічні та технологічні зміни; покращення кількісних характеристик, кількісна зміна; процесний підхід; формування конкурентних переваг; якісна зміна, перехід на якісно новий рівень; мінімізація ризиків

Також спільним є: виділення необхідності забезпечення якісної кадрової політики; науково-технічні та технологічні зміни; урахування впливу та вимог навколишнього середовища; упро-

вадження інновацій. Авторами наголошується увага на довгостроковості перспектив розвитку.

Слід відмітити, що більш пізні дослідження у сфері розвитку підприємництва, поряд із зазначеними характеристиками, звертають увагу на необхідність формування конкурентних переваг, мінімізації ризиків трансформації національної економіки та покращення, поряд із якісними показниками, кількісних параметрів розвитку. У найбільш новітніх дослідженнях звертається увага на інформатизацію та автоматизацію процесів як необхідних умов розвитку. Ураховуючи ґрунтовність напрацювань учених і проведену систематизацію, вважаємо за необхідне виділити такі ідентифікатори розвитку підприємництва: позитивний вектор змін (поліпшення, покращення, нарощення та ін.); спеціальний часовий період (відповідність певному етапу життєвого циклу); процесний підхід; урахування та адаптація до зовнішнього середовища; подолання перешкод і суперечностей, урахування ризиків функціонування підприємства; узгодженість процесів удосконалення. Окрім того, доцільно запропонувати визначення поняття «розвиток підприємництва» через сукупність взаємоузгоджених позитивних змін кількісних та якісних характеристик функціонування суб'єктів підприємництва, наявність яких забезпечує ефективне управління ризиками в умовах трансформації національної економіки, уникнення кризових явищ та своєчасне вирішення суперечностей на основі сформованого системного видового забезпечення розвитку, що відбувається на відповідному (зростаючому) етапі господарського життєвого циклу. Особливість така: передумовою переходу національної економіки до більш досконалого стану є сформована та компонентно гармонізована відповідно до сучасного періоду трансформації національної економіки система видового забезпечення підприємництва, що створює умови сталого взаємозалежного прогресу у сфері бізнесу внаслідок зростання добробуту суспільства.

Як висновок, слід зазначити, що в роботі наведено еволюційно-хронологічний (Google Trends та Scopus Citation Overview tool) і регіонально-географічний (Google Trends та Vosviewer 1.6.15)

контексти аналізу суспільної й наукової зацікавленості у вивченні питань розвитку МП, який передбачає виконання таких завдань:

1) пошук статей у наукометричній базі даних Scopus за ключовими словами «мале підприємництво (small business)». Результатом пошуку стала акумуляція 13 777 статей, що присвячені проблемам МП та були опубліковані в період із 1990 по 2020 рр.;

2) систематизація даних з отриманих результатів (автори, геолокація, афіліція, часовий період, ключові словосполучення). Отриманий файл .csv було інтегровано у програмне забезпечення Vosviewer 1.6.15 для подальшого аналізу;

3) побудова трендів за кількістю запитів користувачів Google за категоріями «small business», «sme», «small and medium enterprises» інструментарієм Google Trends за часовий період 2007–2020 рр.;

4) обопільний аналіз тенденцій у суспільній та науковій зацікавленості щодо питань МП у розрізі видів аналізу; суб'єктів аналізу – науковців, чиї публікації індексуються наукометричною базою Scopus, та користувачів мережі Інтернет; текстів аналізу – еволюційно-хронологічного та регіонально-географічного.

1.2. Методологічні засади дослідження узгодженості дій держави та бізнесу в забезпеченні розвитку малого підприємництва

Визначаючи нагальну потребу адаптації умов функціонування вітчизняних МП до вимог асоціації з ЄС, сучасні українські науковці все більше звертають увагу на необхідність проведення компаративного аналізу діяльності МП України та ЄС, а також визначення заходів її синхронізації для забезпечення виживання й розвитку українського МП.

Так, Н. С. Педченко стверджує, що відновлення економічної рівноваги та забезпечення стабільного розвитку країни залежить від прискорення процесів вступу до європейського інтеграційного утворення [102, с. 179], а інтеграція України до європей-

ських структур є стратегічною метою нашої країни, оскільки дозволить реалізувати національні інтереси та зміцнити позиції у світі [103, с. 39].

Д. В. Васільєва акцентує увагу на тому, що дослідження позитивного європейського досвіду країн, які пройшли етап реформування малого підприємництва, є інструментом усунення диспропорцій на вітчизняних ринках малого бізнесу в умовах євроінтеграції, що сприятиме створенню додаткових робочих місць, скороченню безробіття, активізації інноваційних процесів, розвитку конкуренції, швидкому насиченню ринку товарами та послугами [18, с. 188]. В. В. Турчак стверджує, що необхідність уніфікації вітчизняного та зарубіжного законодавства сприяла створенню нового формату малого бізнесу [181, с. 39]. Проте, як зазначає О. М. Шмігач, незважаючи на співставність критеріїв та ролі МП в Україні та країнах ЄС, МП у правовому полі України наразі працює на виживання, а не на розвиток і зростання до рівня середнього [195, с. 1026]. Погоджуємося з науковою позицією М. П. Воронова та І. В. Дихнич, що сучасні економічні реалії, бажання України інтегруватися до світової економічної та політичної спільноти потребують переосмислення основних принципів ведення бізнесу та ролі держави в цьому процесі [21, с. 39]. Однак, незважаючи на активність досліджень, пов'язаних із вивченням та застосуванням в Україні досвіду МП ЄС, можливості синхронізації української практики розвитку МП з умовами ЄС залишаються недостатньо дослідженими, а можливості співставлення досвіду функціонування МП обмежуються рядом відмінностей у стані та критеріях оцінки діяльності МП в Україні та за кордоном.

Для того щоб оцінити узгодженість дій держави та бізнесу в забезпеченні розвитку МП доцільно провести компаративний аналіз рівня розвитку МП зарубіжних країн та України за такими показниками: кількість суб'єктів підприємництва, чисельність працівників, галузева структура тощо.

Першим етапом методологічного підходу, який пропонується для оцінювання узгодженості дій держави та бізнесу в забезпеченні розвитку МП, є формування вибірки даних за країнами

ЄС та України за 2019 р. Серед країн Європейського Союзу до аналізу взято 26 країн: Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Данія, Чехія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Іспанія, Швеція.

Так, механізм проведення порівняльного аналізу передбачає розрахунок інтегрального показника оцінювання рівня розвитку МП у країні, що дозволяє оцінити внесок підприємницького сектору в розвиток національної економіки з використанням формули:

$$Int_{розв} = \frac{\sum_n^i (Dsmе_{унор} + Dz_{унор} + Dv_{унор})}{n}, \quad (1.1)$$

де $Dsmе$ – частка МП у структурі підприємництва;

Dz – частка зайнятих на МП у структурі зайнятості;

Dv – частка МП у створенні доданої вартості;

$Dsmе_{унор}$, $Dz_{унор}$, $Dv_{унор}$ – унормовані значення показників за формулою:

$$D_{унорм} = \frac{D_i}{\bar{D}},$$

$\bar{D}$ – середнє значення за n -показником;

n – кількість показників оцінки розвитку МП.

Інформаційною базою для розрахунку даних показників є база даних SME Competitiveness Outlook 2019 та Державної статистики України. Так, частка МП у структурі підприємництва є однією з найбільш застосовуваних до оцінки ведення та розвитку малого підприємництва. Результати співставлення зазначених показників із кількістю представників середнього та великого підприємництва є базовим індикатором оцінки сприятливості економічного середовища, оскільки чим кращі умови створені для забезпечення підприємницької діяльності, тим більша кількість зацікавлених у участі в цьому процесі суб'єктів. Загалом, згідно з даними Державної служби статистики України, у

2019 р. налічувалося 1 941 625 суб'єктів господарювання, з яких 518 суб'єктів великого бізнесу, 117 751 суб'єктів середнього бізнесу та 362 328 МП. Протягом 2010–2019 рр. спостерігалось зменшення кількості суб'єктів великого та середнього підприємництва. Переважання МП та тенденції до збільшення кількості є підтвердженням його ключової ролі в економічному просторі та визначення МП як координаційного центру реформування економіки країни в цілому. Поряд із цим у 28 країнах ЄС станом на 2019 рік було зареєстровано 23,3 млн суб'єктів МП, що становить 98,9 % у загальній кількості суб'єктів підприємництва, з них 93,0 % – мікропідприємства. У структурі підприємництва України збільшилася питома вага МП з 99,0 % у 2011 р. до 99,08 % від загальної кількості суб'єктів господарювання у 2019 р. за рахунок зменшення кількості суб'єктів середнього підприємництва (рис. 1.7).

Аналізуючи другу складову інтегрального показника – частку зайнятих на МП у структурі зайнятості, слід зазначити, що на кінець 2019 року у МП було зайнято 4 319 тис. осіб, із яких 2 573 тис. осіб – суб'єкти мікропідприємництва. Досліджуючи розподіл між сферами діяльності, слід зазначити, що 22,8 % працівників зосереджені у сфері оптової та роздрібної торгівлі проти 24,3 % у країнах ЄС. Так, у країнах ЄС 77 % найманих працівників зосереджені у сфері малого та середнього підприємництва та створюють близько $\frac{1}{4}$ загальної доданої вартості [200]. Крім того, у чотирьох із п'яти секторів («Тимчасове розміщення та харчування», «Бізнес-послуги», «Будівництво», «Оптова та роздрібна торгівля») у 2019 р. малий та середній бізнес у країнах ЄС сформував $\frac{2}{3}$ доданої вартості та покрив більше 60 % зайнятості [200, с. 19].

Аналіз останньої складової – частки МП у створенні доданої вартості, показує, що розподіл доданої вартості за витратами виробництва МП країн-членів ЄС та України за європейською класифікацією видів діяльності у 2019 р. є майже ідентичним та акумулюється здебільшого у сферах оптової та роздрібної торгівлі, бізнес-послугах та будівництві (рис. 1.8).

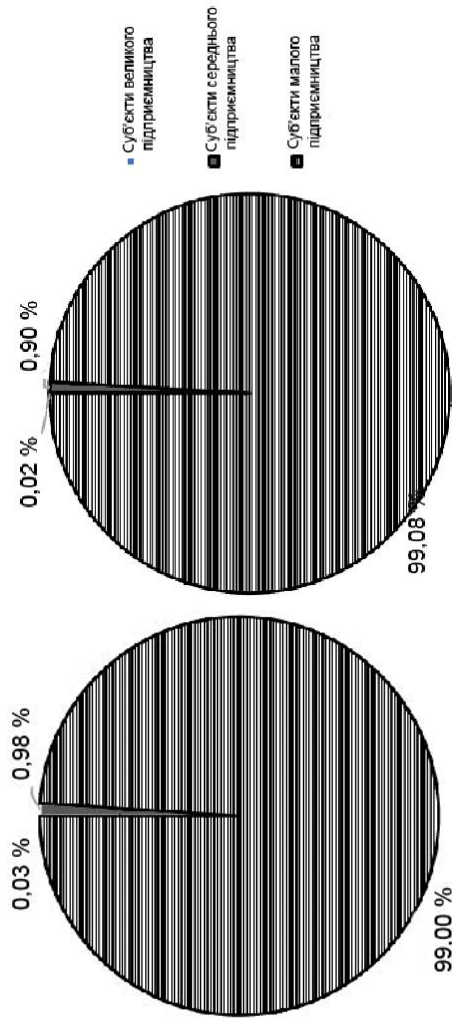


Рисунок 1.7 – Структура підприємництва за розмірами у відсотках до загальної кількості суб'єктів підприємництва України у 2011 та 2019 рр., % [складено на основі даних [47]]

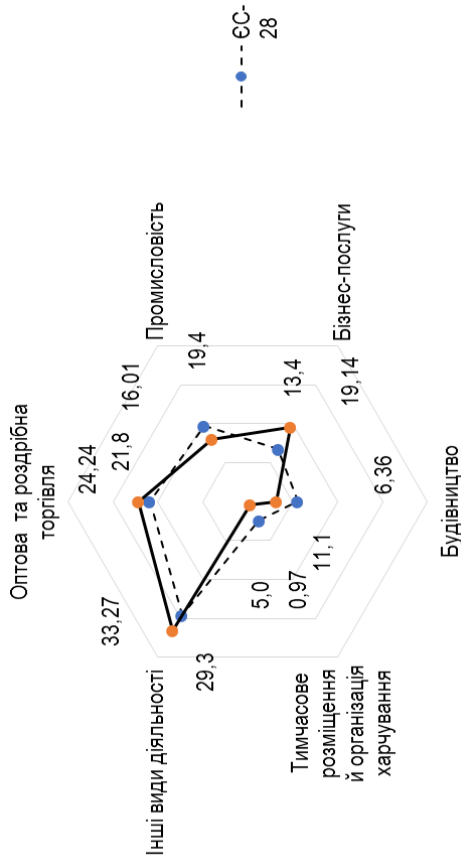


Рисунок 1.8 – Структура розподілу доданої вартості за витратами виробництва МП країн-членів ЄС та України за європейською класифікацією видів діяльності у 2019 р., % [складено на основі даних [47; 200, с. 18]

Як зазначає М. Ю. Барна, попри кількісне переважання МП у системі національного господарства в цілому, можна стверджувати про нераціональність структурних пропорцій, що тут утворилися [7, с. 52]. Це підтверджують результати проведеного дослідження узгодженості дій держави та бізнесу в забезпеченні розвитку МП, що передбачає формування вибірки даних по 27 країнах ЄС та Україні за показниками оцінювання рівня розвитку МП у країні (частка МП у структурі підприємництва; частка зайнятих на МП у структурі зайнятості; частка МП у створенні доданих вартості) та показниками оцінювання інституційної готовності країни до розвитку МП (субіндекси легкості ведення бізнесу та економічної свободи, релевантні для МП).

Методологія передбачає проходження основних етапів дослідження:

- формування вибірки даних по країнам ЄС;
- створення інформаційної бази дослідження;
- розрахунок інтегральних показників оцінювання рівня розвитку МП у країні та інституційної готовності країни до розвитку МП;
- визначення інформаційної бази дослідження;
- сегментація країн на кластери за двома критеріями: рівень розвитку МП та інституційна готовність країни до розвитку МП;
- інтерференція кластерів країн, визначених за розрахованими індикаторами, та побудова матриці успішності державно-приватного партнерства в розвитку МП;
- формування висновків.

Загалом, візуалізація результатів розрахунку інтегрального показника рівня розвитку МП показала, що такі країни, як Люксембург, Данія, Нідерланди, Бельгія, Німеччина, Швеція, Фінляндія мають високий рівень розвитку малого підприємництва та знаходяться у групі країн-лідерів (рис. 1.9).

У той час як Україна та Греція увійшли до групи країн-аутсайдерів за рівнем розвитку МП, усі інші країни (Австрія,

Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Естонія, Франція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Португалія, Румунія, Словенія, Іспанія) мають середній рівень розвитку МП.

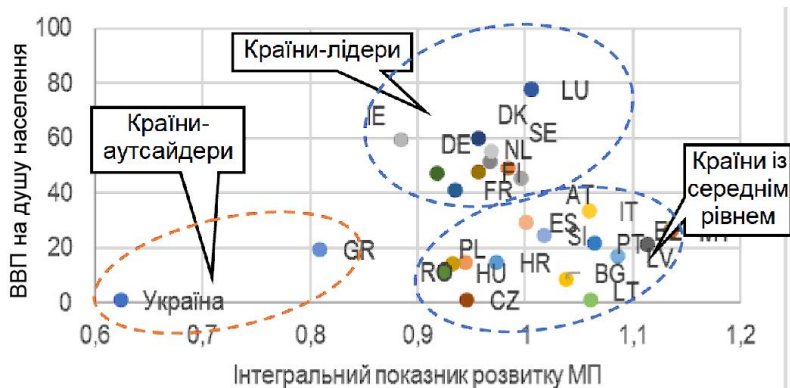


Рисунок 1.9 – Сегментація країн за рівнем розвитку МП у 2019 р.

Розвиток МП та сприяння цьому розвитку з позицій держави є взаємопов'язаним та обопільним процесом, оскільки обов'язками держави є створення таких інституційних умов для діяльності МП у країні, що сприяли б стимулюванню бізнесу. Тому для оцінки узгодженості дій держави та бізнесу, а також для визначення, наскільки сприятливими є умови, створені державою у сфері інституційного забезпечення розвитку МП для малого бізнесу відповідних країн, у роботі розраховано інтегральний індекс інституційної готовності країни до розвитку МП, який включає в себе субіндекси легкості ведення бізнесу й економічної свободи, релевантні для МП, і розраховується за формулою:

$$I_{\text{нтм}_{\text{можл}}} = \frac{\sum_n^i (I_{\text{DBsme}} + I_{\text{ECsme}})}{n}, \quad (1.2)$$

де $I_{\text{DBsme}} = I_{\text{Cl}}d_1 + I_{\text{Cr}}d_2 + I_{\text{pl}}d_3 + I_{\text{T}}d_4 + I_{\text{B2G}}d_5$;

$$I_{ECsme} = I_F d_6 + I_B d_7 + I_{Tr} d_8 + I_{In} d_9 + I_{Fin} d_n;$$

IDB_{sme} та IEC_{sme} – індикатори індексу легкості ведення бізнесу (створення підприємств (CI); отримання кредитів (Cr); захисту інвесторів (PI); оподаткування (T); взаємодії з державою (B2G) та економічної свободи (фіскальної (F), бізнесу (B), торгової (Tr), інвестиційної (In), фінансової (Fin);

$d_{1...n}$ – вагові значення показника, отримане на основі експертного опитування представників МП України за допомогою Google Forms; n – кількість індикаторів.

Для розрахунку індексу використано базу даних Doing Business report 2019; index of economic freedom 2019.

Візуалізація отриманих результатів дозволила виділити три групи країн за рівнем інституційної готовності (рис. 1.10).

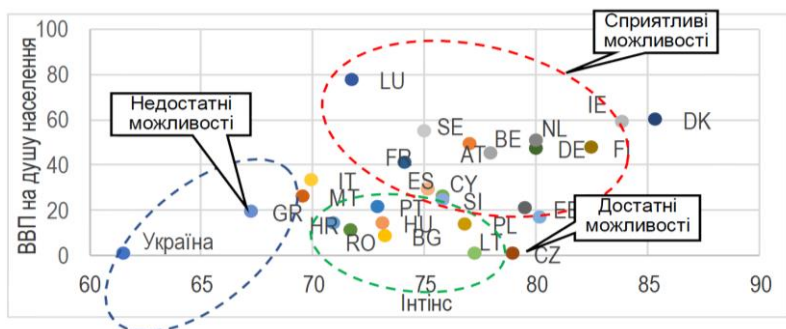


Рисунок 1.10 – Сегментація країн за рівнем інституційної готовності країни до розвитку МП у 2019 р.

Інтерпретація результатів дозволила побудувати матрицю успішності державно-приватного партнерства в розвитку МП і виділити п'ять сегментів країн за рівнем співвідношення створених країною можливостей та ступенем їх реалізації в секторі МП (табл. 1.2).

Таблиця 1.2 – Матриця успішності державно-приватного партнерства в розвитку МП

Роль держави в розвитку МП				
Роль бізнесу в розвитку МП	Рівні	Висока інституційна готовність країни до розвитку МП	Середня інституційна готовність країни до розвитку МП	Низька інституційна готовність країни до розвитку МП
	Високий	Бельгія, Данія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія, Франція, Ірландія, Швеція	×	×
	Середній	Австрія	Болгарія, Іспанія, Кіпр, Словенія, Угорщина, Португалія, Польща, Естонія, Литва, Чехія, Румунія, Хорватія	Мальта, Італія
	Низький	×	×	Україна, Греція

До сегмента 1 зараховано країни (Бельгія, Данія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія, Франція, Ірландія, Швеція), у яких державою створені максимально сприятливі умови для ведення бізнесу, малі підприємці змогли перетворити їх на сильні сторони своєї діяльності, що забезпечило позитивну динаміку розвитку сегмента МП. До сегмента 2 належить Австрія, у якій рівень інституційної готовності держави до підтримання МП є високим, але малі підприємці цієї країни не змогли повною мірою скористатися цими умовами. Сегмент 3 характеризується середнім рівнем як інституційної готовності держави, так і розвитку МП (Болгарія, Іспанія, Кіпр, Словенія, Угорщина, Португалія, Польща, Естонія, Литва, Чехія, Румунія, Хорватія).

Мальта та Італія належать до сегмента 4 із низьким рівнем інституційної готовності та середнім рівнем розвитку МП. До сегмента 5 належать Україна та Греція, у яких сектор МП розвивається під значним регуляторним тиском держави, а регуляторні стимули для його розвитку є обмеженими. Рівень розвитку МП у цих країнах є низьким.

Незважаючи на те, що ступінь загрози певних перешкод діяльності МП змінюється в часі, узагальнення поглядів науковців дозволяє виокремити ключові проблеми. М. І. Стегней стверджує, що вагомими причинами, які гальмують розвиток малого бізнесу є недостатність ресурсної та інформаційної бази, а також неспроможність впливати на зміни в економіці країни та нейтралізовувати ризики, які виникають у процесі економічної діяльності МП на ринку [136, с. 496]; М. Ю. Барна акцентує увагу на недостатній реалізації МП фактично наявного, але незатребуваного значного економічного й соціального потенціалу, передусім, через недостатньо ефективну регуляторну політику держави в цій сфері [7, с. 47]; Л. Л. Гриценко відзначає низьку платоспроможність та зниження рентабельності МП [25, с. 110].

Загалом, найбільш істотними викликами розвитку підприємницького потенціалу МП України залишаються:

- інертність місцевої влади в питаннях забезпечення відповідності проєктів регуляторних актів вимогам та принципам державної регуляторної політики [2, с. 266];

- несприятливе макроекономічне середовище розвитку (уряд не визначився із пріоритетами щодо стимулювання секторів національної економіки);

- надмірне втручання державних органів влади в економічну діяльність підприємств (створення додаткових адміністративних бар'єрів та висока монополізація окремих секторів економіки);

- нестабільність реформаторських дій.

Щодо країн ЄС, то основними проблемами, що постають перед суб'єктами малого підприємництва, є: відсутність кваліфікованого персоналу та досвідчених менеджерів, високі витрати

виробництва та праці (рис. 1.11). Опитування МП країн Євро-зони стосовно доступу до фінансування показали, що великий відсоток фірм у Греції (61 %), Іспанії та Італії (по 50 %), меншою мірою – у Португалії (40 %) вважають цю проблему актуальною (7–10 балів за 10-баловою шкалою), тоді як у Німеччині та Бельгії її вважають значущою близько 30 % респондентів, а у Фінляндії – до 24 %. У той же час для 55 % фірм Фінляндії, 45 % – у Бельгії та 43 % – у Німеччині та Австрії доступ до фінансування не нагальна проблема (за шкалою вимірювання 1–3) [229].

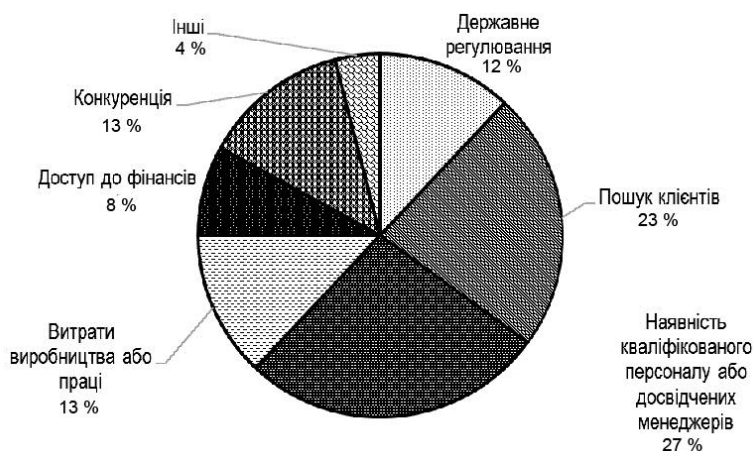


Рисунок 1.11 – Структура проблем, що перешкождали розвитку суб'єктів малого підприємництва країн Європейського Союзу у 2019 р., % [складено на основі даних [229]]

Формування ефективного та якісного забезпечення підприємництва, у тому числі й малого бізнесу, можливе лише за умови існування сприятливого бізнес-середовища. Бізнес-середовище формується під впливом трансформаційних процесів у національній економіці та віддзеркалює загальну соціально-економічну ситуацію у країні. Це стосується рівня економічної свободи, наявності та міри застосування податкового примусу, діапазону можливостей щодо формування і використання ресурсів тощо.

М. І. Мельник надає визначення бізнес-середовищу як сукупності окремих суб'єктів економіки (з їх взаємозв'язками і взаємовідносинами) і факторів оточуючого (зовнішнього) середовища, які впливають на них [87, с. 251]. В. П. Головащенко, А. В. Сидорова зазначають, що під бізнес-середовищем прийнято розуміти сукупність усіх зовнішніх та внутрішніх факторів діяльності підприємства, які значною мірою впливають на його функціонування [22, с. 146].

Г. О. Швець трактує тлумачення поняття «бізнес-середовище» як системи внутрішньої політики підприємства щодо ведення бізнесу та взаємозв'язок і взаємовідносини із суб'єктами економіки, на які впливають стан і розвиток довкілля [192, с. 32]. Погоджуємося, що суб'єкти малого підприємництва особливо гостро реагують на коливання в бізнес-середовищі, та інколи підвладні негативному впливу настільки, що це призводить до банкрутства та згорання діяльності. Особливо це стосується періоду трансформаційних процесів в економіці, що передбачають якісні зміни в економічній системі країни.

Так, ОЕСР проводить оцінку бізнес-середовища на основі розрахунку індексу фінансових умов ведення бізнесу. Індекс фінансових умов ОЕСР показує, що в Єврозоні, фінансові умови в цілому є сприятливими та мають тенденцію до поліпшення післяфінансової кризи 2007–2008 рр. [213].

Що ж стосується України, то оцінка бізнес-середовища, яка проводиться державними установами, досить часто містить елементи суб'єктивізму, що відображається у занадто оптимістичному представленні реальності. Так, намагаючись досягти певних критеріїв, щоб забезпечити реалізацію стратегічних цілей національної економіки (залучення міжнародної фінансової допомоги, входження у європейські спільноти, отримання підтримки міжнародних організацій), урядом країни часто здійснюються спроби висвітлення трансформаційних економіко-правових процесів через показники, які певною мірою вуалюють дійсний стан сучасного розвитку України.

Більш об'єктивними, на наш погляд, є дослідження незалежних від уряду установ та організацій, особливо міжнарод-

них. Так, за оцінкою The Wall Street Journal разом із The Heritage Foundation, за індексом економічної свободи Україна знаходиться серед аутсайдерів і займає 147 позицію серед 178 країн у рейтингу [214]. Більш оптимістичними є прогнози індексу легкості введення бізнесу, розрахованого групою Світового банку [204]: Україна у 2019 р. посідає 64 місце зі 189 можливих.

Зважаючи на відповідність методології розрахунку вищезазначених рейтингів державоцентристській теорії міжнародних відносин, яка базується на припущенні, що відносини між державами визначаються за допомогою їх відносних рівнів потужності, а тому кожна держава перебуває в гонитві за власною користю з основною метою підтримки й забезпечення власної безпеки – і, отже, її суверенітету й існування [19], вважаємо, що досліджувані рейтинги покликані ідентифікувати проблемні аспекти стану економіки та виміряти дієвість економічної політики, що в результаті дозволить провести співставлення умов функціонування бізнесу різних країн.

Результати дослідження тенденцій змін індексу економічної свободи та індексу легкості ведення бізнесу є свідченням того, що, на відміну від інших країн, економічний розвиток яких тісно пов'язаний з процвітанням сфери малого бізнесу, в Україні уряд та малий бізнес не співпрацюють для досягнення єдиної мети – соціально-економічного процвітання країни.

При цьому основними проблемами, що перешкоджають розвитку МП Україні, за твердженням авторів звіту про конкурентоспроможність України [231], є: корупція, доступ до фінансування, інфляція, нестабільна політична ситуація. Так, розглядаючи ті складові, що, на наш погляд, безпосередньо впливають на рівень розвитку МП, слід відмітити, що найгірші показники спостерігаються щодо надійності банків, регулювання фондового ринку, рівня розвитку бізнес-кластерів та доступності фінансових послуг. Що ж стосується вітчизняних неупереджених досліджень, то Державною службою статистики України проведено дослідження щодо очікувань підприємств у сфері ділової активності. Результати свідчать, що індикатор ділової впевненості має від'ємне значення в усіх сферах економічної діяльності, окрім торгівлі.

Учасниками «Національної платформи малого та середнього бізнесу» проведено опитування представників МП з усіх секторів економіки та всіх регіонів України (1 827 суб'єктів) стосовно об'єктивної оцінки стану бізнес-клімату країни, у тому числі проблем та перспектив діяльності [46]. Найбільші обмеження ведення підприємницької діяльності МП перекликаються з результатами оцінок визнаних світових організацій: нестабільна політична ситуація, війна, високі ставки податків, інфляція, складне податкове адміністрування, низький попит, несприятливий регуляторний клімат.

1.3. Дослідження результативності створених державою інформаційних сервісів для підтримки малого підприємництва

Інформаційне забезпечення має виняткове значення для розвитку МП в умовах сьогодення, оскільки є не тільки передумовою здійснення виробничого процесу, а й важливим ресурсом, що визначає фактори розвитку МП, його динаміку та загальну спрямованість. Можливість забезпечення діяльності результативною інформаційною системою сприятиме процесу розвитку МП шляхом її використання в напрямі оптимізації собівартості та цін на продукцію, зниження витрат на виробництво, підвищення продуктивності управлінського персоналу та зростання рівня конкурентоспроможності підприємства. Більшість авторів визначають «інформаційне забезпечення» як статичне поняття (наявність та сукупність інформаційних ресурсів). Проте влучним є зауваження, що інформаційне забезпечення залежить не тільки від наявності інформаційних ресурсів, а й від можливостей упровадження інформаційних інновацій, упорядкування інформаційних потоків, від вирішення проблем їх ефективної інформаційної взаємодії на ринку [79, с. 174]. Окрім цього, уважаємо, що важливим аспектом є виділення у складі інформаційного забезпечення такої компоненти, як забезпечення інформаційними технологіями, що в умовах інформатизації суспільства відкривають нові перспективи для малого

підприємництва. Проектування існуючих підходів до визначення поняття «інформаційне забезпечення» на сферу МП сприяло формулюванню сутності понятійно-категоріального апарату як процесу забезпечення МП інформаційними ресурсами та технологіями, використання яких дозволяє підвищити якість та інноваційність виробничого процесу, сприяє підтримці конкурентних переваг і, як наслідок, приводить до прийняття обґрунтованих управлінських рішень щодо розвитку МП.

Якість інформації є визначальним фактором обґрунтованого прийнятого рішення та ефективності фінансового менеджменту. Серед зацікавлених в інформаційному забезпеченні розвитку МП користувачів (керівники, інвестори, банки, покупці, постачальники, державні та місцеві органи) слід виділити важливість надання якісної інформації саме інвесторам та кредиторам, оскільки вони є інструментом вирішення актуальних перешкод веденню та розвитку, що визначені нами в першому розділі. Суттєвою у процесі реалізації заходів щодо розвитку МП постає проблема інформаційної асиметрії за фінансової взаємодії суб'єктів бізнес-середовища та МП, що спричинена відсутністю єдиних інформаційних баз, значними витратами на отримання інформації, недостовірністю, неповнотою та непрозорістю наданої кредиторам інформації. Недостатній обсяг отриманої інформації несе великі ризики та зменшує бажання кредиторів для вливання коштів на ранній стадії фінансування бізнес-проектів.

Здатність фірм отримати доступ до капіталу з різних джерел залежить, перш за все, від ступеня інформаційної асиметрії, з якою стикаються інвестори та кредитори [202]. Феномен інформаційної асиметрії досить детально досліджувався зарубіжними вченими. Так, уперше наявність факту інформаційної переваги одних суб'єктів взаємодії над іншими було описано в наукових працях американських учених Д. А. Акерлофа, М. Спенса й Д. Стігліца, які визначили, що інформація, якою володіють суб'єкти фінансових відносин, деформована: керівники підприємств є більш інформовані, ніж потенційні інвестори, а акціонери та фактичні інвестори визначають цілі організації кризь

призму особистих інтересів [227, 228]. Вони стверджували, що наявність асиметричної інформації може призвести до виходу з ринку тих інвесторів, що прагнуть уникнути ризику. М. Спенс та Дж. Стигліц довели, що усунення інформаційної асиметрії позитивно впливають на кінцеві результати діяльності суб'єктів підприємництва [227, 228]. При чому Дж. Стигліц акцентував увагу на тому, що інколи учасникам фінансових відносин є вигідно користуватися неповною інформацією. Зокрема, у тому випадку, коли асиметричність інформації у сукупності із неправильним вибором організаційної схеми сприяє реалізації малопривабливих проектів, в той час як перспективні проекти відхиляються [228, с. 214]. Коли інформаційні ресурси є асиметричними, це перешкоджає досягненню оптимального розподілу ресурсів.

Серед українських науковців є ряд учених, які намагалися дослідити проблему та наслідки асиметричності інформації. Так, О. В. Михайловська акцентує увагу на тому, що, як і будь-які асиметрії, асиметрії в інформаційному просторі впливатимуть на рішення інвесторів в аспекті регіонів та об'єктів здійснення інвестицій, тому дослідження такого впливу є важливим не лише з теоретичної, а й із практичної точки зору, так як для кожної країни, незалежно від рівня її розвитку, залучення максимальної кількості потоків іноземних інвестицій є одним із пріоритетних завдань [88, с. 21]. В. В. Бабіченко зазначає, що асиметрія інформації, яка виникає у фінансових відносинах, призводить до зростання трансакційних витрат, а на рівні відносин «уряд – виборці» – до зловживання владою та нехтування принципами економічної ефективності й соціальної справедливості [6, с. 187]. Г. В. Кравчук звертає увагу та не, що інформаційна асиметрія та її наслідки призводять до деформації ринкового механізму, ставлячи під сумнів принципову можливість його ефективної дії, оскільки заперечується базова передумова класичної економічної теорії – рівність інформації між учасниками економічних відносин. Інформаційна асиметрія підвищує витратність економічної діяльності, а головне, з позиції фінансової безпеки, значно знижує рівень довіри між учасниками фінансових відносин.

Погоджуємося із твердженням, що коли основним користувачем інформації виступає держава, підприємство прагне показати якомога нижчі фінансові результати з метою зниження бази оподаткування, що призводить до низької інвестиційної привабливості МП, заниження офіційної заробітної плати (іноді до мінімуму), яка нараховується та виплачується працівникам тощо [38].

Проблематика мінімізації інформаційної асиметрії і наразі є актуальною в наукових колах. Зокрема, С. Я. Бабінською виділено ряд таких загальних заходів нейтралізації асиметрії інформації, як ринкові сигнали (відповідно до теорії «ринкових сигналів» М. Спенса), здійснення державного контролю за якістю товарів та послуг, залучення у процес реалізації інноваційних проєктів банків, венчурних фірм [5, с. 6]. Колективом авторів на чолі з Г. В. Кравчуком серед методів боротьби з інформаційною асиметрією виділяється «теорія ринкових сигналів» М. Спенса, поряд із такими альтернативними методами: застосування інструментів суб'єктів підприємництва (санкції, застава майна, боргові контракти тощо); методи державного регулювання; методи інформаційної природи походження (наприклад, створення різного роду спеціалізованих баз даних (кредитні та страхові історії, реєстри автомобільних та інших правопорушень тощо) [70, с. 215–217]. При цьому ряд авторів [84, 109] вважають, що наявність міжнародних рейтингів у сфері інвестиційного клімату країни також значно зменшує інформаційну асиметрію, підвищує привабливість інвестиційних проєктів, які нейтралізують рівень ризику неправильного вибору та є ефективними інструментами, що сприяють елімінуванню інформаційної асиметрії. Велика кількість методик ранжування дозволяє інвестору отримати інформацію стосовно всіх аспектів інвестиційної привабливості країни. Так, О. Л. Пластун та О. В. Дудкін зазначають, що до процесів усунення інформаційної асиметрії на мікрорівні належить проведення заходів щодо інформування споживачів про характеристики продукції та особливості діяльності фірми, а на макрорівні – складання міжнародних рейтингів, що оцінюють інвестиційні ризики [109, с. 191]. О. І. Макаренко та Д. В. Пого-

рілий стверджують, що визначальною рисою міжнародних індексів, які є бенчмарками для прийняття рішень інвесторами в сегменті сталих інвестицій, виступає здатність до зменшення моральних ризиків та несприятливого відбору як проявів інформаційної асиметрії серед учасників фінансового ринку [84, с. 46]. Саме асиметрія інформації є головною причиною недовіри потенційних інвесторів до сфери МП, а недостатній рівень розкриття інформації, що міститься у фінансовій звітності, унеможливорює відображення реального стану сектору малого бізнесу державними органами на макрорівні.

Погоджуємося із твердженням О. Л. Пластуна та О. В. Дудкіна, що неспроможність унаслідок обмежених ресурсів у повному обсязі оцінити всю можливу інформацію щодо потенційних об'єктів інвестування спричинює звернення до ряду рейтингів, індексів конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості країн, регіонів, компаній, що дозволяє суб'єктам уточнювати власні прогнози та оцінки, а також спрощує прийняття інвестиційних рішень [109, с. 192].

Проблема постає вже на етапі дослідження інвестиційної привабливості країни, яка відображена в рейтингах та індексах, що розраховуються вітчизняними й міжнародними організаціями та є першими сигнальними критеріями вибору. Цілком справедливо стверджують автори О. Л. Пластун та О. В. Дудкін, що складання міжнародних рейтингів, які оцінюють інвестиційні ризики, покликане усунути інформаційні диспропорції на макрорівні [109, с. 191]. Проте вважаємо, що залишається можливість маневрування деякими індикаторами, які входять до розрахунку індексів і завідомо викривляють реалістичність результатів рейтингів. Як приклад можемо виділити деякі заходи податкової реформи стосовно скорочення кількості податків, що номінально мали сприяти зменшенню податкового навантаження на суб'єктів підприємництва, наслідком чого стало підвищення місця України в рейтингу ведення бізнесу.

Уважаємо, що інформаційна асиметрія в розвитку МП більшою мірою викликана неефективністю створених державою інформаційних сервісів для підтримки МП. Для того щоб визна-

чити, наскільки ефективність інформаційного забезпечення розвитку МП де-юре (оцінена за показниками України у відповідних міжнародних рейтингах і за аналітичними звітами Міністерства цифрової трансформації України та Державної фіскальної служби України) відрізняється від де-факто ефективності (оціненої за результатами проведеного опитування більш ніж 80 авторитетних представників МП з усіх регіонів України), здійснено порівняльний аналіз ефективності створених державою інформаційних сервісів для підтримки МП. Для цього нами було проведено опитування представників МП різних сфер діяльності, яким було запропоновано оцінити вищезазначені індикатори за шкалою від 0 до 5 (0 – найгірший показник, 5 – найкращий показник).

Анкетування передбачало оцінювання таких напрямів дослідження:

- поінформованість суб'єктів МП про державні інформаційні сервіси;
- ефективність електронного врядування G2B;
- застосування інформаційних послуг із реєстрації суб'єктів МП;
- використання суб'єктами МП державних цифрових сервісів;
- рівень доступу суб'єктів МП до інформації та державних послуг;
- розвиток інформаційного сервісу «держава-бізнес»;
- застосування інформаційних сервісів для сплати податків.

Так, оцінювання де-юре результативності створених державою інформаційних сервісів для підтримки МП згідно з даними міжнародних рейтингів та профільних міністерств і відомств було проведено шляхом аналізу позицій України у відповідних міжнародних рейтингах та аналітичних даних Міністерства цифрової трансформації України й Державної податкової служби України (табл. 1.3), а також за допомогою визначення напрямів, за якими державою створені та запуснені інформаційні сервіси, що мають за мету полегшення діяльності МП.

Таблиця 1.3 – Показники субіндексів міжнародних рейтингів та інформації профільних Міністерств і служб щодо результативності створених в Україні інформаційних сервісів для підтримки МП

Джерело/Індекс	Субіндекс	Значення, %
SME Competitiveness Grid	National environment Connect	36,4
SME Competitiveness Grid	Government's online service	63,1
За запитом Міністерства цифрової трансформації України		8,3
Digital Adoption Index	DAI Business	0,67
SME Competitiveness Grid	ICT use	38,6
E-Government Development Index	Online Service; E-Participation	0,68 0,81
За запитом до Державної фіскальної служби України		37

Для можливості співставлення з оцінками експертів де-факто ефективності створених державою інформаційних сервісів для підтримки МП проведено унормування значень субіндексів та індикаторів за допомогою переведення у 5-бальову систему оцінки.

З метою отримання достовірних результатів та виключення ймовірності помилки в результатах через можливу низьку компетентність експертів, опитування було проведене методом Дельфі, що полягає у здійсненні систематичного опитування кваліфікованих експертів, математико-статистичній обробці відповідей респондентів, корегуванні експертами своїх оцінок на основі кожного циклу обробки. Основна ідея методу полягає в отриманні взаємоузгоджених (консенсусних) висновків групи експертів щодо однієї або декількох пов'язаних між собою характеристик системи, що викликають інтерес [112, с. 17]. Як доцільно зазначають автори А. І. Куртов, О. В. Полікашин, А. І. Потіхенський, В. М. Александров, метод «Дельфі» характеризується такими рисами: анонімність думок експертів; регульований зворотний зв'язок, який здійснюється аналітичною

групою; групова відповідь, яка формується за допомогою статистичних методів та відображає узагальнену думку учасників експертизи [34, с. 119].

Тому для проведення експертного опитування де-факто ефективності створених державою інформаційних сервісів для підтримки МП використано метод анкетування, метою якого є виявити рівень задоволення суб'єктів МП різних регіонів України від користування державними інформаційними сервісами. Анкетування було проведено протягом грудня 2019 р. – березня 2020 р. У ньому взяли участь 83 авторитетних у сфері МП респондентів, які представляють різні регіони України. Так, структура вибірки має вигляд: представники Вінницької області – 2,4 %; Дніпропетровської – 2,4 %; Житомирської – 2,4 %; Закарпатської – 1,2 %; Запорізької – 1,2 %; Івано-Франківської – 1,2 %; Київської – 20,5 %; Львівської – 6,2 %; Одеської – 2,4 %; Полтавської – 34,9 %; Рівненської – 1,2 %; Сумської – 6 %; Харківської – 8,4 %; Черкаської – 3,6 %; Чернівецької – 6 % (рис. 1.12).



Рисунок 1.12 – Географія експертів-МП України, що взяли участь в опитуванні щодо розвитку МП

Під час вибору експертів для анкетування були обрані учасники, які мають глибокі знання та досвід у сфері малого бізнесу, що дозволило отримати об'єктивну всебічну оцінку

фактичного стану малого бізнесу та підвищити ефективність і надійність наших результатів. Аналіз вибірки засвідчив достатню кількість респондентів (83 респонденти) для отримання репрезентативних результатів та їх географічну рівномірність.

Опитування проведено методом Дельфі у два етапи:

1 етап: анкетування 83 респондентів; оцінка рівня узгодженості думок експертів (коефіцієнт конкордації); виключення експертів, які знижують рівень узгодженості результатів (3 особи);

2 етап: повторне опитування з коригуванням оцінок; отримання консенсусних висновків.

Інтерференція результатів дослідження де-юре та де-факто ефективності створених державою інформаційних сервісів для підтримки МП (рис. 1.13) дозволила зробити висновки щодо відсутності розривів де-юре/де-факто за показниками: застосування інформаційних послуг із реєстрації суб'єктів МП і для сплати податків; поінформованість суб'єктів МП про державні інформаційні сервіси.

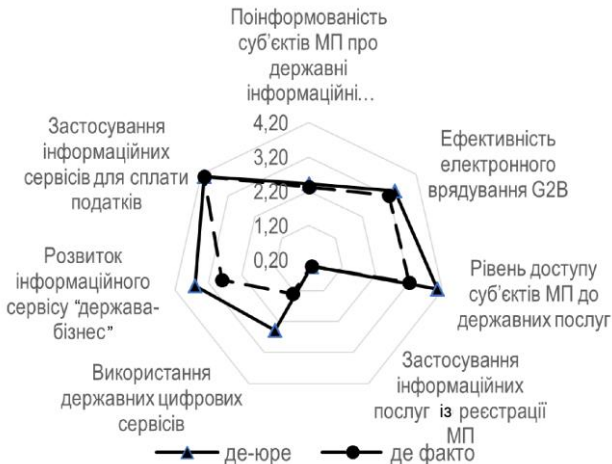


Рисунок 1.13 – Інтерференція результатів дослідження де-юре та де-факто ефективності створених державою інформаційних сервісів для підтримки МП

Разом із тим слід зазначити про наявність розривів де-юре/де-факто за показниками: ефективність електронного врядування G2B; рівень доступу суб'єктів МП до інформації та державних послуг; використання державних цифрових сервісів; розвиток інформаційного сервісу «держава-бізнес». Результати засвідчили, що за показниками застосування інформаційних послуг із реєстрації суб'єктів МП, інформаційних сервісів для сплати податків, поінформованості суб'єктів МП про державні інформаційні сервіси де-юре та де-факто показники майже співпадають, тобто вітчизняні підприємці в цих напрямках задоволені створеними державою інформаційними сервісами й активно їх використовують. В анкетах респонденти відзначають як найбільш вдалі такі ресурси, як он-лайн платформа «Дія», кабінет електронних сервісів, он-лайн реєстрація юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, електронний цифровий підпис, електронний кабінет платника податків, Covid-19: інформаційна підтримка бізнесу, українське бюро кредитних історій тощо. Водночас за такими параметрами, як ефективність електронного врядування G2B, рівень доступу підприємців до інформації та державних послуг, використання державних цифрових сервісів, розвиток інформаційного сервісу «держава-бізнес» ефективність використання створених державою інформаційних сервісів є значно нижчою, за твердженням респондентів (де-факто), аніж за показниками в рейтингах і звітах профільних міністерств і служб (де-юре).

У сучасних умовах існування розриву між де-юре (результативність створених державою інформаційних сервісів для підтримки МП згідно з даними міжнародних рейтингів і профільних міністерств) та де-факто (рівень задоволення представників МП від користування державними інформаційними сервісами, визначений за результатами анкетування) ефективності інформаційного забезпечення МП негативно впливає на діяльність МП, обмежуючи доступ до фінансового забезпечення.

Відкритість і прозорість діяльності МП, формування повного доступу до результатів діяльності сприяють забезпеченню конструктивної взаємодії в досягненні ключових цілей розвитку.

Тому питання досягнення транспарентності МП є особливо актуальним на сьогодні. Термін «транспарентність» наразі є достатньо вживаним у науковій літературі та в перекладі з англійської означає «прозорий». За твердженням Н. В. Зачосової та Д. М. Куценко, транспарентність – це рівень відкритості компанії, який досягається шляхом розкриття інформації про структуру організації, ризик-менеджмент, діяльність і її результати [41, с. 60]. Н. В. Потриваєва, Т. О. Кореновська визначають транспарентність як якісну характеристику інформації чи діяльності в розумінні прозорості, відкритості, гласності, публічності, підзвітності [115, с. 1170]; С. С. Єсімов та В. А. Бондаренко акцентують на тому, що транспарентність є способом забезпечення рівності прав на інформацію, участі в суспільно-політичному житті суспільства, контролю громадян щодо органів влади й управління, розвитку громадянського суспільства [37].

Як справедливо зазначає Д. В. Кузьменко, усвідомлення менеджерами необхідності транспарентності бізнесу змушують їх шукати шляхи для кількісного і якісного вдосконалення розкриття звітної інформації [76]. Тому вважаємо, що транспарентність МП стосується формування прозорої актуальної та зрозумілої інформативної бази, яка знаходиться у вільному доступі та може використовуватися всіма зацікавленими особами для прийняття відповідних рішень щодо управління, інвестування тощо. Зазначимо, що в контексті розвитку МП України, транспарентність необхідно аналізувати у трьох векторах:

- з позиції можливості побудови інформаційної бази, яка описується характеристиками доступності, прозорості, достовірності, усеохопленості, своєчасності, відкритості;
- з погляду створення відповідного нормативно-правового регулювання, оскільки ця сфера поки є маловрегульованою в Україні та потребує розробки ряду інституційних передумов для реалізації політики інформаційної відкритості суб'єктами бізнесу в Україні;
- як сукупності відносин між різними суб'єктами МП та іншими суб'єктами української економіки із приводу організації інституцій транспарентності тощо.

Досягнення транспарентності МП вимагає проведення глибокого аналізу з оприлюдненням кінцевих результатів на всіх стадіях життєвого циклу підприємництва. На основі цього аналізу, інформація про розкриття або розповсюдження, про доступність або секретність, про періоди збереження, ліквідації, публікації, доступу тощо, може бути включена до будь-якого публічного запису за допомогою метаданих, і таким чином бути оприлюдненою.

Особливо необхідним є досягнення транспарентності МП під час взаємодії із кредитними установами. Справедливим є твердження Д. В. Кузьменка, що транспарентність бізнесу перетворюється на унікальний, хоча й досить своєрідний актив позичальника, наявність якого може бути суттєвим фактором для виділення боргового фінансування банківською установою [76]. Уважаємо, що в сучасних умовах досягнення транспарентності малого бізнесу не можливе без допомоги та втручання держави в цей процес. Так, уряд має діяти як стратегічний партнер для малого підприємництва у зменшенні асиметричності інформації, що перешкоджає банку надавати кредити малому бізнесу. Ключовим на сьогодні постає питання створення такої інформативної бази, яка сприяла б вирішенню ряду завдань:

- оцінити життєздатність МП;
- отримати достовірну оцінку кредитоспроможності МП;
- мінімізувати ризик невизначеності та можливості отримання збитку кредитними установами;
- знизити операційні витрати при дослідженні потреб фінансування малого підприємництва тощо.

Ураховуючи галопуючий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, вважаємо, що завдання створення необмеженого інформаційного ресурсу для прийняття управлінських рішень щодо забезпечення розвитку МП є таким, що може швидко реалізуватися за мінімальних затрат. Погоджуємося із твердженням С. С. Єсімова та В. А. Бондаренко, що сучасні інформаційно-комунікаційні технології містять практично необмежений управлінський ресурс і можуть виступати засобом в оптимізації системи публічного управління [37, с. 43]. Водночас значна частина нормативно-правових актів, що регулюють

питання відкритості, присвячена переважно питанням доступу до інформації про діяльність органів публічного управління або інформаційної відкритості, що є лише одним з елементів відкритості системи публічного управління.

Отже, на національному чи регіональному рівні існують стимули для заохочення МП підвищувати прозорість до задовільного рівня, щоб допомогти акціонерам та кредиторам зробити правильні висновки щодо можливості отримання вигоди від фінансування малого підприємництва.

Загалом побудова графічного образу розривів між де-юре та де-факто нефективністю інформаційного забезпечення розвитку МП та доведена необхідність досягнення транспарентності МП для забезпечення його розвитку дозволила виділити такі напрями покращення інформаційного забезпечення розвитку МП в Україні:

- 1) удосконалення системи електронного врядування G2B;
- 2) побудова горизонтально й вертикально інтегрованої інформаційно-статистичної системи «держава-бізнес» для обміну інформацією та моніторингу стану та розвитку МП;
- 3) підвищення інформаційної грамотності суб'єктів МП у сфері ІТ;
- 4) збільшення якості та доступності баз даних бюро кредитних історій, бюро страхових історій, біржової інформації;
- 5) підвищення якості державної політики у сфері регулювання бізнесу, боротьби з корупцією та хабарництвом;
- 6) проведення тренінгів фінансової грамотності та надання консультативної допомоги з питань процедури залучення інвестицій;
- 7) упровадження на загальнодержавному рівні розкриття інформації суб'єктами МП англійською мовою з метою розширення кола користувачів нею;
- 8) повна автоматизація подання фінансової звітності податковим органам із метою розширення доступу до користування нею;
- 9) користування послугами незалежного аудитора, навіть коли немає відповідних вимог із боку державних регуляторів тощо.

РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ТА ІНСТИТУЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА: УКРАЇНСЬКИЙ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД

2.1. Інфраструктура інституціонального та інституційного забезпечення розвитку малого підприємництва за участю держави

Необхідність забезпечення подальшого розвитку МП актуальна сьогодні в Україні на всіх рівнях: державному, регіональному та безпосередньо у сфері малого бізнесу. Вирішення цієї проблеми відкриває можливості для прискорення процесу євроінтеграції, модернізації економіки та переведення її на інноваційний шлях розвитку й базується на знаходженні найбільш ефективних моделей підтримки малого підприємництва. Згідно з Європейською Хартією малого підприємництва МП повинні розглядатись як одна з основних рушійних сил інновацій, зайнятості, а також соціальної та локальної інтеграції до Європи [36]. Підписана Україною Хартія закликає поліпшувати становище малого бізнесу шляхом ужиття заходів, спрямованих на стимулювання підприємництва, оцінку існуючих умов, та, коли необхідно, поліпшення цих умов, забезпечення належної уваги до потреб малого бізнесу з боку політичних діячів. Необхідність підтримки розвитку МП у Хартії обґрунтовано рядом їх переваг: здатність динамічно задовольняти нові потреби ринку та створювати робочі місця; значимість у сприянні соціальному та регіональному розвитку як структур ініціативних і дієвих; цінність знань, обов'язку та гнучкості в новій економіці [36].

Слід акцентувати увагу на тому, що дослідження інституціонального та інституційного забезпечення розвитку МП проведено крізь призму основних складових: інститутиноми (нормативно-правове забезпечення та реалізація законодавчих ініціатив у сфері МП) та інституції-організації (інституції державного регулювання; інституції забезпечення міжнародною підтримкою організацій та урядів зарубіжних країн; інституції інвестицій-

ного забезпечення). До останніх нами зараховано приватні установи та організації, що спеціалізуються на підтримці МП (формальні та неформальні інвестори, у тому числі бізнес-ангели, організації, венчурні фонди, інститути спільного інвестування та ін.).

Необхідною умовою активізації підприємницької ініціативи та стимулювання розвитку МП України є забезпечення якісної розгалуженої державної інфраструктури забезпечення розвитку МП, що покликана сформувати міцну інформаційну базу розвитку малого підприємництва, полегшити доступ до фінансування та сприяти зменшенню впливу ризиків трансформації національної економіки на ранніх етапах створення бізнесу та виходу його на нові ринки збуту. Проте встановлені законодавством принципи державної підтримки щодо створення рівних можливостей для доступу до об'єктів інфраструктури підтримки всіма МП на практиці реалізуються неповною мірою, що проявляється в територіальній нерівномірності розвитку та нерозвиненості інфраструктури підтримки підприємництва на окремих територіях України. З огляду на існування диспропорцій у рівні розвитку сфери малого бізнесу різних регіонів, доцільним є дослідження сучасного стану інфраструктури державного забезпечення МП. Так, А. В. Кунденко та О. В. Пономаренко наголошують на нерозвинутості інфраструктури підтримки підприємництва та територіальній нерівномірності розвитку підприємництва [78, с. 61]. В. В. Папп та Н. В. Бошота стверджують, що кількісні показники та нерівномірність розташування територією України не завжди свідчать про ефективність впливу на вирішення соціально-економічних проблем у регіонах та подальші темпи розвитку малого підприємництва [101, с. 24]. Г. В. Рачинська та Л. С. Лісовська наголошують на необхідності вдосконалення системи інфраструктурного забезпечення МП, постійного моніторингу її законодавчого забезпечення, адаптації результативних світових механізмів підтримки малого й середнього бізнесу до українських реалій [128].

Досвід економічно розвинених країн показує, що для забезпечення розвитку малого підприємництва важливим є створення

інституцій розвитку бізнесу, які функціонують як на загальнодержавному, так і регіональному та місцевому рівнях та сприяють створенню умов для початку та ведення малого бізнесу. Як зазначається у звіті організації USAID, формування багаторівневих мереж інституцій підтримки підприємництва, що організовані за регіональним, національним та інтернаціональним принципами, які пронизують різні сектори, галузі економіки, територіальні господарські комплекси, дозволяє сконцентрувати ресурси для досягнення спільних цілей [44, с. 7–8].

Відповідно до інформації Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства найбільш помітну роль у забезпеченні розвитку МП наразі мають чотири організації: Міністерство аграрної політики та продовольства України, Державна служба зайнятості, Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України, Антимонопольний комітет України [49]. Так, основними напрямками підтримки малого й середнього підприємництва Міністерством аграрної політики та продовольства України визначено: надання бюджетної дотації для розвитку сільськогосподарських товаровиробників та стимулювання виробництва сільськогосподарської продукції; часткова компенсація вартості сільськогосподарської техніки та обладнання; реалізація державних та регіональних програм розвитку агропромислового комплексу [38]. Однією з функцій Державної служби зайнятості є започаткування власного бізнесу за сприяння державної служби зайнятості; Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України сприяє розвитку малого підприємництва шляхом установлення податкових і митних пільг [108] та отримання «зеленого тарифу» [197]; Антимонопольний комітет України реалізує державну підтримку малого підприємництва шляхом створення ефективної системи контролю державної допомоги суб'єктам господарювання, за зразком системи, яка існує в ЄС [28].

Для оцінки розгалуженості інституціонального забезпечення розвитку МП за участю держави використано метод гіпотез, що передбачає розробку гіпотези та її підтвердження або спростування. Так, основною гіпотезою є твердження про нерівномірність рівнем розгалуженості створеної державою

інфраструктури підтримки розвитку МП на території України. Підтвердження цієї гіпотези передбачає вибір якісного науково-методологічного інструментарію серед існуючих у широкій області інтелектуального аналізу та аналізу даних. На відміну від простого групування, кластерний аналіз дозволить не тільки поділити регіони України за рівнем розгалуженості створеної державою інфраструктури підтримки розвитку МП на високий, середній або низький, а й надасть можливість визначити особливості кожного кластеру, переважання певного виду інституцій підтримки у відповідному регіоні, дозволить визначити умови й цілі подальшого розвитку як для окремого регіону, так і для кластеру загалом, а також побудувати векторні орієнтири забезпечення розвитку МП з боку держави.

Кластеризація – це процес групування набору об'єктів на основі деякої міри подібності [216, с. 348]. Кластеризація даних є ефективним методом для виявлення структури в наборах даних. Алгоритм кластеризації передбачає розділ об'єктів до числа таких груп або підмножин, що об'єкти в певній підмножині подібні один одному й порівняно несхожі на об'єкти з інших підмножин [225].

Одним із найбільш уживаних методів кластерного аналізу є метод K-Means, який має за мету розділити ряд точок даних на кластери K. Його популярність обумовлена простотою та обчислювальною ефективністю [104]. Однак, алгоритм k-Means чутливий до формування початкових центроїдів, що є недоліком алгоритму, оскільки при їх зміні змінюється і результат кластеризації. Тому важливим чинником впливу на результативність кластеризації є виділення оптимальної кількості кластерів з урахуванням не випадкової структури в наборі даних, а отже, першочерговим етапом підготовки до кластеризації K-Means є створення якісної бази даних без похибок та «вибросів».

Першим етапом кластеризації регіонів України за 2019 р. відповідно до рівня державної підтримки розвитку МП стало визначення системи показників, що надають характеристику об'єктам у межах визначеної мети. Так, запропонований методологічний підхід передбачає дослідження державної підтримки уряду України крізь призму таких характеристик:

1) розгалуженість створеної державою інфраструктури підтримки розвитку МП, що передбачає дослідження та оцінку кількості бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, фондів підтримки підприємництва, інформаційно-консультативних установ та ін.;

2) активність діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування щодо підвищення підприємницької культури, яка характеризується показниками: кількість проведених навчальних семінарів, тренінгів, форумів, круглих столів, конференцій; чисельність підприємців, які брали участь у заходах;

3) результативність фінансової підтримки бізнес-проектів МП із боку держави, обсяг/кількість регіональних замовлень на послуги суб'єктів МП; обсяг/кількість профінансованих державним коштом бізнес-проектів, що розроблені суб'єктами МП; обсяг/кількість фінансування об'єктів інфраструктури підтримки МП, що створені за участі місцевих органів влади тощо).

На другому етапі проводиться формування бази даних за визначеною системою показників. У нашому дослідженні об'єктами кластеризації є адміністративно-територіальні одиниці України (24 області та м. Київ). Ключовими ознаками, що дозволяють визначити рівень розгалуженості створеної державою інфраструктури підтримки розвитку МП, є: кількість бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, фондів підтримки підприємництва, інформаційно-консультативних установ та ін.; кількість проведених навчальних семінарів, тренінгів, форумів, круглих столів, конференцій; чисельність підприємців, які брали участь у цих заходах; обсяг/кількість профінансованих державним коштом бізнес-проектів, що розроблені суб'єктами МП; обсяг/кількість регіональних замовлень на послуги суб'єктів МП; обсяг/кількість фінансування інфраструктурних об'єктів для підтримки МП, що створені за участю місцевих органів влади тощо.

Третій етап передбачає визначення сценаріїв кластеризації та перевірку їх оптимальності: поділ на m , n , t кластерів і перевірка результатів щодо нормальності розподілу за критеріями: наповненості кластерів, подібності об'єктів кластера, стійкості й інтерпретованості результатів. Установлення оптимальної кількості кластерів (k -кластерів).

Алгоритм передбачає проходження стандартних етапів кластеризації: конструювання бази даних об'єктів; установлення сукупності ознак, що надають характеристику об'єктам у межах визначеної мети; розрахунок початкових та фінальних кластерів; використання характеристик фінальних кластерних центрів для визначення ознак схожості та проблемних точок; використання результатів кластеризації в забезпеченні стратегічної цілі. Концепція їх проведення адаптована до встановленого завдання: використання результатів кластеризації в досягненні рівномірної державної підтримки інституціонального забезпечення розвитку малого підприємництва на території України. Об'єктом кластеризації в дослідженні визначено 24 адміністративно-територіальні одиниці України.

Вихідною базою для проведення якісної кластеризації є такий набір даних, який відзначається нормальністю розподілу, тому необхідною є перевірка нормальності даних, яка в роботі здійснена за допомогою побудови графіка Boxplot (рис. 2.1).

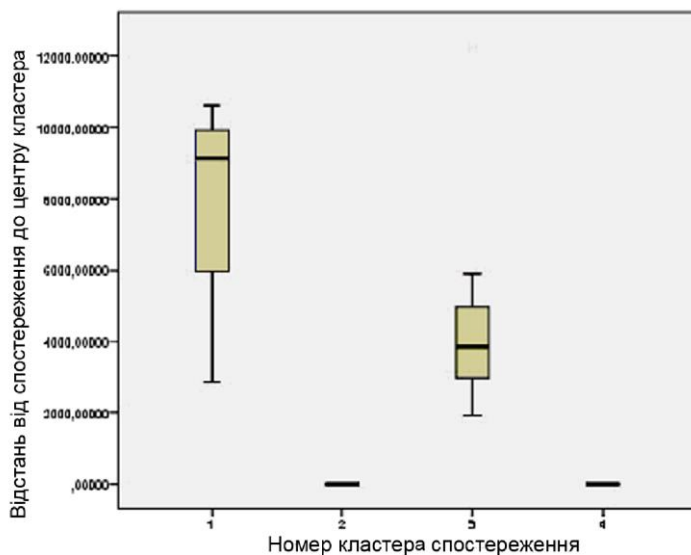


Рисунок 2.1 – Візуалізація перевірки нормальності розподілу набору даних розвитку МП адміністративно-територіальних одиниць України

Так, виявлено, що серед досліджуваних адміністративно-територіальних одиниць Тернопільська область має нетиповий набір даних, тому для проведення якісної кластеризації цей регіон доцільно виключити з поля об'єктів досліджень.

Для того щоб визначитися з варіантами сценаріїв кластеризації, побудована дендограма (рис. 2.2), що дозволила окреслити три сценарії сегментації: поділ набору об'єктів спостереження на 4, 5 або 6 кластерів.

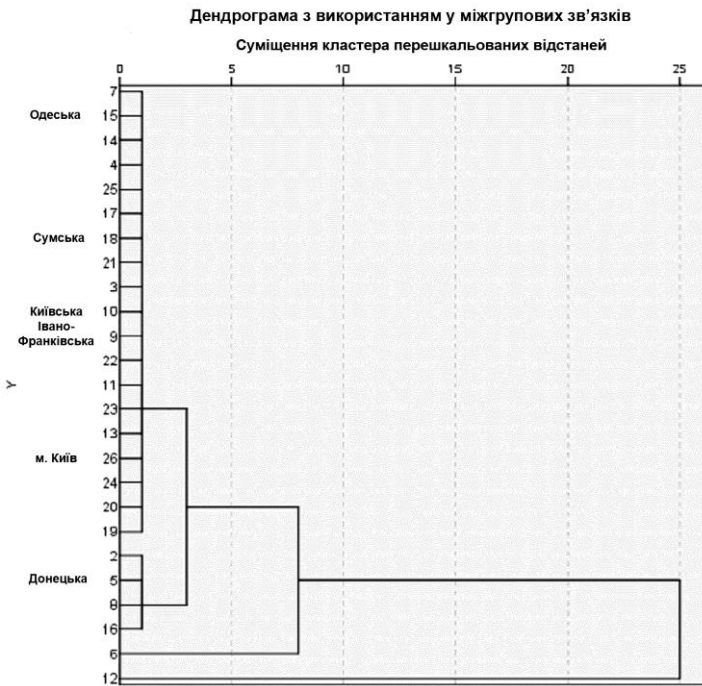


Рисунок 2.2 – Дендограма сегментації адміністративно-територіальних одиниць України відповідно до інституціонального забезпечення розвитку МП за участю держави

Четвертий етап передбачає розрахунок початкових і фінальних кластерів. Віднесення регіонів відповідно до ознак, пере-

творених у числові векторні форми до d-кластера на основі дистанції до початкових кластерних центрів: $D_k \in \{d_1; d_2 d_3; d_n\}$.

Аналіз сценаріїв дозволив виділити, що сценарії з п'яти та шести кластерами не змінюють кількість об'єктів у перших двох кластерах, а лише розбивають два останні кластери на менші частини (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Сценарії сегментації адміністративно-територіальних одиниць України у кластері відповідно до зміни їх кількості

Кількість кластерів	Можливі сценарії сегментації		
	поділ набору об'єктів спостереження на 4 кластери	поділ набору об'єктів спостереження на 5 кластерів	поділ набору об'єктів спостереження на 6 кластерів
1	1	1	1
2	1	1	1
3	7	3	2
4	15	4	3
5	×	12	4
6	×	×	12

Тому вважаємо за доцільне здійснити поділ на чотири кластери. На основі аналізу особливостей прояву ознак у кожному кластері за допомогою інструментарію програми Deductor Studio проведено характеристику й визначено особливості кожного кластера (табл. 2.2).

Четвертий кластер є найбільш наповненим (54 % досліджуваних адміністративно-територіальних одиниць) та характеризується високою концентрацією бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів, технопарків, лізингових центрів, інвестиційних та інноваційних фондів. До нього входять області: Вінницька, Волинська, Дніпропетровська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська.

Таблиця 2.2 – Характеристика кластерів відповідно до інституціонального забезпечення розвитку малого підприємництва України за участю держави у 2018 р.

Характеристика	Кластер 1	Кластер 2	Кластер 3	Кластер 4
Адміністративно-територіальні одиниці, що ввійшли до складу кластера	Житомирська, Рівненська	Запорізька, Дніпропетровська	Донецька, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Черкаська, Чернівецька, м. Київ	Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Чернігівська
1	2	3	4	5
Кількість об'єктів, що належать до кластеру	2	2	7	13
Питома вага об'єктів	8,4	8,4	29,2	54
Центр кластера				
Кількість бізнес-центрів	3	7	10	16
Кількість бізнес-інкубаторів	1	0	3	3
Кількість технопарків	2	0	3	3

Продовж. табл. 2.2

1	2	3	4	5
Кількість лізингових центрів	4	0	11	24
Кількість фондів підтримки МП	2	2	6	8
Кількість інвестиційних фондів	19	0	70	89
Кількість інноваційних фондів	28	0	44	30
Кількість інформаційно-консультативних установ	171	15	263	84
Кількість об'єктів інфраструктури, що створені за участю місцевих органів влади	2	0	2	8
Кількість проведених навчальних семінарів, тренінгів	366	775	2025	442
Кількість проведених форумів, круглих столів, конференцій	78	92	311	120

Продовж. табл. 2.2

1	2	3	4	5
Кількість учасників	4 700	99 600	30 951	4 820
Кількість профінансованих бізнес-проектів				
Кількість регіональних замовлень, розміщених серед малого підприємництва	2	67	32	5
Переваги	50 881	4 832	4 120	1 156
	Великий обсяг розміщення замовлень серед МП	Високий відсоток охоплення МП консультативною державною підтримкою	Ефективна інформаційно-консультативна підтримка	Доступність фінансових ресурсів

Цей сегмент займає першу позицію за кількістю об'єктів інфраструктури, що створені за участю місцевих органів влади, проте характеризується найменшою кількістю регіональних замовлень, розміщених серед малого підприємництва. Тому одним із ключових стратегічних орієнтирів розвитку цього кластера є підвищення ефективності прямого державного забезпечення шляхом розміщення державних замовлень.

Третій кластер у структурі досліджуваних об'єктів займає 29,2 % та характеризується достатньою кількістю бізнес-центрів, бізнес-інкубаторів та технопарків, є лідером серед сегментів за кількістю інноваційних фондів та інформаційно-консультативних установ. Сюди належать області: Донецька, Кіровоградська, Луганська, Львівська, Черкаська, Чернівецька та м. Київ. Висока ефективність консультативної роботи досягається за рахунок великої кількості проведених навчальних семінарів, тренінгів, форумів, круглих столів, конференцій. Поряд із цим кількість регіональних замовлень, розміщених серед малого підприємництва, є недостатньою для забезпечення розвитку МП кластеру.

Перший кластер займає 8,4 % (Житомирська та Рівненська області) у структурі й відрізняється незначною кількістю інституцій, що забезпечують доступність до фінансових ресурсів та відповідно найменшим відсотком профінансованих бізнес-проектів. Об'єкти цього кластера є аутсайдерами у проведенні навчальних семінарів, тренінгів, форумів, круглих столів, конференцій із питань розвитку малого підприємництва, що свідчить про низьку якість інформаційно-консультативної підтримки. Незважаючи на це, даний сегмент є лідером за кількістю регіональних замовлень серед МП.

Питома вага другого кластера становить 8,4 % (Запорізька та Дніпропетровська область). Він характеризується майже повною відсутністю інституцій державної підтримки, що відповідають за фінансування розвитку малого підприємництва. Поряд із цим цей кластер є лідером за кількістю учасників проведених семінарів, конференцій, круглих столів та займає перше місце за кількістю профінансованих бізнес-проектів.

Загалом проведений кластерний аналіз дозволив порівняти регіони України за рівнем інформаційно-консультативної підтримки, охоплення державної підтримки, доступності фінансування, забезпечення розміщення замовлень серед МП та кількості профінансованих проєктів (табл. 2.3).

На заключному етапі проводиться пріоретизація заходів реалізації державної політики підтримки МП відповідно до отриманих результатів кластеризації. Так, результати кластеризації підтвердили висунуту на початку гіпотезу про нерівномірність державного забезпечення розвитку малого підприємництва на території України та сприяли визначенню схожості у кластерах та обґрунтуванню проблемних аспектів. Визначені на рис. 2.3 стратегічні вектори допоможуть побудувати посегментну карту подолання проблем і досягнення збалансованого якісного державного забезпечення та регіональні пріоритети реалізації державних програм підтримки МП.

Дослідження інфраструктури інституціонального забезпечення МП за участю держави в умовах трансформації національної економіки України дозволило акцентувати на важливості державної підтримки забезпечення розвитку малого бізнесу та необхідності створення якісної інфраструктури підтримки. Суб'єкти державної інфраструктури інституціонального забезпечення розвитку МП здійснюють свою діяльність у багатьох напрямках просування підприємницької діяльності в економічному середовищі України, проте частина з них неповною мірою реалізують покладені на них функції.

Окрім того, запропонований алгоритм використання результатів кластеризації в досягненні рівномірного державного забезпечення розвитку малого підприємництва на території України дозволив визначити нерівномірність державного забезпечення розвитку малого підприємництва різних регіонів і необхідність створення якісної інфраструктури розвитку малого підприємництва, інтегровану у прямі інструменти фінансово-інвестиційної та інформаційно-консультативної підтримки.

Таблиця 2.3 – Узагальнена характеристика кластерів регіонів України за 2019 р. відповідно до рівня державної підтримки розвитку МП

Етап 5. Характеристика кластерів					
Рівень показника		1 кластер	2 кластер	3 кластер	4 кластер
Кількість бізнес-центрів					
Кількість бізнес-інкубаторів					
Кількість технопарків					
Кількість фондів підтримки підприємництва					
Кількість інформаційно-консультативних установ					
Кількість проведених навчальних семінарів, тренінгів					
Кількість проведених форумів, круглих столів, конференцій					
Участь підприємств у заходах підвищення підприємницької культури					
Обсяг регіональних замовлень на послуги суб'єктів МП					
Кількість регіональних замовлень на послуги суб'єктів МП					
Обсяг профінансованих державним коштом бізнес-проектів, що розроблені суб'єктами МП					
Кількість профінансованих державним коштом бізнес-проектів, що розроблені суб'єктами МП					
Обсяг фінансування об'єктів інфраструктури підтримки МП, що створені за участю місцевих органів влади					
Кількість фінансування об'єктів інфраструктури підтримки МП, що створені за участю місцевих органів влади					
Шкала значень		Низький Високий			

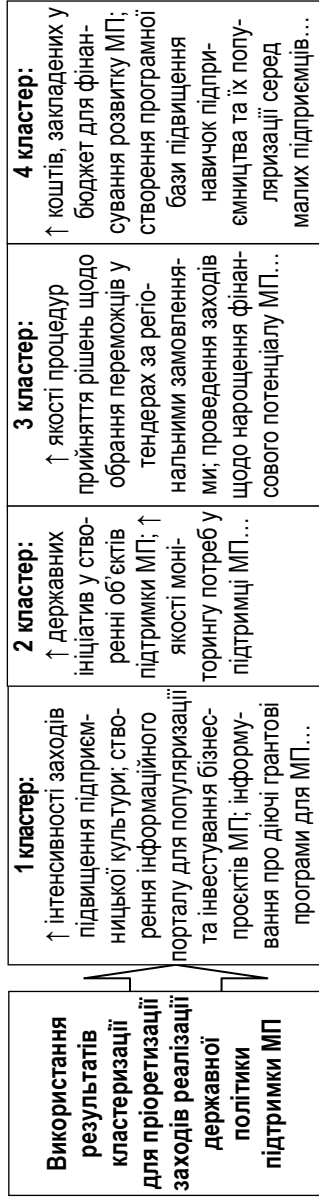


Рисунок 2.3 – Використання результатів кластеризації для пріоретизації заходів реалізації державної політики підтримки МП

2.2. Дослідження практики міжнародного співробітництва у сфері підтримки малого підприємництва України та країн Європейського Союзу

Євроінтеграційна спрямованість України відкриває нові можливості та перспективи для МП. Поряд із цим актуалізується проблема забезпечення розвитку, оскільки, щоб конкурувати на європейському ринку, потрібно відповідати їх стандартам якості, що несе за собою значні грошові вливання для покращення діяльності. Ураховуючи виділені в першому розділі проблеми в нормативно-правовому полі регулювання МП, доцільно провести дослідження практики роботи міжнародних установ та організацій у сфері інституційної підтримки МП, що ефективно працюють у європейських країнах та мають досвід співпраці й з українськими МП.

Бізнес-цикли МП супроводжуються часовими диспропорціями попиту та пропозиції на товари і послуги, що спричинює наявність розбіжностей в обсягах необхідних для розвитку ресурсів (фінансових, трудових, виробничих тощо) та фактично використовуваних МП. У цьому сенсі роль держави полягає в усуненні неспроможності координації, що виникає через те, що приватні економічні агенти (банківські установи, інвестори) не схильні до ризику. Тому в періоди рецесії і стагнації повинні з'являтися ризик-нейтральні агенти, здатні згладжувати економічні цикли, тобто державні та міжнародні організації, основною функцією яких має бути забезпечення розвитку МП.

Дослідження існуючої в Україні державної та міжнародної підтримки показали, що наразі більшість програм, що пропонуються в якості підтримки МП, не в змозі реагувати на нагальні їх потреби у швидких, зрозумілих та ефективних рішеннях. Для того щоб досягнути збалансованості у взаємовідносинах між українськими МП та державними й міжнародними організаціями підтримки, необхідним є розгляд зарубіжного досвіду та адаптування позитивної міжнародної практики в реаліях ведення МП в Україні. Досліджуючи сферу міжна-

родного забезпечення розвитку МП, слід зазначити, що макроекономічна політика зарубіжних країн орієнтована на економічне зростання і стабільність МП та здійснюється на двох рівнях: через діяльність країн; через програми, що реалізуються під егідою ЄС [90, с. 81] у напрямках реалізації цільових програм фінансового, інформаційного, технологічного, зовнішньоекономічного, кадрового сприяння розвитку цього сектору економіки.

Досліджуючи зарубіжний досвід державної підтримки МП, слід відмітити, що сучасний її стан характеризується наявністю численних інструментів підтримки, платформ та мереж на рівні ЄС, що направлені на зміцнення спроможності МП до ведення бізнесу. Першим поштовхом до створення такої системи підтримки була затверджена у 2000 р. Європейська хартія для МП, яка стала основою для розвитку малого підприємництва у країнах ЄС, оскільки визначила основні стратегічні напрями, до яких мають бути спрямовані зусилля інституцій підтримки бізнесу в ЄС для створення «сприятливого бізнес-середовища для малого підприємництва» [206]. Основні заходи передбачають, що в центрі уваги є зусилля, пов'язані зі спрощенням законодавства ЄС (регуляторної, фінансової та адміністративної бази), щоб забезпечити сприяння МП, запровадити регуляторні зобов'язання та розширити надання електронних послуг МП від державних органів.

Наступним кроком у контексті прагнення до створення в ЄС світового сприятливого середовища для розвитку МП було затвердження у 2008 р. Актом ЄС про малий бізнес основних заходів, покликаних на зменшення бюрократичного навантаження та спрощення існуючого законодавства. Закон про малий бізнес для Європи (далі – SBA) є ініціативою ЄС щодо підтримки малого та середнього бізнесу, включає низку політичних заходів у межах організованих 10 принципів, починаючи від підприємництва та «відповідального управління» до інтернаціоналізації [207], зокрема:

- оцінка впливу на майбутні законодавчі та адміністративні ініціативи малого підприємництва («тест для малого підприєм-

ництва» [208]), ураховуючи результати під час розробки законодавчих пропозицій;

- консультації із зацікавленими сторонами, включаючи організації розвитку малого підприємництва, щонайменше за 8 тижнів до прийняття будь-якої законодавчої або адміністративної пропозиції, що впливає на бізнес;

- зменшення податків та зборів, а також часу, необхідного для створення бізнесу або інших пов'язаних із бізнесом процедур;

- спрощення отримання ліцензій та дозволів;

- доповнення існуючих веб-сайтів Європейського Союзу, присвячених державним закупівлям, за допомогою серії таких ініціатив, як обов'язкове оприлюднення договору про закупівлі;

- адаптація та вдосконалення законодавства про державну допомогу й закупівлі для кращого відображення потреб малого підприємництва [207].

Актом про малий бізнес було окреслено ряд принципів державної підтримки, виконання яких спрямоване на підвищення ролі малого бізнесу в економічному зростанні країн Європейського Союзу.

Слід акцентувати увагу на тому, що частково досліджувані принципи вже реалізуються на території України, зокрема в частині формування заходів реагування державних адміністрацій на потреби МП і державної допомоги та державних закупівель. Однак ряд принципів є абсолютно не реалізованими та новими для України, незважаючи на те, що вони є надзвичайно необхідними в умовах реформування підприємницької сфери. Особливо це стосується принципів «Другий шанс» та «Спочатку подумайте про малі». Так, законодавчі ініціативи України у сфері підтримки МП стосуються тих суб'єктів, які знаходяться на перших етапах життєвого циклу (зародження, становлення, розвиток), у той час як реабілітації МП-банкрутів не приділено достатньо уваги. Окрім того, під час реалізації законопроектів економічних реформ, що опосередковано стосуються сфери малого бізнесу, не проводиться аналіз та оцінка впливу

наслідків дії законів на діяльність МП. Що стосується фактичного впровадження визначених принципів у країнах Європейського Союзу, то дослідження сучасного стану розподілу заходів прийнятих/реалізованих за принципами SBA засвідчили, що найменш реалізованими є заходи щодо досягнення принципів «Другий шанс» та «Єдиний ринок». Найбільш поширеними та впровадженими є заходи, спрямовані на сприяння підприємництву, покращення доступу до фінансів, при цьому тенденції до переважання пріоритетності цих заходів спостерігаються з початку 2011 року й дотепер (рис. 2.4).



Рисунок 2.4 – Розподіл заходів, прийнятих/реалізованих за принципами SBA у 2019 р., %
[складено автором на основі даних [199]]

Загалом проведена оцінка продуктивності реалізації програм за принципами SBA показала, що підприємництво залишається найменш реалізованим принципом діяльності, незважаючи на поточні політичні зусилля в цій сфері в більшості країн-членів ЄС. Принцип єдиного ринку й меншою мірою, принцип навичок та інновацій, виконуються на рівні, нижчому ніж середній за показниками реалізації всіх принципів.

Згідно з дослідженнями Європейської комісії показник прогресу ЄС-28 за показником підприємництва істотно зріс із 2008 року [199]. Протягом поточного звітного періоду було реалізовано понад 75 урядових заходів відповідно до принципу

підприємництва. Як і в попередні роки, більшість заходів спрямована на сприяння підприємницькій свідомості. Продовжується незначне зростання активності у сфері політики для підтримки трансферу бізнесу. Нещодавні приклади розвитку політики включають ініціативу Австрії «Підприємництво йде до школи», яка посиляє жіночі приклади для підприємців у школах для заохочення молодих потенційних підприємців, «Шкільного дня в компанії» та Мальтійського закону про сімейний бізнес, що дозволяє передавати сімейний бізнес від покоління до покоління [51].

Проте слід відмітити певну диференціацію в рівні розвитку МП за принципом підприємництва. Так, найкращі показники реалізації принципу мають такі країни, як Нідерланди, Естонія та Латвія, а найгірші – Болгарія, Хорватія та Іспанія.

Починаючи із 2011 року, у країнах-членах ЄС було прийнято та впроваджено понад 600 урядових заходів відповідно до принципу підприємництва, спрямовані на збільшення кількості підприємців та нових компаній, причому більшість із них зосереджується на підприємницькій освіті як для викладачів, так і для студентів.

На відміну від України, де доступ до фінансів є однією із ключових проблем [199], у країнах ЄС-28, починаючи із 2008 року, спостерігаються значні позитивні зрушення: бажання банків надавати кредити зросло (більш ніж удвічі із 2014 року та втричі – із 2008 року); відсоток відхилених кредитних заявок та пропозицій позики з неприйнятними умовами, наданими МП, знизився майже вдвічі із 2015 року; доступ до державної фінансової підтримки, включаючи гарантії, також збільшився більш ніж удвічі із 2014 року [51, 199, 206, 208].

Протягом поточного звітного періоду було прийнято та впроваджено близько 81 урядових заходів за принципом доступу до фінансування. Як і в попередні роки, більшість заходів склалися із програм державного фінансування для малого підприємництва. Зокрема, останні приклади розвитку політики включають венчурний фонд і прискорювач «СуперАнгель» в Естонії, а також новий національний банк Нідерландів «Інвест-

НЛ» як централізоване джерело венчурного капіталу, гарантії, страхування експортних кредитів тощо [51].

Дослідження української та європейської практики використання грантів і гарантованих кредитів міжнародних інституцій підтримки та розвитку МП у 2019 р. показало, що у країнах ЄС спостерігається достатньо високий рівень реалізації грантових програм підтримки МП (рис. 2.5).



Рисунок 2.5 – Візуалізація результатів опитування щодо релевантності грантових програм підтримки МП у країнах ЄС [складено автором на основі даних [208]]

Експертне опитування показало, що всі країни ЄС тепер мають фінансування, спрямоване на запуск бізнесу, інновації, підтвердження концепції та комерціалізації, а також національні гранти та стартовий капітал. Цікавим із позиції адаптації у вітчизняній практиці є проведення тесту для МП (SME Test), що аналізує можливі наслідки законодавчих пропозицій ЄС щодо МП. Оцінюючи витрати та вигоди від варіантів політики, вона допомагає впровадити «Принцип мислення малих» та покращити бізнес-середовище через: попередню оцінку впливу на суб'єкти підприємництва; проведення консультацій із МП; вимірювання впливу на МП (аналіз витрат та вигод); застосування заходів пом'якшення, якщо це необхідно [208].

Загалом, на сучасному етапі бізнес-середовище ЄС базується на ґрунтовному комплексному законодавстві, яке охоплює всі особливості ведення малого бізнесу. Так, наразі окремі аспекти

діяльності МП відображені у 1 527 законодавчих актах ЄС, які переважно стосуються 5-ти ключових проблем: державна допомога (343 акти), конкуренція (293 акти), внутрішній ринок-принципи (217 актів), дослідження та технологічний розвиток (133 акта) і бюджет (117 актів) [51]. У той же час опитування МП України показало, що реформи саме в законодавстві (введення мораторію на зміни до економічного законодавства; зміни податкового законодавства в частині перетворення податкової на сервісну службу для платників податків і спрощення податкового адміністрування й бухгалтерського обліку; створення дієвого механізму виконання законодавчих актів [62]) є найбільш пріоритетними та очікуваними в середовищі українського підприємництва.

Серед основних інституцій, що роблять вагомий внесок у розвиток грантової діяльності щодо підтримки МП в Україні (рис. 2.6), слід виокремити організації країн ЄС (73 %), США (21 %) та Німеччини (8 % у структурі грантового фінансування).

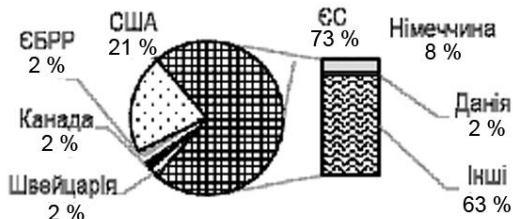


Рисунок 2.6 – Внесок інституцій із відповідних країн у забезпечення грантової підтримки розвитку МП України

Серед найвагоміших діючих грантових програм слід виділити такі: EU4Business: мережа Центрів підтримки бізнесу в Україні; Competiveness of Small and Medium Enterprises (COSME) – європейська програма підтримки малого та середнього бізнесу; Європейські гранти для культурних і креативних проєктів (Креативна Європа); Erasmus for Young Entrepreneurs – програма міжнародного обміну для власників малого та середнього бізнесу; «Горизонт 2020» – рамкова програма ЄС у галузі досліджень та інновацій.

Ураховуючи ефективність реалізації принципів SBA в зарубіжних країнах та наявні проблеми розвитку МП України, у роботі розроблено методологію інтегрального оцінювання відповідності діяльності держави міжнародним стандартам підтримки МП, метою якого є виявлення проблем у дотриманні принципів в Україні та визначення перспектив подальшої міжнародної співпраці в забезпеченні розвитку МП. Основою для цього стало дослідження ефективності реалізації законодавчих ініціатив щодо дотримання принципів Акта про малий бізнес (SBA), що дозволило побудувати матрицю позиціонування України за принципами SBA з точки зору їхньої ефективності (Іу/ес) та прогресу (Тз) держави в галузі регулювання МП у 2019 р., у якій виділено такі квадранти: 1 – принципи частково дотримуються; 2 – принципи дотримуються повністю; 3 – принципи майже не дотримуються, 4 – принципи загалом дотримуються (рис. 2.7). Це дозволило виявити прогрес в адаптації таких принципів, як «Підприємництво», «Другий шанс», «Реагуюча адміністрація», «Доступ до фінансів», «Державні закупівлі», «Навики МСП».

Поряд із цим обґрунтована необхідність подальшої роботи над реалізацією таких принципів, як «Спочатку подумайте про малі», «Інновації», «Єдиний ринок», «Навколишнє середовище», «Інтернаціоналізація», яких ефективно дотримуються країни ЄС.



Рисунок 2.7 – Матриця позиціонування України за принципами SBA з погляду їхньої ефективності (Іу/ес) та прогресу (Тз) держави в галузі регулювання МП у 2019 р.

Інтегральний рівень ефективності діяльності держави (Igs) в дотриманні міжнародних стандартів запропоновано розраховувати за формулою:

$$Igs = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^j PRINCIPLES_j = \frac{1}{n} \sum_{j=1}^j [1np_i + 2pp_i + 3bp_i + 4fp_i], \quad (2.1)$$

де n – загальна кількість принципів SBA, дотримання яких оцінюється;

j – порядковий номер принципу;

$PRINCIPLES_j$ – індикатор дотримання j -го принципу SBA;

np_i – балова оцінка принципів, які майже не дотримуються;

pp_i – балова оцінка принципів, які дотримуються частково;

bp_i – балова оцінка принципів, які дотримуються в цілому;

fp_i – балова оцінка принципів, які повністю дотримуються.

За результатами дослідження (додаток Б) виявлено, що порівняно із середнім значенням по країнам ЄС (12,4) в Україні імплементація світової практики дотримання принципів SBA є менш ефективною (10,97). Однак, спостерігаються позитивні зрушення у зростанні інтегрального показника порівняно із 2016 роком. (10,8). Отримані результати дозволили виділити стратегічні перспективи подальшої міжнародної співпраці в забезпеченні розвитку МП, у тому числі: розроблення нової стратегії розвитку МП, адаптованої до SBA; створення рівних умов для всіх МП; стимулювання розвитку навичок підприємництва; реалізація принципу «Спершу подумайте про малі» інструментами SME-тесту; підвищення конкурентоспроможності МП тощо.

Погляди на розуміння місця державних та міжнародних організацій у забезпеченні розвитку малого бізнесу відображені у працях українських науковців. Так, О. О. Стешенко відзначає важливість державного регулювання розвитку малого бізнесу, розуміючи під останнім систему економічного, соціального, організаційного, правового та політичного забезпечення сприятливого бізнес-клімату для формування й розвитку малого підприємництва [137]. В. О. Кулаков, О. Г. Курган та О. І. Павленок акцентують увагу на необхідності проведення на дер-

жавному рівні активної та ефективної роботи щодо створення відповідного правового середовища та активізації банківського кредитування сектору малого бізнесу [77]. В. І. Токаревою та Д. В. Адамовим визначено важливість участі держави в забезпеченні суб'єктів малого бізнесу України з позиції зовнішніх кредиторів за актуальною на даний час формою – грантами [178]. Однак малодослідженим залишається питання якості та результативності участі держави в забезпеченні розвитку суб'єктів малого бізнесу кредитними та грантовими інструментами підтримки. Тому доцільно приділити увагу міжнародному співробітництву у сфері розвитку малого бізнесу України, яке проявляється у двох аспектах: грантовому фінансуванні та кредитуванні на пільгових умовах.

Грантове фінансування є важливим джерелом у зарубіжних країнах для започаткування та ведення МП, що включає в себе ресурси різноманітних фондів та організацій. Проте важливою умовою надання коштів є виконання ряду вимог щодо цільового використання та чіткої спрямованості отриманих коштів. Так, практика використання грантів і гарантованих державою боргів є широко розповсюдженою у країнах ЄС. Статистика їх залучення свідчить, що в середньому по 28 країнах ЄС 8 % опитуваних МП використовували в діяльності гранти та гарантовані кредити за останні 6 місяців. При цьому найбільш популярним такий вид забезпечення розвитку є в Італії – 15 %. У Латвії, Нідерландах та Данії цей вид використовувався незначною кількістю МП [229].

Слід відзначити, що у країнах ЄС фінансуються за рахунок грантів і гарантованих державою кредитів не тільки інноваційні суб'єкти підприємництва чи ті, що є експортерами, а й вітчизняні компанії, які працюють на внутрішньому ринку та займаються неінноваційною діяльністю (рис. 2.8).

Можна зробити висновок, що як світова, так і вітчизняна практика державної підтримки МП акцентована більше на тих суб'єктах малого підприємництва, що вже проводять експортну діяльність. Так, Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого й середнього підприємництва в Україні»

визначено важливість «підтримки суб'єктів малого й середнього підприємництва, що провадять експортну діяльність» [121]. Статистика державної підтримки у країнах Європейського Союзу також свідчить про переважання фінансової допомоги експортерів у сфері малого бізнесу.

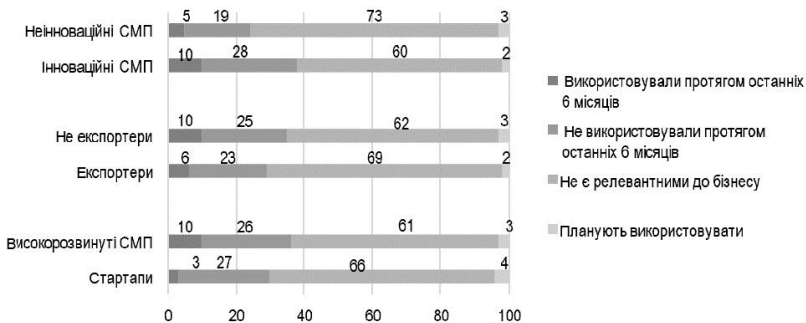


Рисунок 2.8 – Використання грантів та гарантованих державою кредитів МП країн ЄС за характеристиками стадії розвитку, статусу експортера, рівня інноваційності у 2019 р., % від опитуваних [складено автором на основі [229, с. 22]

Експертна діяльність є одним з інструментів підвищення конкурентоспроможності та розвитку суб'єктів МП в умовах євроінтеграційних процесів. Справедливим є твердження, що малий бізнес здатен поліпшити сальдо торговельного балансу країни за рахунок прибуткової зовнішньоекономічної діяльності, забезпечити додаткові надходження валютної виручки [86, с. 69]. Проте існування ряду бар'єрів та перешкод експортної діяльності ускладнює можливість реалізації та знижує цінність цього етапу для розвитку малого підприємництва. Зокрема, МП, що планують почати експортну діяльність, стикаються з рядом значних бар'єрів і перешкод, пов'язаних із такими причинами:

- відсутність спеціалізованого персоналу для роботи з експортом;
- брак мовних навичок для роботи з іноземними країнами;

- необхідність великих інвестицій для обслуговування зовнішніх ринків;
- низька обізнаність із законами, адміністративними процедурами та правилами, яких необхідно дотримуватися на зовнішніх ринках;
- складність процедури знаходження ділових партнерів за кордоном;
- висока вартість доставки на зовнішній ринок тощо.

Крім того, негативний вплив мають і фактори зовнішнього середовища: несприятлива макроекономічна ситуація; недосконалість законодавчого регулювання діяльності суб'єктів сектору малого підприємництва; відсутність чітко сформованої державної політики у сфері підтримки МП; брак ефективної системи захисту конкурентних засад в економічних відносинах тощо.

Так, результати опитування асоціацій суб'єктів МП, агентств та організацій, що сприяють експорту, щодо бар'єрів, з якими стикаються МП, дозволили виділити основні проблеми, які перешкоджають експортній діяльності МП:

1) проблеми, пов'язані зі знаннями про зовнішні ринки. Вирішення цієї проблеми передбачає усвідомлення можливостей, які пропонують такі ринки, та отримання детальної інформації про економічні події за межами країни, а також їхній вплив на експортні операції малого підприємництва;

2) проблеми, пов'язані з фактичними чи можливими зовнішніми бар'єрами для експорту МП. Подолання цієї групи проблем передбачає вивчення правил, яких необхідно дотримуватися на зовнішніх ринках; з'ясування особливостей іноземного оподаткування; дослідження транскордонних процедур;

3) проблеми, пов'язані із внутрішніми перешкодами для МП. До таких перешкод слід зарахувати низьку конкурентоспроможність продукції або послуг на зовнішніх ринках та ділову активність і відсутність інтересу до розширення [200].

Для того щоб реалізувати себе в якості експортера, МП мають володіти відповідними характеристиками, навичками та здібностями, а також урахувати важливість таких факторів:

- наявність достатньої фінансової бази загалом для розвитку своєї діяльності, у тому числі і здатності експортувати;
- загальна громадська та державна підтримка й допомога в розвитку;
- наявність програм, які допомагають МП отримати доступ до зовнішніх ринків і знайти правильних партнерів (через інформацію, мережу тощо);
- можливість із мінімальними затратами часу та коштів знайти клієнтів по всьому світу за відносно низькою ціною та ін.

Погоджуємося з тим, що створення державними органами влади сприятливого середовища господарювання, підтримання його параметрів і корегування їх з урахуванням змін характеру відносин між суб'єктами господарювання дасть змогу суб'єктам малого підприємництва формувати власну стратегію сталого розвитку [86, с. 71]. Так, важливими заходами державної підтримки малого підприємництва України мають стати: введення пільгового оподаткування прибутків для суб'єктів малого підприємництва, які впроваджують інновації та виробляють продукцію на експорт; часткове субсидування процентної ставки за кредитами, які одержали в українських кредитних організаціях суб'єкти малого бізнесу, що виробляють продукцію на експорт; надання інформації суб'єктам малого бізнесу про стан внутрішніх і зовнішніх ринків; створення банку даних, а також маркетингових та сервісних мереж на пріоритетних зарубіжних ринках, забезпечення вільного доступу до них малого бізнесу України; розширення практики визнання українських сертифікатів за кордоном тощо [171, с. 38].

Загалом МП України обирають не експортувати з різних причин, деякі з яких є зовнішніми для підприємства, а деякі з них є внутрішніми. Слід відзначити, що, окрім спільних із європейськими країнами перешкод в експортній діяльності МП, українські МП стикаються й із труднощами у проведенні експортних операцій, пов'язаних із трудомісткістю оформлення документів, постійною зміною вимог до оформлення, обмеженнями, пов'язаними зі зміною економічних пріоритетів та

корупцією. Усе це підвищує ризик збитковості експортних операцій для МП, а тому кількість бажаючих розвиватися в цьому напрямі кожного року зменшується. Проте наразі вихід суб'єктів МП України на міжнародний експортний ринок є одним із шляхів досягнення збалансованого розвитку економіки, а тому подолання існуючих проблем і якісна взаємодія міжнародних інституцій підтримки та експортно-орієнтованих МП є пріоритетними напрямками та вимагають формування та реалізацію якісних програм та проєктів підтримки.

Згідно з даними Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України в період з 01.01.2009 по 20.02.2019 рр. в Україні реалізовувалися 47 проєктів міжнародної технічної допомоги для малого та середнього бізнесу [49].

Наразі існує безліч програм, що сприяють залученню інвестиційних коштів для створення, стабілізації та розвитку МП, зокрема в напрямках прямого або опосередкованого фінансування: кредити або гарантії, часто через третіх осіб, як-то банки та партнерські організації, навчання, тренінги та наставництво; створення можливостей для налагодження зв'язків на ярмарках та в торгових представництвах. Окремо слід виділити ті програми підтримки МП, що на сьогодні ефективно реалізуються банківськими установами України спільно з міжнародними інституціями:

- «Спільна з Європейським інвестиційним банком Програма кредитування малого підприємництва та установ із середньою капіталізацією». У рамках угоди між публічним акціонерним товариством «Державний експортно-імпорتنний банк України» (АТ «Укрексімбанк») та Європейським інвестиційним банком кредитуються українські підприємства малого та середнього бізнесу, проєкти в галузі енергоефективності, охорони довкілля та інші пріоритетні проєкти розвитку місцевого приватного сектору, подолання наслідків змін клімату та адаптації до них тощо [97];

- «Програма сприяння кредитуванню малого та середнього бізнесу». Програма призначена для суб'єктів господарської

діяльності, юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців, реалізується для сприяння кредитуванню малого та середнього бізнесу з метою розширення обсягів виробництва, покращення якості та розширення асортименту продукції, підвищення продуктивності праці та створення нових робочих місць шляхом фінансування інвестиційних проєктів за рахунок ресурсів [97];

– «Програма сприяння кредитуванню малого та середнього бізнесу (Програма Кредитної установи для Відбудови (ФРН) (КфВ)». Програма КфВ призначена для суб'єктів господарської діяльності, юридичних осіб і фізичних осіб-підприємців та реалізується для сприяння кредитуванню малого та середнього бізнесу з метою розширення обсягів виробництва, покращення якості та розширення асортименту продукції, підвищення продуктивності праці та створення нових робочих місць шляхом фінансування інвестиційних проєктів за рахунок ресурсів КфВ [97];

– «Програма Кредитування спільно з Європейським інвестиційним банком». Між АТ «Ощадбанк» та ЄІБ було укладено фінансову угоду, основна мета якої – фінансування вітчизняних малих та середніх підприємств, компаній середньої капіталізації та інших пріоритетних проєктів [98].

Серед ряду перспективних спільних державних проєктів, що сприяють полегшенню фінансового забезпечення сфери малого бізнесу, слід виділити проєкт «FORBIZ – створення кращого бізнес-середовища» – провідний проєкт, який спрямований на поліпшення бізнес-середовища в Україні, у рамках ініціативи EU4Business [125].

Європейською Хартією малого підприємництва визначена необхідність розширення електронного зв'язку із сектором малого бізнесу з метою мінімізації витрат часу та фінансових ресурсів на отримання консультацій, подання декларацій, покращення корпоративних зв'язків та ін. У зв'язку з цим у країнах Європейського Союзу велика увага надається створенню мереж, розрахованих на максимально можливе розширення взаємодії малого підприємництва з національними, регіональними та місцевими структурами їх підтримки. Така співпраця здійснюється в мережах:

Interprise; Europartenariat; BC-Net; BRE; Мережи Євроінфоцентрів [90, с. 81]. Зазначені мережі сприяють: укладанню угод між підприємцями країн Європи; стимулюванню кооперативних зв'язків у менш розвинених регіонах; конфіденційному пошуку партнерів за кордоном, у тому числі за межами країн Європейського Союзу; відкритому підбору партнерів для створення спільних підприємств; наданню комерційної інформації в широкому колі питань.

Ще одна програма, яка заслуговує на увагу, – це механізм прямого фінансування малого підприємництва в рамках поглибленої та всеохоплювальної зони вільної торгівлі між Україною та Європейським Союзом. Ця програма реалізується ЄБРР та має за мету поліпшення доступу до фінансування для місцевих малих та середніх підприємств, забезпечення довгострокового фінансування в місцевій валюті й надання допомоги малого підприємництва у визначенні якісних інвестиційних проєктів та сприянні їх успішному втіленню [125]. Проте ця програма має певні обмеження стосовно обсягу товарообігу (понад 1 млн євро), що суттєво звужує коло суб'єктів малого бізнесу, які можуть використати право на отримання коштів.

Наразі діє програма східного партнерства: готові до торгівлі – ініціатива «EU4Business», що допомагає експортно-орієнтованим малим та середнім підприємствам із країн Східного партнерства інтегруватися до глобальних виробничо-збутових мереж і виходити на нові ринки, зокрема Європейського Союзу [125].

Загалом дослідження інституцій державного та міжнародного співробітництва в забезпеченні розвитку МП засвідчило існування значних проблем у вітчизняній практиці підтримки, пов'язаних із порушенням принципів справедливості, прозорості, цільового використання коштів та наявності ряду перспектив для МП, пов'язаних із можливістю ефективної співпраці із міжнародними країнами та організаціями в напрямі реалізації проєктів підтримки МП. Наразі існує значний перелік програм міжнародної державної грантової та кредитної підтримки, проте об'єктами фінансування більшою мірою є інноваційні МП, підприємства-експортери та МП, орієнтовані на забезпечення соціального захисту населення.

РОЗДІЛ 3. ФІНАНСОВО-КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯК ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

3.1. Застосування інструментів податкової політики у фінансово-кредитному забезпеченні розвитку малого підприємництва

Обов'язковим атрибутом економічного зростання кожної країни є створення зони сприятливості для розвитку МП. Ключова роль у цьому процесі покладається на державу, завданнями якої є побудова такої політики державного забезпечення розвитку МП, яка б, з одного боку, стимулювала зростання частки прибуткових МП, легалізацію та детінізацію їх діяльності, а з іншого – мінімізувала рівень прямого державного втручання в економічну діяльність сфери МП. Застосування інструментів непрямого фінансового забезпечення розвитку МП з боку держави є особливо актуальним. Формування сприятливих економічних умов для розвитку МП може відбуватися як безпосередньо у процесі взаємодії МП із державними органами, так і непрямыми інструментами, серед яких виділяють адміністративні та економічні.

До адміністративних методів належать ті, що впливають безпосередньо на характер економічних відносин: ліцензування діяльності; установлення квот (імпортні, експортні тощо); вимоги до якості товарів та послуг, маркування [61, с. 99]. До економічних належать інструменти податкової, амортизаційної та кредитної політики, що не передбачає безпосереднього втручання держави у прийняття рішень малого підприємництва, а лише створює передумови стимулювання діяльності.

Поряд із позитивним економічним, фінансовим та інформаційно-консультативним ефектом, дія інструментів прямої державної підтримки розвитку МП може призвести до безініціативності суб'єктів підприємництва, тому необхідно акцентувати увагу на важливості застосування непрямих інструментів податкової, грошово-кредитної, амортизаційної політики. Опосеред-

ковані інструменти сприяють створенню уніфікованих правил та норм ведення малого бізнесу, що забезпечує відповідний соціально-економічний ґрунт для розвитку малого підприємництва, стимулювання їх діяльності, підвищення рентабельності та конкурентоспроможності. Як справедливо стверджує О. Ю. Апостолук, непряма державна підтримка безпосередньо впливає не на діяльність МП, а забезпечує результат через вплив на великі корпорації, банки, страхові компанії, громадські організації, органи місцевого самоврядування, установи інфраструктури розвитку малого підприємництва [4, с. 44].

При цьому перевагами таких інструментів є підтримування балансу ринкових відносин та наявність часового лагу, що дозволяє МП пристосуватися до змін. І. Глебова та А. Хамідуліна пільгове оподаткування та прискорену амортизацію зараховують до методів прямої підтримки [212, с. 347], проте вважаємо таке віднесення хибним, оскільки пряма підтримка передбачає безпосередню взаємодію малого підприємництва із представниками державної або місцевої влади, у той час як інструменти амортизаційної та податкової політики реалізуються дистанційно.

Опосередкований вплив кредитної політики на розвиток МП передбачає створення спеціальних умов та пільг у кредитуванні, регулювання облікової ставки та ставки рефінансування, часткову компенсацію відсоткових ставок, надання гарантій та поруки, зміни норми обов'язкових резервів, установлення та регулювання валютних курсів тощо. Зокрема Законом України «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні» визначено такі інструменти забезпечення державної підтримки розвитку МП у сфері кредитування: запровадження державних програм кредитування; надання гарантій для отримання кредитів, часткової компенсації відсоткових ставок за кредитами тощо [121, ст. 4].

До непрямого впливу амортизаційної політики доцільно зарахувати методи: нарахування амортизації, установлення мінімальних строків амортизації для відповідних груп основних засобів тощо.

Пільгове оподаткування є непрямим видом підтримки МП, оскільки покликане створювати умови для стимулювання розвитку всього сектору та спрямоване на його кількісне зростання шляхом створення певних умов для його розвитку [96, с. 317]. За точкою зору Н. Л. Фролової, податкова політика передбачає застосування таких інструментів: податкові пільги, податкові канікули та податкові кредити; запровадження безподаткового режиму для підприємців-початківців на визначений період (два-три роки) тощо [190]. Пільгове оподаткування може проявлятися у вигляді спеціальних режимів оподаткування із заміною більшості податків на один податок або як податкові пільги в межах загальної системи оподаткування [4, с. 43]. Крім того, до інструментів податкової політики доцільно зарахувати: удосконалення та спрощення порядку ведення обліку в цілях оподаткування; запровадження спрощеної системи оподаткування, обліку та звітності для суб'єктів МП, що відповідають критеріям, установленим у податковому законодавстві [121, с. 4]; диференціювання податків та можливість вибору відповідної сприятливої системи оподаткування. Згідно із твердженням Л. О. Боцьори, запровадження спеціальних режимів оподаткування для МП, окрім стимулювання його розвитку, забезпечує також мінімізацію витрат на адміністрування податків, ведення обліку й подачу звітності, а за рахунок сплати підприємцями єдиного податку скорочується загальна кількість обов'язкових платежів до бюджету [14, с. 89]. Як зазначає Н. Остапенко, такий вид державної підтримки, як пільгове оподаткування, відрізняється відсутністю адресності та цільового використання, оскільки подібними стимулами можуть користуватися всі суб'єкти малого підприємництва [96].

На відміну від інструментів прямого впливу держави на забезпечення розвитку МП, що характеризуються нерівномірністю та диспропорціями в охопленні, перевагою опосередкованих інструментів є суцільне охоплення, повне покриття, згладжування нерівномірності розвитку МП у більш активних регіонах.

Законодавством України передбачено можливість застосування МП як загальної, так і спрощеної системи оподаткування. Основне призначення останньої – сприяти полегшенню процесу ведення бізнесу та забезпеченню стабільного розвитку малого підприємництва. Згідно з Податковим кодексом спрощена система оподаткування, обліку та звітності – особливий механізм справляння податків і зборів, що встановлює заміну сплати окремих податків і зборів на сплату єдиного податку з одночасним веденням спрощеного обліку та звітності [111, ст. 291.2].

Існує ряд переваг, які відзначають науковці у спрощеній системі: легкість ведення бухгалтерського обліку [177, с. 759]; спрощення процедури й порядку реєстрації платника податку; простота розрахунків, пов'язаних із визначенням сум податків [3, с. 184]; зниження витрат на обчислення та сплату податків; передбачуваність податкового зобов'язання; зниження частоти зустрічей із податковими органами [62].

Поряд із цим в останні роки спостерігаються позитивні тенденції в полегшенні умов ведення бізнесу, про що свідчать результати дослідження «Paying Taxes 2019» [222], у якому зазначається, що в Україні із трьох основних критеріїв, які розглядаються у сплаті податків, два значно покращились із моменту її створення: кількість платежів і час для виконання. Динаміка критерію «Загальна податкова ставка» в Україні знижується, при цьому загальні тенденції до зниження збігаються зі світовими тенденціями, проте ставки податків вищі від світових [106].

Справедливо зазначає С. М. Солованюк, що, оцінюючи рівень податкового навантаження на сферу МП, необхідно враховувати, з одного боку, що система оподаткування малого бізнесу повинна забезпечувати стабільні та достатні надходження в бюджет, а з іншого боку, оподаткування не повинне перешкоджати його розвитку [135, с. 131]. Тобто в даному контексті актуалізується питання збалансованості взаємодії підприємництва та країни. Так, Т. Коляда стверджує, що ефективність ринкової економіки значною мірою залежить від взаємовигідного економічного співробітництва великого, середнього та малого підприємництва, а тому завданням уряду є створення

сприятливих умов для такої взаємодії за рахунок податкової політики та спеціальних режимів оподаткування [66, с. 42]. І. М. Сараєва та Н. І. Носова визначають необхідність оцінки існуючого податкового навантаження та розрахунку оптимального його рівня для збереження інвестиційних можливостей суб'єктів підприємництва та сприяння економічному розвитку країни [132, с. 159]. Н. Лоханова доцільно зазначає, що суб'єкти підприємництва не отримують реальної підтримки держави під час здійснення власної господарської діяльності, навпаки, рівень зарегульованості підприємницької діяльності та саме податкове навантаження продовжують залишатися такими, що державні органи тільки перешкоджають розвитку бізнесу явними чи прихованими шляхами [83, с. 46]. О. Ю. Буцькою визначено важливість установлення правильних підходів до аналізу податкового навантаження на мікрорівні, оскільки його несвоєчасна оцінка може призвести до значних втрат підприємства та прийняття хибних управлінських рішень [16, с. 25]. Ураховуючи те, що розвиток малого підприємництва має здійснюватися на взаємовигідних умовах для держави та малого підприємства, забезпечуючи реалізацію інтересів обох сторін, невирішеним залишається питання оцінки збалансованості такого взаємозв'язку. Важливим завданням взаємодії держави та суб'єктів малого бізнесу є забезпечення розвитку, що з боку держави проявляється у формуванні належних умов функціонування малого підприємства, створенні сприятливого законодавчого підґрунтя підприємництва, зниженні тиску податкових органів та ін. Закон установлює правила функціонування ринкової економіки, визначає ступінь свободи й незалежності бізнес-спільноти, форми й методи державної участі у вирішенні можливих конфліктів [8, с. 20]. При цьому МП сприяють розвитку держави через участь у створенні ВВП, формуванні доходної частини бюджетів, забезпеченні зайнятості населення України тощо. Як влучно зазначає Т. Коляда, держава може впливати на розвиток підприємництва, у тому числі й малого, та збільшення його внеску у розбудову економіки України [66, с. 42]. Погоджуємося із твердженням А. Л. Бержанір, що нинішній час ставить

важливу для майбутнього країни проблему пошуків гармонійного поєднання інтересів бізнесу, громадянського суспільства та влади [8, с. 19].

Так, Я. Брехаря визначає взаємодію влади та бізнесу як систему інститутів, що функціонують як із метою представництва інтересів бізнесу у владі, так і для регулювання діяльності бізнесу, формування умов його розвитку [15, с. 190]. Як стверджують А. Л. Бержанір та Л. Л. Стрембіцька, взаємодія бізнесу та влади відображає інтереси суспільства та є найважливішим чинником сталого розвитку країни [9, с. 135]. Уважаємо, що в Україні взаємодія в напрямі розвитку бізнесу здебільшого реалізується через фінансові інструменти, серед яких оптимізація податкового навантаження відіграє одну з основних ролей. Ґрунтовним є твердження І. М. Сараєвої та Н. І. Носової, що посилення податкового навантаження перетворює податкову систему в апарат вилучення коштів, який не сприяє розвитку [132, с. 160]. Тому необхідною є побудова такої системи показників, що дозволила б визначити баланс між податковим навантаженням на малий бізнес і внеском малого підприємництва в розвиток країни загалом.

У контексті забезпечення розвитку МП важливим є питання врегулювання системи оподаткування з метою встановлення рівноправності фіскальної та стимулювальної функцій податків у сфері розвитку МП. Ураховуючи особливу роль спрощеної системи оподаткування в діяльності МП, актуалізується питання оцінки податкового навантаження на МП у контексті розробки рекомендацій щодо пом'якшення національних податкових вимог у сфері малого бізнесу.

Наразі є достатньо наукової літератури, у якій містяться пропозиції до оцінки податкового тягаря на МП. Так, Г. Т. Михальчинець стверджує, що основним фінансовим інструментом, який регулює взаємовідносини МП із державою, залишається його оподаткування [89, с. 74]. Н. Остапенко, визначаючи зв'язок непрямой фінансово-кредитної підтримки та пільгового оподаткування, доводить необхідність обґрунтування критеріїв оцінки впливу пільгового оподаткування на розвиток МП та визначення

необхідного рівня співвідношення прямих і непрямих заходів фінансової підтримки МП [96, с. 317]. Погоджуємося із твердженням Л. І. Новосельської, що податкова система України характеризується недосконалістю з надмірним податковим навантаженням, що призводить до збитковості або тінізації діяльності підприємств [93, с. 239]. При цьому В. І. Левін доречно аргументує, що на сьогодні в оподаткуванні малого бізнесу переважає фіскальна складова. Це пов'язано з дефіцитом державних фінансів, що, у свою чергу, призводить до статичності в розвитку сегмента малого та середнього бізнесу [80, с. 134]. Схожим є погляд О. І. Новік, який зазначає, що нині акцент у податковій політиці робиться на фіскальній функції, а її регулювальна та стимулювальна функції мінімізовані, тому проблема оптимізації податкової політики лишається однією з найактуальніших у процесі становлення ринкових відносин і забезпечення економічного зростання України [92, с. 757].

Сталим у наукових колах є твердження, що МП несуть вищі затрати, пов'язані з податковими зобов'язаннями, аніж великі підприємства. Проте кількісне підтвердження даних висновків, обґрунтовані методологічні основи розрахунку податкового навантаження на МП та його впливу на розвиток сфери МП потребує дослідження й подальшого удосконалення. Дослідження процесу впливу оподаткування на розвиток МП передбачає визначення рівня податкового навантаження. Загалом існує два підходи до тлумачення даного поняття:

1) з кількісної сторони – як обсяг сплачених суб'єктами податків та зборів до бюджету;

2) з якісної сторони – як процес впливу податкового втручання держави в діяльність суб'єктів підприємництва та їх соціально-економічний розвиток.

Для того, щоб оцінити оптимальність податкового навантаження для забезпечення збалансованого розвитку МП, авторами використовуються різні критерії та показники. Так, Н. Лоханова враховує складові рейтингу Paying Taxes (кількість податкових платежів; час, необхідний для розрахунку та сплати податків; загальна ставка оподаткування) [83]. І. М. Сарасва, Н. І. Носова

доповнюють їх показниками податкового тиску та часткою податків на одне підприємство [132]. За твердженням О. Ю. Буцької, теоретично найточнішим показником податкового навантаження, з погляду міжгалузевих порівнянь, є відношення податків, що сплачуються підприємством, до умовного прибутку [16, с. 26]. При цьому загальна методика оцінки податкового навантаження на мікрорівні має враховувати співвідношення між сумою податкових витрат (як суб'єктів підприємництва, так і фізичних осіб) та сумою скорегованих доходів [16, с. 27]. Т. Коляда для оцінки тенденцій податкового регулювання МП використовує показники частки єдиного податку на підприємницьку діяльність із юридичних та фізичних осіб [66, с. 43].

Група науковців акцентують увагу на визначенні обсягу податкового навантаження за допомогою репрезентативної системи показників [93, с. 66]. За твердженням авторів використання системи показників сприяє досягненню найбільшої точності розрахунків під час оцінки податкового тягаря МП, оскільки результати найбільш повно описують поточну або ретроспективну податкову ситуацію. Такий підхід сприяє оцінці податкового навантаження за різними критеріями, однак тлумачення результатів є часозатратним процесом.

Важливим наразі є завдання скласти таку систему показників, що дозволила б оцінити взаємозв'язок малого підприємства та рівня їх оподаткування. Так, Н. Остапенко пропонує ввести критерії, що, на її погляд, дозволять оцінити вплив податкової підтримки на розвиток МП: зміни рівня податкових надходжень до бюджетів від діяльності суб'єктів малого підприємства, а також зміни обсягів реалізованої продукції, частки певного сектору у ВВП країни [96, с. 318].

Оскільки у країнах ЄС розвиток МП є одним із першочергових пріоритетів зростання економіки, то це впливає на ґрунтовність та особливу увагу щодо системи оподаткування бізнесу, а також методології оцінки їх ефективності. Так, у Рекомендаціях Європейської комісії щодо оподаткування малих та середніх підприємств (94/390/ЄС) визначено ряд заходів мінімізації податкових витрат для МП. Акцентовано увагу на тому, що у випадку, коли існуюча структура ставок податків

викривляє конкуренцію залежно від їх організаційно-правової форми на шкоду одноособовим володінням та партнерству, то бажано проводити роботи в напрямку досягнення більшого рівня податкового нейтралітету [138].

Європейською комісією запропоновано систему показників, що дозволяють оцінити обсяги витрат МП на дотримання податкових вимог [209]. Серед ключових показників запропоновано розраховувати: показник відношення податкового навантаження до обороту підприємства; показник відношення обсягу сплачених непрямих податків до обороту підприємства; питому вагу сплачених МП податкових надходжень у загальному обсязі податкових надходжень бюджетів; коефіцієнт сплати прямих податків до валового прибутку. Слід зазначити, що така система показників дозволяє сформувати висновки щодо існування проблем нерівномірності в оподаткуванні МП і за кордоном (табл. 3.1). За показниками співвідношення податкового навантаження до обороту підприємств МП можемо зробити висновок, що середнє МП у 20 країнах Європейського Союзу витрачає 2,5 % свого обороту на виконання податкових зобов'язань. Слід зазначити, що податкове навантаження має негативну кореляцію з розміром підприємства, тобто тягар дотримання податкових зобов'язань є найбільшим для мікропідприємств (2,6 %) та найменшим для підприємств великих розмірів. Такі тенденції можуть бути обґрунтовані використанням великими підприємствами економії від масштабу для вирішення зобов'язань щодо податкового дотримання.

Ураховуючи різницю в показниках у різних галузях діяльності, можна зробити висновок про незначні відмінності у податковому навантаженні. Поряд з цим статистичні дані свідчать про те, що суб'єкти підприємництва, які займаються транскордонною торгівлею, мають нижчий відносний тягар порівняно з тими, які діють лише в їхній країні. Незважаючи на єдність підходів до оподаткування МП у країнах ЄС, усе ж існують відмінності між країнами у виборці. Так, підприємства в Люксембурзі, Ірландії та Словенії несуть найнижчий загальний тягар відносно податків, тоді як Франція, Словаччина та Польща мають найвищий податковий тягар [209].

Таблиця 3.1 – Тенденції у податковому навантаженні у країнах Європейського Союзу за критеріями Європейської комісії у 2019 р. [пороховано автором на основі даних [209]

Критерій поділу суб'єктів підприємництва	Показник відношення податкового навантаження до обороту суб'єкта підприємництва, %		Показник відношення обсягу сплатених непрямих податків до обороту суб'єкта підприємництва, %		Питома вага сплачених МП податкових надходжень у загальному обсязі податкових надходжень бюджетів, %		Коефіцієнт сплати прямих податків до валового прибутку
За розмірами							
Суб'єкти мікропідприємництва	2,6		0,52		53,6		147,3
Суб'єкти малого підприємництва	1,4		0,48		33,7		132,7
Суб'єкти великого підприємництва	0,7		0,09		22		99,5
Суб'єкти середнього підприємництва	0,3		0,1		12,4		91
У розрізі галузей діяльності							
Послуги проживання та харчування	2,9		0,6		52,6		70,2
Послуги ЖКГ	2,9		0,56		50		119,4
Оптова та роздрібна торгівля	2,6		0,54		62,7		160,9
Науково-технічна діяльність	2,5		0,41		59,2		102,2
Виробництво	2,4		0,4		32,9		132,6
Будівництво	2,3		0,43		34,6		206,5
За межами діяльності							
Підприємство-експортер	2,8		0,46		×		×
Підприємство не є експортером	1,9		0,43		×		×

Показник відношення обсягу сплачених непрямих податків до обороту підприємства є особливо цікавим, оскільки це сфера, де Директивою Ради 2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість реалізовані зусилля з гармонізації системи оподаткування ПДВ. Так, визначено застосування до товарів та послуг загального податку на споживання, точно пропорційного ціні товарів і послуг, незалежно від числа операцій у рамках процесу виробництва та збуту до моменту нарахування податку [31]. Проте статистика дослідження свідчить, що даний показник є обернено пропорційним до розміру підприємства та визначає найбільше навантаження з непрямих податків на мікро- та мале підприємництво. Проте в розрізі галузей спостерігається незначна варіація показників (0,4–0,6), що свідчить про відносну результативність поставленого Директивою завдання щодо усунення викривлень умов конкуренції на національному рівні й на рівні Співтовариства [31]. Так, середнє підприємство у 20 країнах витрачає 0,5 % свого обороту на виконання зобов'язань із непрямого податку на підприємство, що є меншим навантаженням для підприємств порівняно з прямими податками. Відносний тягар виконання зобов'язань із непрямого податку є найменшим у Словенії, Ірландії та Іспанії, а найвищим – у Фінляндії, Німеччині та Польщі. Слід зазначити, що порівняння податкового тягара від прямих та непрямих податків у країнах Європейського Союзу свідчить про значне переважання частки прямих податків, тобто прямі податки вимагають більших зусиль, ніж непрямі податки в усіх країнах.

Питома вага сплачених МП податкових надходжень у загальному обсязі податкових надходжень бюджетів визначає рівень ефективності податкової системи та виконання одного з найважливіших принципів оподаткування – рівність для всіх та справедливість у нарахуванні податків.

Коефіцієнт сплати прямих податків до валового прибутку надає широкую картину щодо того, наскільки підприємства оподатковуються у 20 країнах дослідження. Так, у середньому мале підприємство у 20 країнах сплачує більш високий розмір прямих податків. Мікро- та мале підприємництво вдвічі більше обтяжені податковими зобов'язаннями порівняно з великими підприємствами. У секторі будівництва, виробництва та оптової й

роздрібної торгівлі середній коефіцієнт сплати прямих податків до валового прибутку вдвічі вищий ніж у секторі житлової та харчової діяльності.

Ураховуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що запропоновані Європейською комісією показники оцінки податкового навантаження дозволяють окреслити загальну картину оподаткування та визначити основні проблеми. Зокрема, аналітика показників дає можливість простежити: наявність відмінностей в оподаткуванні підприємництва різних обсягів; надання більшої підтримки підприємствам транскордонної торгівлі на противагу підприємств, що працюють на внутрішньому ринку, тощо. Проте вважаємо, що ці показники не повною мірою дозволяють оцінити вплив оподаткування на МП. Окрім того, зазначені коефіцієнти не відображають взаємозв'язку й залежності розвитку держави та МП. Це є аргументом на користь розширення складу перерахованих показників, зокрема, ураховуючи євроінтеграційні інтереси країни та необхідність їх збалансування з інтересами МП, вважаємо за доцільне розробити таку методологію оцінки впливу оподаткування на розвиток МП України, що дозволить провести компаративний аналіз основних показників із показниками, які використовуються у країнах ЄС. Уважаємо, що така методологія має враховувати як репрезентативну систему показників податкового навантаження (табл. 3.2), так і застосування інтегральних показників для можливості порівняння тенденцій у динаміці, відхилення від оптимальних значень, рівень збалансованості інтересів.

Тому, до основних показників, що дозволяють оцінити вплив оподаткування на розвиток МП, слід зарахувати: частку підприємств, зростанню яких перешкоджає високе податкове адміністрування та високий рівень податків; податкове навантаження на фізичних осіб; час, витрачений на сплату податків; частку податкового навантаження МП у ВВП країни; частку надходжень від єдиного податку в загальному обсязі доходів бюджету; частку обсягу реалізованої продукції МП у загальному обсязі; зайнятість населення у сфері МП; частку доданої вартості суб'єктів малого та мікропідприємництва в загальній доданій вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання.

Таблиця 3.2 – Визначення податкового навантаження на основі репрезентативної системи показників

Показник	Формула	Складники
Коефіцієнт сприяння МП (X_1)	$X_1 = \frac{\sum ДП}{СП} 100 \%$	$СП$ – обсяг сплаченого до бюджетів єдиного податку, грн; $\sum ДП$ – обсяг отриманої з державного та місцевих бюджетів фінансової допомоги МП, грн
Частка підприємств, зростанню яких перешкоджає високе податкове адміністрування та високий рівень податків (X_2)	$X_1 = \frac{МП_{пер}}{\sum МП} 100 \%$	$МП_{пер}$ – кількість МП, на розвиток яких має негативний вплив податкове адміністрування, од.
Час, витрачений на сплату податків (X_3)	$X_3 = T_{dec} + T_{pay}$	T_{dec} – час, витрачений на оформлення та подачу податкової звітності, год; T_{pay} – час, витрачений на сплату податків, год
Частка податкового навантаження МП у ВВП країни (X_4)	$X_4 = \frac{П_n}{\sum ВВП} 100 \%$	$П_n$ – обсяг сплачених МП податків та зборів, грн; $\sum ВВП$ – обсяг валового внутрішнього продукту, грн
Частка надходжень від єдиного податку в загальному обсязі доходів бюджету (X_5)	$X_5 = \frac{СП}{\sum ДБ} 100 \%$	$\sum ДБ$ – обсяг доходів Державного та місцевих бюджетів, грн
Частка обсягу реалізованої продукції малого підприємництва в загальному обсязі (X_6)	$X_6 = \frac{Q_{мп}}{\sum Q} 100 \%$	$Q_{мп}$ – обсяг продукції, реалізованої МП, грн; Q – обсяг реалізованої продукції суб'єктами підприємництва України, грн

Прордовж. табл. 3.2

Показник	Формула	Складники
Зайнятість населення у сфері малого бізнесу (X_7)	$X_7 = \frac{З_{мп}}{З} 100 \%$	$З_{мп}$ – кількість зайнятих, що працюють у сфері малого бізнесу, осіб; $З$ – загальна кількість зайнятого населення країни, осіб
Частка доданої вартості суб'єктів малого та мікропідприємництва у загальній доданій вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання (X_8)	$X_8 = \frac{ДВ_{мп}}{ДВ} 100 \%$	$ДВ_{мп}$ – додана вартість, сформована МП, грн; $ДВ$ – додана вартість, сформована суб'єктами підприємництва країни, грн
Показник відношення податкового навантаження до обороту підприємства (X_9)	$X_9 = \frac{Пн}{Q_{мп}} 100 \%$	$Пн$ – податкове навантаження на суб'єкти МП, грн; $Q_{мп}$ – обсяг продукції, реалізованої суб'єктами МП, грн
Показник відношення обсягу сплачених непрямих податків до обороту підприємства (X_{10})	$X_{10} = \frac{Пн_{непр}}{Q_{мп}} 100 \%$	$Пн_{непр}$ – податкове навантаження через непрямі податки, грн
Питома вага сплачених МП податкових надходжень у загальному обсязі податкових надходжень бюджетів (X_{11})	$X_{11} = \frac{Пн_{мп}}{\sum Пн} 100 \%$	$Пн_{мп}$ – податкове навантаження на суб'єкти МП, грн; $\sum ДВ$ – загальний обсяг податкових надходжень бюджетів
Коефіцієнт сплати прямих податків до валового прибутку (X_{12})	$X_{12} = \frac{Пн_{прям}}{ВП_{мп}} 100 \%$	$Пн_{прям}$ – податкове навантаження через прямі податки, грн

Ураховуючи необхідність упровадження змін у систему оподаткування МП України та розвинені методи й підходи до оподаткування МП у країнах ЄС, що постійно коригується відповідно до результатів глибокого та якісного аналізу податкового навантаження, доцільним є приведення у відповідність української методології оцінки податкового навантаження до європейської практики. Такий захід дозволить зменшити складність у дотриманні різних податкових режимів, а також полегшити доступ до спрощених режимів, спеціально спрямованих на цей сектор.

На національному рівні мають бути розглянуті та адаптовані у практику основи тлумачення й застосування податкового законодавства ЄС для зменшення витрат і часу, подолання непропорційності навантаження на МП.

Незбалансованість інтересів МП та держави в разі надмірного втручання держави може призвести до зниження ділової активності, відходу у тінь, вивозу капіталу за кордон, що веде до падіння темпів економічного розвитку. З іншого боку, наслідком зниженого податкового навантаження стане недоотримання бюджетних доходів, що є ключовим джерелом підтримання соціально-економічного розвитку країни. За твердженням О. Ю. Буцької, оптимальним вважають такий рівень податкового навантаження, який передбачає вилучення частини доходів економічних суб'єктів, що не перешкоджає їхньому розвитку, і водночас, що є достатнім для втручання держави в економічні процеси, необхідні для підвищення ефективності національної економіки в цілому [16].

У той же час важливим є і врахування впливу МП на розвиток держави. Тому, високо оцінюючи існуючі підходи до визначення системи показників оцінки податкового навантаження та показників оцінки впливу МП на розвиток держави, вважаємо за доцільне запропонувати свою методологію оцінки комплаєнсу інтересів держави та МП.

На першому етапі нами висунуто гіпотезу, що комплаєнс державних та підприємницьких інтересів забезпечується за умови рівноважного внеску як МП у розвиток національної

економіки (за обсягами сплачених до бюджету податкових платежів, часткою виготовленої та реалізованої у сфері малого бізнесу продукції (робіт, послуг), відсотком працевлаштованого населення у МП, часткою створеної доданої вартості за витратами виробництва в загальній доданій вартості суб'єктів підприємництва), так і держави – у створення належних умов для ефективного розвитку МП (за часткою суб'єктів МП, зростанню яких перешкоджає високе податкове адміністрування та високий рівень податків, за податковим навантаженням на МП, часом, витраченим на сплату податків; часткою податкового навантаження МП у ВВП країни) (додаток В).

Так, критеріями оцінювання ролі держави в розвитку МП взято такі показники: частка суб'єктів МП, зростанню яких перешкоджає недосконале податкове адміністрування та надмірний рівень податків (X1); податкове навантаження на МП, грн (X2); час, витрачений на сплату податків, год (X3); частка податкового навантаження МП у ВВП країни (X4). Поряд із цим для оцінювання ролі МП у розвитку національної економіки використано такі показники: частка надходжень від єдиного податку в загальному обсязі доходів бюджету (X5); частка обсягу реалізованої продукції МП у загальному обсязі (X6); зайнятість населення у сфері малого бізнесу (X7); частка доданої вартості суб'єктів МП у загальній доданій вартості за витратами виробництва суб'єктів підприємництва (X8) (табл. 3.3).

Таблиця 3.3 – Показники оцінювання комплаєнсу державних і підприємницьких інтересів щодо забезпечення розвитку національної економіки України за 2015–2019 рр.

Показ-ники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	С/Д	P0
X1	1,33	0,95	1,12	0,7	0,9	Д	-1,41
X2	0,76	0,86	0,72	1,24	1,42	Д	-1,02
X3	0,84	0,84	1,11	1,11	1,11	Д	-1,22
X4	0,7	0,8	1,08	1,18	1,25	Д	-1,39
X5	1,07	0,88	0,98	1,02	1,05	С	1,07

Показ- ники	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік	С/Д	Р0
X6	0,92	0,16	0,18	0,13	0,12	С	0,92
X7	0,99	0,98	0,98	1	1,04	С	1,04
X8	0,89	1,01	0,86	1,01	1,23	С	1,23
Co1	2,97	1,38	3,35	3,55	4,23	×	×
Co2	2,88	1,16	2,07	3,3	5,28	×	×
di1	0,59	0,28	0,67	0,71	0,85	×	×
di2	0,5	0,2	0,36	0,58	0,93	×	×

У тому випадку, якщо необхідно виокремити комплексну картину, доцільно використовувати таку методологію оцінки, яка б відповідала вимогам: універсальності (можливість врахування показників, які мають різні виміри (кількісний та якісний); позиціонування (можливості встановлення певної градації та класифікації за результатами); інформативності (забезпечувати повноту та якість інформації); доступності (його застосування не повинно обмежуватися рівнем підготовки дослідника). Одним із методів, що може задовольнити визначені вимоги, є таксономічний аналіз, який являє собою метод багатовимірних порівнянь, що дозволяє надати оцінку економічних явищ і процесів, що характеризуються багатогранністю та неоднозначністю.

Важливим є зауваження Н. С. Педченко, що перевагою таксономії є спрямування на гармонізацію на основі визначення таксономічного показника як мірила рівня розвитку [102, с. 154]. Методика дозволяє на основі нівелювання результатів дестимуляторів і стимулювання позитивних впливів визначити напрями гармонізації розвитку [102, с. 155].

У дослідженні проведено розрахунок і співставлення двох таксономічних показників F1 (роль держави в розвитку МП) та F2 (роль МП у розвитку національної економіки).

Методологія оцінювання комплаєнсу державних і підприємницьких інтересів щодо забезпечення розвитку національної економіки передбачає такі етапи:

1. Формування матриці спостережень і проведення стандартизації показників (додатки В, Г):

$$Z = \frac{X_n}{\overline{X_i}},$$

де $\overline{X_i}$ – середнє значення i -го показника;

X_n – значення n -го показника.

2. Поділ показників на стимулятори (C) та дестимулятори (D) (додаток Д).

3. Формування вектора-еталона (P_0) та встановлення відстані між показниками та вектором-еталоном:

$$C_{io} = \sqrt{\sum_{i=1}^m (z_{ij} - z_{oi})^2},$$

де C_{io} – відстань між точкою спостереження і точкою P_0 ;

m – кількість періодів;

4. Розрахунок відхилення показників підприємства i -ї групи від еталону (d_i):

$$d_i = \frac{C_{io}}{C_0},$$

де C_0 – середня відстань;

5. Розрахунок таксономічного показника: F_i : $F_i = 1 - d_i$.

Візуалізація отриманих результатів (рис. 3.1) дозволила зробити такі висновки:

- протягом досліджуваного періоду спостерігається дисбаланс інтересів щодо забезпечення розвитку держави та малого бізнесу, що пов'язаний із надмірним податковим тиском на суб'єкти підприємництва;

- у 2015–2016 рр. спостерігається пропорційне зростання таксономічних показників впливу на розвиток держави та малого підприємництва, при цьому їх значення мають незначні відхилення одне від одного, що свідчить про достатню збалансованість інтересів;



Рисунок 3.1 – Результати розрахунку таксономічних показників оцінювання комплаєнсу державних і підприємницьких інтересів щодо забезпечення розвитку національної економіки

– у 2017 р. спостерігається зниження інтегральних показників, проте показник впливу МП на розвиток держави має більш різке падіння. Цей період характеризується значним дисбалансом інтересів із переважання більш позитивного впливу МП на розвиток держави;

– період із 2018 до 2019 року характеризується зміною векторів впливу з досягненням балансу інтересів у певний часовий проміжок.

Отже, загалом можемо зробити висновок, що в Україні рівні регуляторного втручання держави в розвиток МП та податкового тиску є надмірними, а державно-підприємницька взаємодія – незбалансованою. Взаємодія влади та бізнесу передбачає комплекс заходів, що спрямовані на представництво інтересів бізнесу у владі та регулювання діяльності бізнесу з метою забезпечення комплексного розвитку. Проведення розрахунку інтегрального показника оцінки взаємовідносин держави та МП у контексті збалансування інтересів дозволило визначити позитивну тенденцію до незначного розриву в силі впливу держави та малого бізнесу на розвиток (максимальне відхилення спостерігалось лише у 2017 р. – 31 п.п.). Проте негативним є факт надмірного втручання держави в діяльність МП, незбалансованість державно-підприємницької взаємодії, наслідком чого є зниження ділової активності, перехід МП у тіньову економіку,

вивіз капіталу за кордон. Однак позитивні зрушення у 2018–2019 рр. свідчать про процес становлення взаємодії держави та МП у векторі збалансування інтересів розвитку. Уважаємо, що забезпечення тісних та ефективних взаємовідносин держави та МП передбачає організацію співпраці в досягненні консенсусної комплексної стратегії країни.

Загалом, оцінювання комплаєнсу державних і підприємницьких інтересів щодо забезпечення розвитку національної економіки засвідчило, що в Україні рівні регуляторного втручання держави в розвиток МП і податкового тиску є надмірними, а державно-підприємницька взаємодія – незбалансованою. Серед ключових напрямів коригування регуляторної політики держави щодо розвитку МП слід виділити: зниження рівня адміністративного тиску; підвищення дієвості положень Податкового кодексу, розширення критеріїв користування податковими стимулами для МП та ін.

Оскільки ключовим інструментом, що наразі використовується для реалізації регуляторної політики, є єдиний податок, доцільним є аналіз ефективності його стягнення у контексті забезпечення комплаєнсу інтересів МП та країни.

Так, дослідження статистики надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2015–2019 рр. показало, що спостерігається збільшення обсягів податкових надходжень, при цьому така тенденція зростання пояснюється в основному збільшенням обсягів єдиного податку з фізичних осіб [47].

Проте опитування, проведене Агентством США з міжнародного розвитку серед МП щодо умов ведення бізнесу, показало, що у 2019 р. питома вага МП, що назвали високий тягар податкового адміністрування та високі податки однією з найбільших перешкод у розвитку бізнесу, зросла порівняно з попередніми роками [62].

Справедливо вважає С. М. Солованюк, що під час визначення рівня податкового навантаження на МП мають ураховувати, з одного боку, що система оподаткування МП повинна забезпечувати стабільні та достатні надходження в бюджет, а з іншого

боку, оподаткування не повинне перешкоджати його розвитку [135, с. 131]. Так, дослідження статистики надходжень єдиного податку до місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за 2015–2019 рр. показало, що спостерігається збільшення обсягів податкових надходжень, при цьому така тенденція зростання пояснюється в основному збільшенням обсягів єдиного податку з фізичних осіб. Так, протягом досліджуваного періоду обсяг податкових надходжень із фізичних осіб зріс на 14 471,2 млн грн, у той час як за юридичними особами зростання відбулося на 2 407,9 млн грн [48]. Така динаміка пов'язана поміж іншим із тим, що, незважаючи на принцип справедливості, який декларується в Податковому кодексі, у сфері МП порушується. Мова йде про суб'єктів мікропідприємництва, для яких на етапі старту навіть знижена ставка оподаткування є високою, оскільки податкове навантаження доповнюється ще сплатою ЄСВ. Поряд із низькою справедливістю оподаткування, М. А. Ліпич у якості негативної характеристики спрощеної системи визначає незалежність розміру оподаткування від результатів діяльності в разі збиткової діяльності [81]. Особливо актуальною, на нашу думку, ця проблема стає для МП першої та другої групи на етапі створення бізнесу, де понесені витрати не відразу можливо покрити отриманим доходом, проте, незважаючи на це, податкові платежі мають бути погашені. Ураховуючи, що МП займають більше 90 % у структурі суб'єктів підприємництва, важливим є стимулювання їх розвитку шляхом створення таких сприятливих умов, щоб фізична особа вирішила перейти з категорії найманого працівника до категорії підприємця. Проте імітаційне відображення зони сприятливості (рис. 3.2) свідчить, що наразі діюче законодавство створює сприятливі умови для ведення бізнесу тільки для першої групи МП, при цьому така зона сформувалася лише у 2015 р. (точка А).

Відповідно підприємці, відкриваючи другу групу для ведення бізнесу, відразу отримують більше податкове навантаження, що порушує принцип справедливості податкової системи. При цьому на запропонованій схемі враховані тільки витрати на сплату податків, та не враховані значні капітальні інвестиції, що здійснює МП на етапі старту.

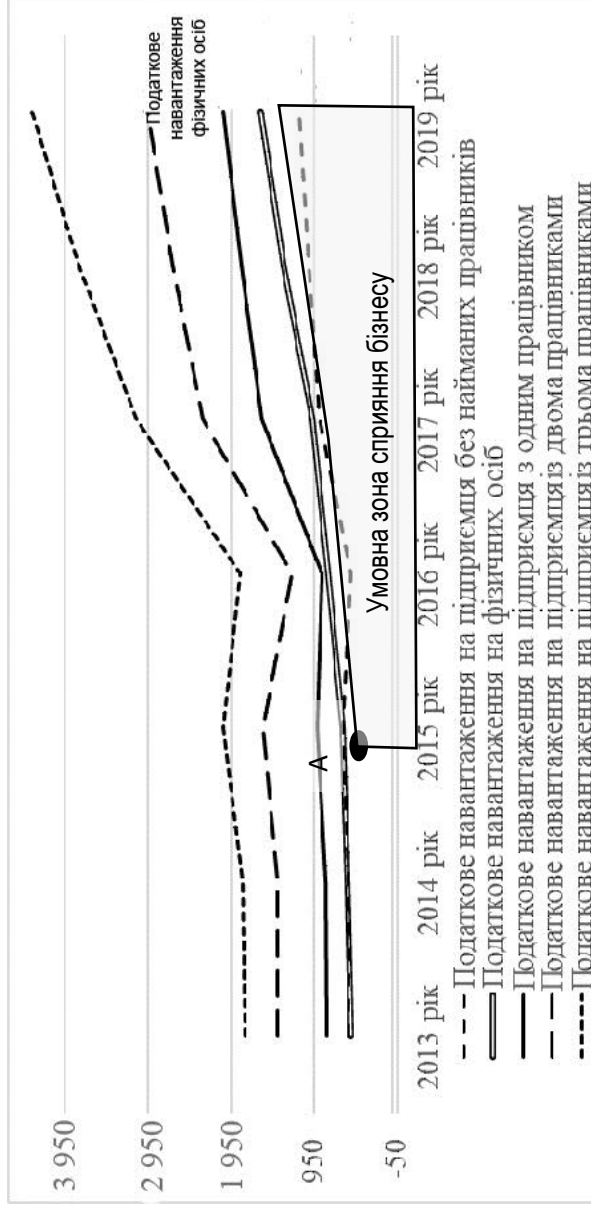


Рисунок 3.2 – Графічна візуалізація імітації зони сприяння МП у сфері оподаткування в умовах трансформації національної економіки України [складено автором на основі даних [47]]

На явищі непропорційного податкового навантаження наголошують і І. В. Демиденко та Л. М. Демиденко, зазначаючи, що це обумовлено факторами: по-перше, витрати на дотримання податкового законодавства та ведення податкового обліку – певною мірою фіксована сума, що для МП є обтяжливою. По-друге, великі компанії є більш ефективними в питаннях дотримання податкового законодавства, оскільки мають більше можливостей на залучення податкових консультантів як на постійній основі, так і додатково, а також на впровадження більш ефективного програмного забезпечення [27, с. 12].

Загалом, об'єктивний аналіз сучасних тенденцій застосування інструментів податкової політики у фінансовому забезпеченні розвитку малого підприємництва свідчить про їх недосконалість та недостатню ефективність, що інколи створюють більшші перешкоди веденню малого бізнесу, аніж сприяють їх розвитку. За останні роки фіскальне навантаження на мале підприємство зросло, відносини з фіскальними органами залишились не врегульованими [62]. Тому погоджуємося із твердженнями науковців, що першочерговими напрямками покращення системи оподаткування у сфері МП мають бути: вирівнювання податкового навантаження на МП на спрощеному режимі оподаткування; спрощення порядку проведення розрахунків суб'єктів МП з бюджетами та державними цільовими фондами [82]; упровадження податкових канікул, які дозволяють накопичити фінансові ресурси завдяки звільненню підприємств МП; особливі податкові пільги – на покриття заборгованості через надання податкового кредиту, відстрочення податкових платежів та ін. [198].

Отже, застосування інструментів податкової політики для забезпечення розвитку малого підприємництва має значні переваги над інструментами прямого державного впливу, пов'язані з рівномірністю та всеохопленістю їх дії, проте недосконалість окремих аспектів свідчить про необхідність зміни механізму оподаткування малого підприємництва в бік встановлення диференційованого податкового навантаження.

3.2. Роль держави у сприянні кредитному забезпеченню розвитку малого підприємництва

Обмеженість власних коштів зумовлює МП розвивати як банківські, так і небанківські кредитні відносини. Кредитування відіграє важливу роль у забезпеченні безперервності діяльності й розвитку підприємницької діяльності, проте сучасні кредитні відносини у сфері малого бізнесу ускладнені низкою об'єктивних і суб'єктивних чинників, потребують теоретичного та практичного вирішення.

Об'єктивна необхідність використання кредитних відносин у сфері МП пов'язана з особливостями забезпечення їх розвитку, обмеженістю власних коштів, нерівномірністю потреб оборотних засобів на кожній стадії виробничого циклу. До основних специфічних відмінностей кредитування МП можна зарахувати такі: обмеженість майна для забезпечення фінансових операцій; повна залежність результатів діяльності від державної економічної політики; низька рентабельність (збитковість) МП; великий ризик непогашення кредиту.

Варто зазначити, що після фінансової кризи 2008–2009 рр. доступ МП до банківського кредитування як в Україні, так і за кордоном різко скоротився через падіння економіки, відповідне погіршення фінансового стану МП та накопичення банками проблемних кредитів. Причинами цього науковці називають порушення процесу довіри між суб'єктами кредитних відносин та кризи ліквідності в банківському секторі [74]. Як свідчить звіт Центру соціально-економічних досліджень «CASE Україна», у післякризовий період обсяг портфеля кредитів у малому та середньому бізнесі у 2012 р. у більшості банків був знижений на 30 % і більше порівняно з передкризовим 2008 роком [54]. Фінансова криза, що вразила європейську банківську систему у 2007–2008 рр., спричинила дефіцит ліквідності та втрату довіри з боку клієнтів через недостатню капіталізацію банківського сектору та неефективну практику управління ризиками. Як наслідок, це спричинило труднощі в доступі МП до кредитних ресурсів та відкинуло розвиток банківської системи на декілька десятиків років назад.

Згідно зі статистичними даними ОЕСР, після фінансової кризи близько 86 % МП країн ЄС мають гірші умови для банківського фінансування порівняно з попереднім роком; близько 75 % цих компаній зіткнулися зі зменшенням обсягів кредитів, наданих банками; 87 % МП отримали вказівки банків щодо додаткової застави за свої кредити [219]. Упродовж 2007–2010 рр. у більшості країн МП зіткнулися з більш жорсткими кредитними умовами банків у формі підвищеної процентної ставки, скорочення строків погашення та збільшення запиту на забезпечення [221]. В Україні ситуація погіршилася ще й завдяки політичній та економічній нестабільності. Погоджуємося з думкою В. М. Шумельди, що значна девальвація гривні, спад в економіці, військові дії на сході країни, недостатній рівень корпоративного управління зумовили погіршення якості кредитного портфеля банків [196].

Сучасні тенденції свідчать про відновлення кредитування МП, проте залишаються досить жорсткими вимоги до фінансового стану та застави, почастишали випадки відмови потенційним позичальникам у кредиті. Наразі навіть в умовах оптимістичних економічних очікувань повному відновленню доступу для банківського кредитування заважає ряд перешкод (слабкий фінансовий стан та непрозорість діяльності МП, необхідність посилення захисту прав кредиторів, відсутність чіткого механізму розв'язання питань із проблемними кредитами, високі відсоткові ставки, значна вартість застави). Цей факт підтверджується даними НБУ, згідно з якими у 2019 р. частка непрацюючих кредитів МП, тобто тих, за якими прострочення погашення боргу перевищує 90 днів або за яким контрагент неспроможний забезпечити виконання зобов'язань без стягнення забезпечення, коливається від 50 до 60 % [52].

На сучасному етапі розвитку в більшості країн ЄС спостерігаються позитивні тенденції до нарощення обсягів кредитування, пом'якшення умов (ставок, обсягу застави, періоду тощо) кредитування. Наразі залучення кредитів є найбільш популярним джерелом забезпечення розвитку, оскільки має вагомі переваги порівняно з іншими джерелами. Зокрема основною перевагою є доступність та швидкість отримання коштів, у той час як залучення коштів інвесторів, державної підтримки та

грантових програм передбачає створення й обґрунтування детального бізнес-плану, доведення доцільності вкладення коштів і прибутковості проєкту та очікування рішення про надання коштів, що займає багато часу. Крім того, на відміну від інших джерел, кредитне забезпечення має ґрунтовну нормативно-правову основу, що детально описує особливості кредитних відносин відповідно до умов, валюти надання, термінів та способів погашення. Як слушно визначає Н. В. Погожа, використання позикового капіталу в багатьох випадках має свої переваги, оскільки заборгованість вигідна в період підвищення темпів інфляції, а плата за користування позиковим капіталом належить до валових витрат і не оподатковується [110]. Ураховуючи важливу роль МП в економіці, державна політика має бути спрямована на усунення цих перешкод, розширення доступу до кредитування, покращення якості взаємодії МП з іншими суб'єктами у процесі кредитування.

Так, Р. Е. Умеров стверджує, що адаптування світової практики розвитку МП у сучасних умовах українського ринку є провідним завданням, оскільки від усебічної підтримки МП залежить докорінна ринкова трансформація економіки України та формування постіндустріального суспільства [187, с. 105]. І. Є. Труш наголошує на тому, що створення ефективної системи кредитування МП – складне завдання, розв'язання якого потребує ретельного дослідження формування цього процесу у світовій практиці [180, с. 104].

Однак дослідження міжнародного досвіду кредитування МП є недостатньо ґрунтовними, а багато питань, пов'язаних з адаптацією міжнародного досвіду кредитування малого бізнесу в Україні, носять дискусійний характер. Так, С. Панцир та А. Когут акцентують на необхідності порівняння показників розвитку кредитування МП із показниками країн, близьких до України за рівнем розвитку економіки [100, с. 5], оскільки у більш розвинених країнах частка кредитів МП у ВВП становить 13 %, у той час як у країн, що розвиваються (до них автори зараховують і Україну), – лише 3 %. О. М. Біломістний наголошує на тому, що ефективна реалізація механізму кредитування МП у зарубіжних країнах супроводжується безперечною підтримкою з боку держави, яка має значні проблеми в Україні. У той же час,

О. П. Пукало зазначає, що створення надійного інструментарію розвитку лежить у площині вивчення й залучення досвіду економічно розвинених країн світу [126, с. 108]. Ураховуючи важливість сфери МП в економіці України, необхідним є розкриття такого важелю їх розвитку як створення сприятливих механізмів кредитування на основі зарубіжного досвіду.

Вивчення досвіду економічно розвинених зарубіжних країн у сфері кредитної взаємодії з МП набуває в умовах глобалізаційних процесів ключового значення для України. Погоджуюся з думкою Є. І. Труш, що вивчення зарубіжного досвіду необхідне не для копіювання й механічного перенесення його в наші умови, а лише з метою імплементації найкращих елементів і недопущення помилок, здійснених іншими державами [180, с. 104]. Особливий акцент необхідно ставити на аспектах кредитування, які є проблемними в Україні. Так Л. Л. Калініченко, Л. В. Мусіяка визначають такі аспекти, що стримують МП від отримання кредиту: умови кредитування, у тому числі розмір процентної ставки, термін кредиту; оперативність прийняття рішення про надання кредиту; надійність банку; довіріччя відносини з банком, особисті контакти [60, с. 326]. С. Панцир, А. Когут наголошують на відсутності інформації про попередній досвід кредитування, високих відсоткових ставках, навіть «пільгових», відсутності застави кредиту [100, с. 5]. Крім того, багато авторів дотримуються твердження про: недостатній обсяг накопиченої статистики за кредитами, превілювання банками взаємовідносин із суб'єктами великого бізнесу порівняно МП, що проявляється в більш вигідних кредитних умовах; переважання короткострокових кредитів у зв'язку невеликим терміном власного існування [60, 126, 180, 187, 219].

Незважаючи на більш низькі ставки довгострокових кредитів, переважання короткострокових кредитів у кредитному портфелі МП є характерним для сфери МП України. Це пов'язано, перш за все, із небажанням банківських установ вступати в довготривалі відносини з МП через короткий термін існування останніх і високий ризик банкрутства.

Слід відзначити, що статистика кредитування в переважній більшості досліджуваних зарубіжних країн указує на переважання довгострокових кредитів над короткостроковими (рис. 3.3).

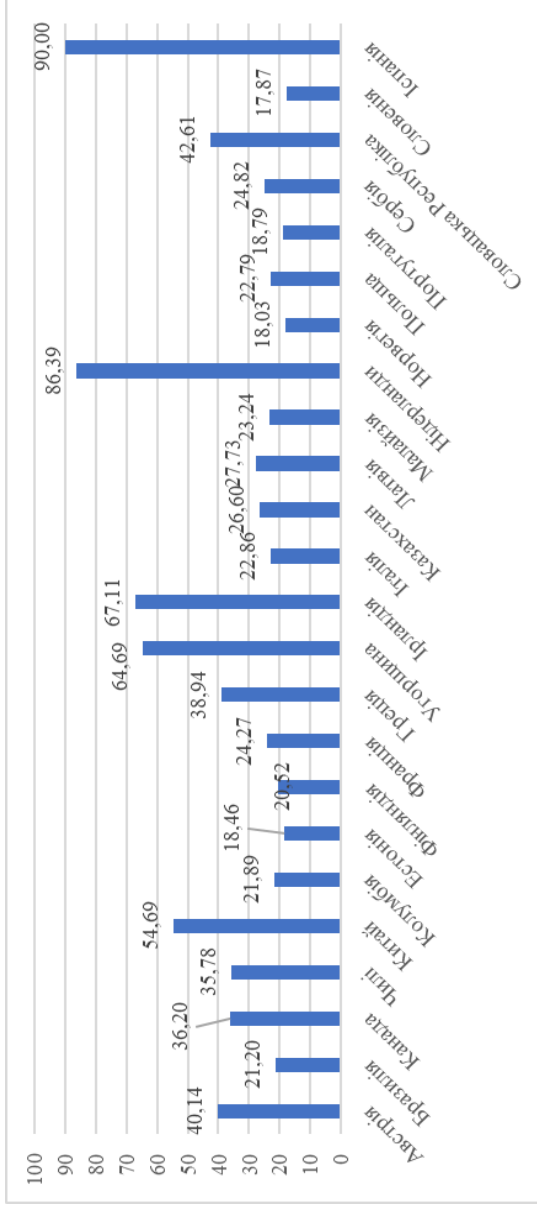


Рисунок 3.3 – Частка короткострокових кредитів МП у структурі кредитного портфеля країн-членів Європейського Союзу у 2019 р., % [складено автором на основі даних [219]

Перехід до довгострокового кредитування підтверджується недавнім дослідженням, яке показує, що кредити з більш довгим строком погашення становили більшу частку портфелів банків після фінансової кризи в більшості країн ЄС, а також у більшості країн Східної Європи [229]. У той же час дослідження пріоритетних видів кредитних послуг, якими користуються МП зарубіжних країн, показали, що найбільш релевантні джерела їх зовнішнього фінансування включають кредитну лінію або овердрафт, лізинг та оренду, банківські кредити та торговельні кредити (рис. 3.4). Ставка відсотка є важливою перешкодою в залученні кредитних ресурсів у діяльність МП. Як доцільно стверджує О. П. Пукало, порівняльний аналіз ставки кредитування переконливо свідчить, що Україні необхідно робити кардинальні зміни в напрямку надання українському бізнесу якомога «дешевших» кредитів [126, с. 111].

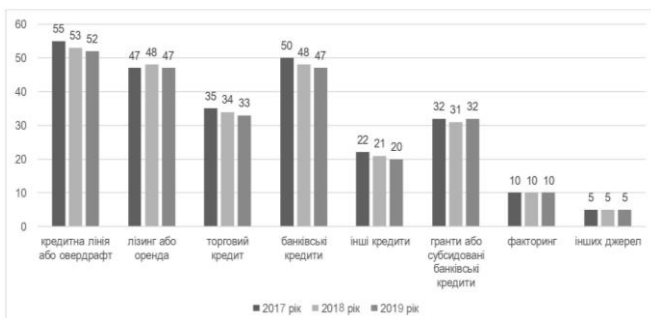


Рисунок 3.4 – Релевантність різних видів кредитних послуг у діяльності МП країн ЄС-28 у 2017–2019 рр., % [229]

При цьому статистичні дані МП зарубіжних країн показують, що майже половина МП (45 % в ЄС-28) не сприймають жодних обмежень у доступі до кредитування, а ті, хто сприймає такі обмеження, найчастіше називають високі процентні ставки фінансування основною причиною (13 %) [229]. Поряд із цим спостерігається позитивна динаміка до зменшення середньої процентної ставки, що стягується з малого підприємництва.

Структурні проблеми доступу до зовнішніх джерел фінансування зберігаються, і є особливо актуальними для молодих фірм і стартапів, мікропідприємств. Досвід зарубіжних країн є тотожним з українською практикою завищення ставок відсотків для малого підприємництва порівняно із великим бізнесом (рис. 3.5).

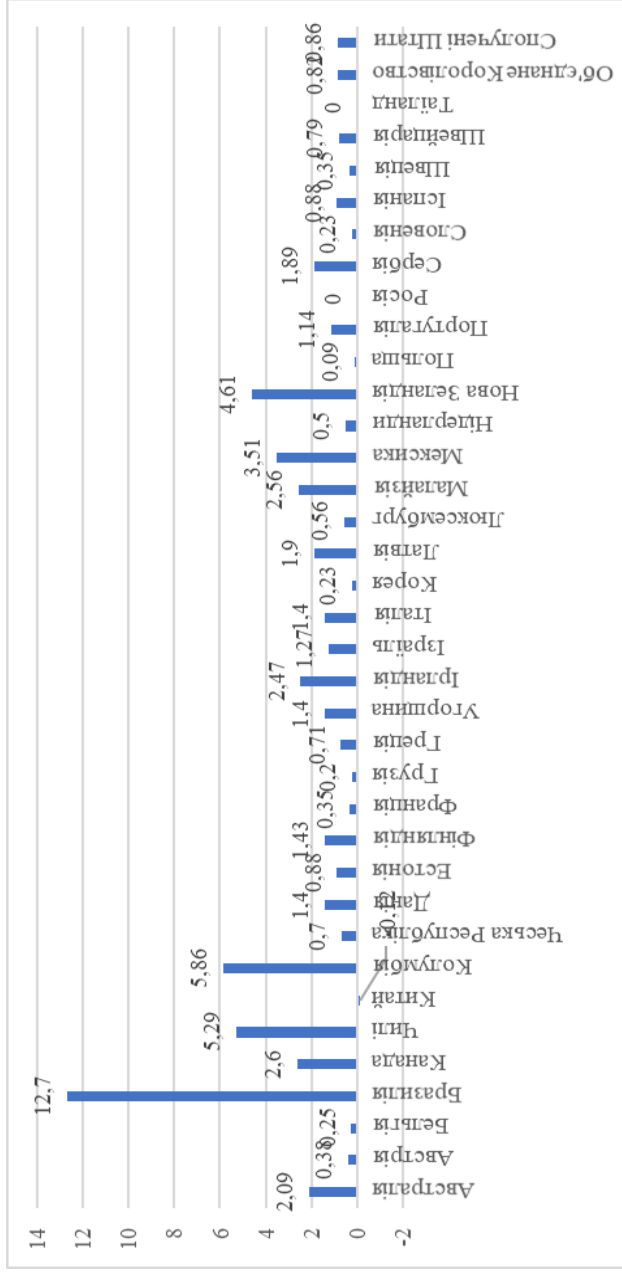


Рисунок 3.5 – Структурна різниця між ставкою кредитування для суб'єктів великого та малого підприємництва зарубіжних країн у 2019 р., п.п. [складено автором на основі даних [219]

Загалом, розсіювання процентних ставок свідчить, що у 2019 р. великим компаніям пропонували кредити за нижчими середніми відсотковими ставками ніж МП (виняток становить лише кредитування в Китаї).

Ще однією важливою проблемою, яка стримує МП від отримання боргового фінансування, є умова обов'язковості застави. При цьому ця проблема є актуальною не тільки в Україні. Так, відповідно до звіту у країнах ЄС-28 перешкодами для отримання кредиту, що пов'язані із процедурою оформлення застави, є: вимірювання їхньої належної вартості; недостатня корпоративна звітність; питання переоформлення; отримання ефектively безпеки для активу; відсутність та неліквідність вторинних ринків; високі трансакційні витрати; недостатнє розуміння банку [229].

Зростаючий інтерес банків зарубіжних країн до сектору МП, що базується на наявності та глибині кредитних історій, відкриває перспективи отримання високих доходів від кредитування МП. Поряд із цим в Україні існують значні прогалини у формуванні кредитних реєстрів та нормативно-правовому забезпеченні процесу застави майна для кредитування.

Загалом, застосування запропонованого нами науково-методичного підходу до аналізу основних аспектів світового досвіду кредитування МП із позицій визначення проблемних точок дозволив визначити такі особливості кредитного забезпечення МП зарубіжних країн: пріоритетність кредитних ліній та овердрафту серед інших видів кредитних послуг; перевага довгострокових кредитів над короткостроковими, що пов'язано з більш низькими ставками; позитивні тенденції до зниження середніх процентних ставок за кредити; завищення ставок відсотків за кредитами для МП порівняно з великим бізнесом; існування проблем у процедурах отримання боргового фінансування під заставу; нормативна врегульованість отримання кредиту суб'єктами МП.

Загалом світові тенденції кредитування МП характеризуються не тільки сприятливістю банківських установ до фінансування МП, а й значною підтримкою цього процесу з боку держави.

Аналіз відносин у системі «МП – банк» країн ЄС показав, що така взаємодія передбачає залучення третьої сторони – державної організації, що представляє державу та працює в ролі «щита» для захисту прав кредиторів та позичальників. Так, загальна модель кредитування малого бізнесу в Німеччині представлена схемою взаємодії «МП – бізнес-банк – Державний кредитний інститут», у Франції – «МП – Комерційний банк – Товариство взаємних гарантій – Державна акціонерна компанія зі страхування кредитних ризиків малих і середніх підприємств (СОФАРІС)», у Чехії – «МП – Банк – Чесько-Моравський банк гарантій та розвитку» й т. д. [11, 42, 203]. Основними функціями цих організацій є: надання гарантій та поручительства кредиторам за МП, що мають недостатні власні можливості із забезпечення кредиту; вирішення спірних питань у кредитних стосунках малого підприємництва та банків; участь у змішаному кредитуванні (надання кредиту за рахунок як приватних, так і державних коштів); консультаційні послуги та ін.

Наразі в Україні не існує аналога таким європейським організаціям, частково певні функції виконує Національний банк, проте основною перевагою таких установ є зосередження уваги саме на суб'єктах МП, у той час як основною функцією НБУ є стабілізація грошової одиниці країни та підтримання банківської системи. Однак, необхідно зазначити позитивні тенденції до посилення участі держави у відносинах «МП-банк», зокрема, через застосування державної програми компенсацій «Доступні кредити 5–7–9 %». Ця програма є бюджетною та пропонує часткову компенсацію процентної ставки за кредитом у гривні в комплексі з механізмом часткових кредитних гарантій для вирішення проблеми браку забезпечення та недостатньої кредитної історії. Програма впроваджується утвореним при Міністерстві фінансів України Фондом розвитку підприємництва (колишній Німецько-український фонд) через мережу банків-партнерів у партнерстві з Мінекономіки та Офісом розвитку малого і середнього підприємництва з метою запобігання виникненню та поширенню, локалізації й ліквідації спалахів епідемій та пандемій гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричи-

неної коронавірусом SARS-CoV-2, а також для запобігання та подолання їх наслідків [114].

Альтернативою кредитним відносинам із банком є взяття кредиту у кредитній спілці. Кредитні спілки в Україні за правовим статусом та нормативним забезпеченням засад створення і функціонування наразі є неприбутковими організаціями [118]. При цьому погоджуємося з думкою О. Є. Боброва, А. А. Кугій, що кредитні спілки та лізингові компанії поки що не набули широкого розповсюдження в Україні [12]. По-перше, наявний акт недовіри до таких організацій у зв'язку із «плинністю», нестабільністю їх діяльності. По-друге, перевагою взаємодії з банківськими установами є можливість використання комплексу банківських послуг, що включають у себе як кредит, так і лізинг та інші кредитні продукти. Крім того, як влучно зазначає О. М. Біломістний, кредитні спілки зазнали істотного негативного впливу внаслідок дії проявів фінансової кризи [11, с. 68], що вплинуло на обсяги ресурсної бази їх членів – малого підприємництва [11, с. 69]. Так, урахувавши низьку платоспроможність своїх членів-позичальників, кредитні спілки значно ускладнили умови надання кредитів, що, у підсумку, спричинило зменшення їх привабливості.

Особливістю кредитних спілок є те, що вони надають послуги лише своїм членам, які є одночасно і засновниками, і клієнтами, що забезпечує надання дешевших послуг порівняно з іншими фінансовими посередниками. Проте саме ця особливість вплинула на ефективність діяльності кредитних спілок України у період фінансової кризи: наявність обмежених фінансових ресурсів засновників спричинили масове їх закриття починаючи із 2008 року. Так, кількість діючих кредитних спілок із 2005 до 2019 рр. скоротилася вдвічі [95]. Крім того, погіршення умов діяльності суб'єктів підприємництва сфери сільського господарства та сфери торгівлі в період фінансової кризи, що є основними суб'єктами кредитування у кредитних спілках, також вплинуло на скорочення кількості зареєстрованих кредитних спілок.

Незважаючи на деякі спроби Нацкомфінпослуг мінімізувати негативний вплив наслідків фінансової кризи на діяльність кредитних спілок (корегування фінансової політики дотримання нормативів ліквідності, зобов'язання за договорами про залучення внесків членів кредитної спілки на депозитні рахунки лише в разі закінчення строків дії таких договорів тощо [23]), усе ж даний сектор ринку фінансових послуг не отримав достатньої державної підтримки (рефінансування, субсидіювання, державні гарантії) та змушений був власними зусиллями долати кризові наслідки в діяльності.

Поряд із цим досвід Європейських країн свідчить про значну фінансову підтримку кредитних спілок як із боку урядів країн, так і міжнародними організаціями. Так, аналіз зарубіжного досвіду діяльності кредитних спілок показує, що для залучення значного за обсягом капіталу спілки повинні об'єднуватися в потужні фінансово-кредитні установи, найбільшою з яких наразі є Всесвітня Рада кредитних спілок (далі WFCU (Worldwide Foundation for Credit Unions)). Протягом усього терміну існування WFCU реалізувала більше 300 проєктів у 89 країнах світу та налічує 235 млн членів.

На відміну від України, діяльність кредитних спілок у країнах ЄС не обмежена двома послугами: надання кредиту та взяття коштів на депозит. Європейські кредитні спілки виконують цілий ряд фінансових послуг, що пов'язані з розміщенням цінних паперів на фондовому ринку, іпотечними операціями, емісією кредитних карток, довірчим управлінням майном, операціями з перерахування зарплати працівникам підприємств через кредитні спілки [94, 188]. Ці послуги дають можливість кредитним спілкам отримати додаткові кошти для продовження своєї діяльності та, на нашу думку, мають бути реалізовані у практиці діяльності кредитних спілок в Україні. Несучасність та недовіра до кредитних спілок поряд із обмеженим доступом кредитних ресурсів для юридичних осіб роблять вказаний вид небанківського кредитування непривабливим для малого підприємництва. Проте реалізація програми WFCU може підвищити його популярність у сфері малого бізнесу. Так, почи-

наючи із 2016 року WFCU почала реалізацію чотирирічної програми зміцнення сектору кредитних спілок України, що передбачає підвищення прозорості правового регуляторного поля діяльності, створення двох національних кредитних спілок, упровадження нових продуктів сільськогосподарського фінансування [234]. Реалізація цієї програми відкрис шлях для кредитування малого підприємництва, оскільки передбачає створення нового проекту Закону «Про кредитні спілки», що дозволить надання позик не тільки фізичним, а і юридичним особам.

Проте відповідно до українського законодавства кредитні спілки – не єдині небанківські організації, що можуть виконувати функцію кредитора. На рівні із кредитними спілками ЗУ «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» виділяють інші фінансові установи (ломбарди, лізингові компанії, довірчі товариства, страхові компанії, установи накопичувального пенсійного забезпечення, інвестиційні фонди й компанії та інші юридичні особи [123]), що мають право надання фінансових послуг, у тому числі і кредитних.

Зокрема перспективним, але поки що малоосвоєним, суб'єктом фінансування МП є лізингові компанії. Як кредит, так і лізинг є способами отримання суб'єктом господарювання майна для використання у власній діяльності, якщо власних коштів на придбання цього майна не вистачає.

Погоджуємося з думкою Є. А. Боброва, що розвиток лізингу є особливо актуальним для України з огляду на те, що національна економіка характеризується високим ступенем зносу основних засобів та ускладненим доступом до джерел фінансування малих та середніх підприємств [12]. Особливо це стосується сфери МП, що характеризується обмеженістю фінансових ресурсів та високим рівнем зносу основних засобів. Проте використання послуг лізингових компаній ще не набуло значного поширення на території України, через що не може в необхідному обсязі забезпечити МП [14, с. 39].

Як показує світова практика, лізинг – це ефективний інструмент фінансування суб'єктів підприємництва, окрім того, він являє собою перспективну форму взаємодії банківського й реального секторів економіки. Так, у країнах розвинутої рин-

кової економіки частка інвестування в основний капітал, яка припадає на лізинг, становить 30 % [75], у той час як в Україні цей показник в останні роки не перевищує 4 % [47]. Така статистика пояснюється низкою чинників ефективності використання лізингу для формування фінансового забезпечення: вартість контрактів фінансового лізингу; обмеженість фінансових активів; складність отримання кредиту; висока конкуренція на ринку лізингу; високий відсоток кредиту; недосконалість нормативно-правового регулювання лізингової діяльності.

Уважаємо, що ключовим аспектом стримування розвитку МП є небажання банків співпрацювати із суб'єктами МП в умовах підвищення ризиковості їх діяльності під впливом трансформаційних процесів у національній економіці. Тому важливим є вибір суб'єкта кредитних відносин, як із погляду забезпечення розвитку малого бізнесу, так і з погляду стабільності кредитної установи в умовах хиткості банківської системи України сьогодення. Існування великої кількості альтернативних кредитних інструментів забезпечення розвитку МП та важливість ефективного відбору як кредитної послуги, так і кредитної установи для залучення коштів у діяльність МП зумовлює необхідність подальшого вдосконалення алгоритму кредитування малого бізнесу.

Існуючі проблеми взаємної недовіри банківських установ та МП можуть бути вирішені за рахунок участі держави у сприянні налагодженню їх ефективної взаємодії, зокрема, запровадженню ефективних державних програм підтримки банківських установ. Одним із найбільш ефективних діючих інструментів наразі є державна програма компенсацій «Доступні кредити 5–7–9 %», яка передбачає державну компенсацію підприємцю частини кредитного навантаження, рефінансування наявної заборгованості в банках, кредитні транші, фінансування супутніх витрат, поповнення обігових коштів. Програма розроблена відповідно до Порядку надання фінансової державної підтримки суб'єктам мікропідприємництва та малого підприємництва та має за мету спрощення доступу суб'єктів МП до банківського кредитування з метою реалізації інвестиційних проєктів для збільшення обсягів виробництва, експорту, імпортозаміщення,

високотехнологічного виробництва, енергоефективності, упровадження інновацій, а також сприяння створенню нових робочих місць та поверненню трудових мігрантів в Україну [114]. Реалізація державної програми компенсацій здійснюється вповноваженими державою банками, які були відібрані за такими критеріями:

- відсутність заборгованості із сплати податків і зборів та інших платежів до бюджету;
- відсутність санкції до банку;
- наявність технологій процедур та відокремленої організаційної структури із кредитування мікро- та малого підприємства;
- наявність працюючого кредитного портфеля мікро- та МП в розмірі не менше 50 000 000 грн;
- наявність стратегічного плану щодо фінансування мікро- та малого підприємництва (стратегія бізнесу, цільові параметри, ліміти на кредитні експозиції тощо) [114].

Однак вважаємо, що дані критерії є не достатніми для відбору тих банків, хто матиме привілеїї участі в державній програмі. Уважаємо, що доступ до участі в цій державній програмі повинні мати лише ті банки, які в ретроспективі підтвердили спрямованість своєї кредитної політики на підтримку, малих підприємців та отримали високий рівень довіри суб'єктів МП. Під час вибору фінансової кредитної установи доцільно звертати увагу не лише на умови та вартість послуг, але й на нефінансові сервіси, які допоможуть бізнесу не витратити свій час на пошук, організацію та налаштування своєї роботи. Як справедливо стверджує Л. Л. Калініченко, приймаючи рішення про отримання банківського кредиту, підприємець має обрати той чи той метод кредитування, ураховуючи всі переваги та недоліки обраного методу [59, с. 200], а також особливі умови його отримання на цьому етапі життєвого циклу відповідно до існуючого економічного середовища у країні. Так, ураховуючи складну економічну ситуацію у країні, банки повинні: адаптуватися і реагувати на вимоги ринку; мати індивідуальний підхід до кожного клієнта; на основі ґрунтовного аналізу економічного стану суб'єкта господарювання пропонувати йому найкращий варіант

продукту. Окрім цього, серед причин вибору підприємцем конкретного банку науковці виділяють: надійність банку – 37 %, процентна ставка, обсяг комісії – 30 %, тривалий досвід на ринку кредитування – 13 %, оперативність прийняття рішення про надання кредиту – 10 %, довірчі відносини з банком – 10 % [59, с. 327]. У рейтингу кращих банків для малого та середнього бізнесу, опублікованого Міністерством фінансів України [179], основними критеріями є: вигідні кредити на поповнення оборотних засобів, кращі умови за овердрафтом, доступність інвестиційних кредитів, вартість обслуговування у банку, кращі умови за еквайрингом. Уважаємо, що, окрім цих критеріїв, важливим є налагодження партнерських відносин, які базуються на отриманні всього комплексу послуг в одній установі, що мінімізує час, втрачений МП на пошук консультаційної компанії, юриста чи аналітика з податкового законодавства.

Зазначимо, що наразі фокусом бізнес-моделей більшості банків залишаються або роздрібні клієнти зі споживчими кредитами, або корпоративні клієнти з короткостроковими потребами у кредитуванні, у той час як сегмент малого підприємництва залишається майже неохопленим. Ураховуючи необхідність та важливість вибору банку для залучення до державної програми компенсацій, вважаємо за доцільне обґрунтувати методологію побудови рейтингової моделі ідентифікації сприятливості до кредитного забезпечення малого підприємництва діючих на сьогодні в Україні банків. Ця модель являє собою інформаційний проєкт оцінки лояльності найбільших фінансових установ України до надання кредитного забезпечення сфери малого підприємництва.

Так, перший етап моделі передбачає формування інформації бази для рейтингової моделі оцінки сприятливості банків до МП: відбір найбільш платоспроможних банків із числа тих, що функціонують на фінансовому ринку України (критерій – перевищення 0,3 % ринкової частки усіх платіжних банків України за даними НБУ).

На другому етапі відбувається формування переліку критеріїв оцінювання сприятливості банків до МП. Розроблена нами рейтингова модель має враховувати найважливіші критерії, які є

першочерговими під час вибору малим підприємством відповідної кредитної установи. Запропонована методологія являє собою ієрархічну структуру для ідентифікації критеріїв, що описують сприятливість банків до кредитного забезпечення. Аналітичний процес ієрархії використовується для визначення вагомості критеріїв ідентифікації сприятливості. Ураховуючи напрацювання науковців і результати опитувань суб'єктів малого бізнесу [1, 73, 91, 129, 130, 179], нами виділено такий перелік критеріїв оцінки сприятливості до кредитного забезпечення малого підприємництва (I_b), що є базою для проведення рейтингування банків за критеріями: наявність спеціальних програм і режимів для МП (SR); умови овердрафту для МП (Ov); додаткові вигідні умови для приваблення клієнтів (DD) (прибутковість депозитів; вартість обслуговування розрахункових рахунків); рівень довіри серед МП (TB); умови кредитування поповнення оборотних коштів (Io); умови інвестиційного кредитування для МП (IK); ефективність діяльності (RO); частка проблемних кредитів (PC); економічні нормативи діяльності (H); надійність банку (SB) та описується формулою:

$$I_b = PC \times d_1 + H \times d_2 + SB \times d_3 + SR \times d_4 + Ov \times d_5 + DD \times d_6 + TB \times d_7 + Io \times d_8 + IK \times d_9 + RO \times d_{10}, \quad (3.1)$$

Проте щодо останнього показника, необхідно відмітити, що занадто висока ставка депозиту свідчить про високу потребу банку в коштах, що може говорити про складне фінансове становище. З огляду на те, що Фонд гарантування вкладів покриває тільки втрати фізичних осіб у збанкрутілих банках, підприємцям слід бути особливо уважними під час вибору банку для розміщення тимчасово звільнених коштів. Методика розрахунку та формули розрахунку критеріальних значень зазначені в додатку Е.

Умовно кожний критерій має оптимальні та граничні межі, поділ яких на сегменти дозволить виставити бальну оцінку від 0 до 4-5 балів (залежно від кількості сегментів поділу). Так, граничні межі для показників 2, 3 та 5 (додаток Е) встановлені відповідно нормативів НБУ [52]; оптимальні значення для по-

казників 4 та 6 визначені за результатами опитування Mind [129]. Для всіх інших критеріїв граничні значення були отримані за формулами:

$$X_{int} = \frac{X_{max} - X_{min}}{4}, \quad (3.2)$$

де X_{max} та X_{min} – мінімальне та максимальне значення показників;

X_{int} – інтервал значення для X_i .

Звідси граничні значення для критеріїв 8.1, 9.1, 10.2:

$$\begin{aligned} X_i \geq X_{min} + X_{int} \} &= 1 \text{ бал} \\ X_i \geq X_{min} + 2X_{int} \} &= 2 \text{ бали} \\ X_i \geq X_{min} + 3X_{int} \} &= 3 \text{ бали} \\ X_i \in X_{min} + 3X_{int}; X_{max} \} &= 4 \text{ бали} \end{aligned} \quad (3.3)$$

Для критеріїв 1, 7, 8.2, 8.3, 9.2, 10.1 формула має оберненопропорційну залежність:

$$\begin{aligned} X_i \geq X_{min} + X_{int} \} &= 4 \text{ бали} \\ X_i \geq X_{min} + 2X_{int} \} &= 3 \text{ бали} \\ X_i \geq X_{min} + 3X_{int} \} &= 2 \text{ бали} \\ X_i \in X_{min} + 3X_{int}; X_{max} \} &= 1 \text{ бал} \end{aligned} \quad (3.4)$$

Сума загального заліку для банку розраховується шляхом додавання чисел, отриманих від множення балів на вагу кожного критерію. Чим більше значення загального заліку, тим вищий ранг банку за критерієм сприятливості до кредитування МП.

Рейтингова таблиця будується шляхом ранжування банків, які беруть участь у рейтингу, у порядку зниження їхнього загального заліку. Після цього, залежно від діапазону, проводимо градацію банків залежно від групи, у яку потрапляє кожен банк. Так, нами виділено три рейтингових групи банків, яким присвоюється рівень за сприятливістю кредитування (високий, середній чи низький). Результати розподілу банків зазначені в табл. 3.4.

Таблиця 3.4 – Результати групування банків за рівнем сприятливості до МП

Рейтинг сприятливості	Групи банків	Авторські рекомендації щодо коригування складу банків-учасників державної програми компенсації «Доступні кредити 5–7–9 %»
Високий <i>Ib</i> ∈ 2,804-3,493	Альфа-банк, Укргазбанк, Кредобанк, Райффайзен Банк Аваль, ПУМБ, Укрсиббанк, ОТП банк, Креді агріколь банк, ПроКредит банк, А-Банк, ІНГ Банк Україна	<i>Підтвердити доцільність участі в цій програмі таких банків:</i> Альфа Банк, Укргазбанк, Укрексімбанк, Кредобанк, ПУМБ, Райффайзен Банк Аваль, Креді Агріколь, ОТП Банк, ПроКредит Банк
Середній <i>Ib</i> ∈ 2,114-2,803	Приватбанк, Ощадбанк, Укросоцбанк, Таскомбанк, Банк Восток, Універсал банк, Ідея банк, Сітібанк, Правекс Банк, Піреус Банк МКБ	Додатково включити до складу учасників програми банки: Укрсиббанк, А-банк, ІНГ-банк Україна
Низький <i>Ib</i> ∈ 1,423-2,113	Південний, Сбербанк; Банк кредит Дніпро, Промінвест-банк, Мегабанк, МІБ, БТА Банк, Індустріалбанк, ВіЕс Банк	Тимчасово призупинити участь у цій програмі таких банків-партнерів як Приватбанк, Ощадбанк, Таскомбанк, Банк Восток до моменту, коригування коли за критеріальними ознаками вони зможуть бути зараховані до групи з високим рівнем сприятливості до кредитування МП
		Включити зі складу учасників державної програми компенсації такі банки, як Мегабанк, Банк Альянс, Банк Львів, Глобус Банк, Полікомбанк, Кредит Вест Банк, Агропросперіс Банк, Банк «Український капітал», Акордбанк, МТБ Банк через низьку ринкову варту платоспроможності та низький рівень довіри підприємців

Результати засвідчать, що найбільшу питому вагу займає група банків із високим рівнем сприятливості до кредитування МП – 40 %, до якої входить 12 банків. Проте вагому частку (26,67 %) займають банки, що недостатньо лояльні до взаємодії із МП. Окрім того, виявлено певний дисбаланс у розміщенні найбільших відділень банків, сприятливих до розвитку МП у центральних регіонах України, що створює диспропорції у кредитному забезпеченні розвитку МП.

Проведене дослідження засвідчило, що не всі банки-учасники державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %» (наприклад, Приватбанк, Ощадбанк, Таскомбанк, Банк Восток, Мегабанк) пропонують малим підприємцям вигідні умови для співпраці, натомість, низка вітчизняних банків, кредитна політика яких дійсно орієнтована на підтримку МП, наразі не включені до складу учасників цієї державної програми.

Крім того, виявлено географічні дисбаланси щодо розташування банків (рис. 3.6), сприятливих до розвитку МП (більшість із них сконцентровані у великих містах), що внеможливає рівний доступ представників МП сільської місцевості всіх регіонів України до ефективних інструментів фінансово-кредитного забезпечення з відповідною державною підтримкою.

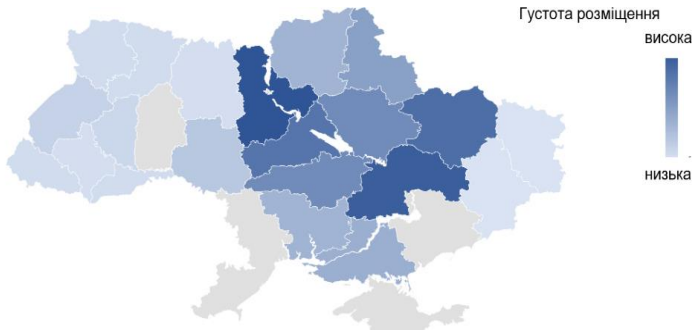


Рисунок 3.6 – Картографія розміщення на території України відділень банків, рівень сприятливості яких до МП визначено як «високий»

При цьому до областей України, у яких створено найбільш сприятливі умови для фінансово-кредитного забезпечення розвитку МП, належать: Київська, Харківська, Полтавська, Сумська, Кіровоградська, Дніпропетровська.

Отже, у роботі запропоновано ранжування банків за сприятливості до розвитку МП, застосування якої сприятиме вдосконаленню механізму розподілу кредитних ресурсів банками у векторі підтримки розвитку МП.

РОЗДІЛ 4. СЦЕНАРНЕ ПРОГНОЗУВАННЯ ТА ТАРГЕТУВАННЯ ЗАХОДІВ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ СПРИЯННЯ РОЗВИТКУ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ В УКРАЇНІ

4.1. Застосування системного форсайту як засобу розвитку малого підприємництва

Розробка ефективної стратегії розвитку МП є обов'язковим атрибутом розвитку економіки країни в цілому та повинна бути заснована на комплексній діагностиці, що включає в себе оцінку якості механізмів забезпечення розвитку, обґрунтованості нормативно-правових актів, що регулюють цей процес, оцінку існуючих слабких позицій та сильних сторін діяльності МП та визначення ефективності політики втручання держави у розвиток МП. Уважаємо, що в найближчій перспективі розвиток МП України можливий не стільки через запровадження нових законодавчих норм, скільки через демонтаж системної корупції, якісне поліпшення державної підтримки МП та забезпечення безумовного виконання норм законодавства всіма економічними суб'єктами. У зв'язку з конфліктом між приватними інтересами МП та загальнонаціональними інтересами суспільства, що виник унаслідок упровадження євроінтеграційних заходів України, з'явилася необхідність побудови групи сценаріїв та формування раціональної стратегії розвитку як економіки в цілому, так і найбільш вразливої її частини-сфери МП. Ті економічні структурні перебудови, що необхідні для євроінтегрування України, досить часто перешкоджають розвитку МП. Тому, щоб правильно визначити, стимулювати й підтримувати активну участь МП у євроінтеграційному процесі, важливо виробити чітку стратегію забезпечення їх розвитку.

Покращення результатів діяльності МП повністю залежне від якості стратегії їх розвитку. Якісна стратегія розвитку МП сприяє їх зростанню, поліпшенню доступності фінансових послуг і підвищенню стабільності. Якщо якість стратегії

недостатньо висока, цілі нечіткі, а строки реалізації невизначені, то результати діяльності погіршуються. Стратегія може впливати на розвиток шляхом покращення економічної політики, зменшення невизначеності. Погоджуємося із твердженням авторів проекту «Форсайт економіки України», що в умовах невизначеності трансформаційних процесів національної економіки більш ясне розуміння можливих сценаріїв її розвитку вбачається через застосування сучасних інструментів передбачення-форсайту [189, с. 6]. Виходячи з цього, у питанні забезпечення розвитку МП перспективним у побудові стратегій розвитку є застосування форсайт-технологій. Під форсайтом розуміють: процес дослідження ймовірних варіантів майбутнього з метою здійснення щодо нього цілеспрямованого управлінського впливу [68]; систематичний, спільний процес побудови бачення майбутнього, націлений на підвищення якості прийнятих на цей момент рішень і прискорення спільних дій [69, с. 123]; спеціальну технологію формування пріоритетів розвитку різних сфер життя суспільства з метою мобілізації максимально великої кількості учасників для досягнення якісно нових результатів у розвитку країни, регіону, громади [63, с. 6]; методологію, що надає можливість уявити майбутнє, яке не може бути інтерпретоване як звичайне продовження минулого, оскільки це майбутнє набуває принципово нового змісту, форм і структур [189, с. 16]. Як зазначає Л. М. Задорожна, «Форсайт – це комбінація «Продукту» (прогнози, сценарії, пріоритети) і «Процесу» (встановлення зв'язків між усіма зацікавленими сторонами), що сприяє не стільки передбаченню майбутнього, скільки досягненню консенсусу в суспільстві на базі планомірного діалогу між політиками, фахівцями, бізнесменами» [40, с. 9]. При цьому, як наголошує М. В. Семенов, форсайт включає в себе як прогностно-аналітичну складову, яка відповідає за комбінацію методів роботи з майбутнім у тому чи тому форсайт-проекті, так і організацію взаємодії й діалогу під час прийняття рішень і формування загальних цілей учасників конкретного форсайт-проекту [133, с. 86]. Т. А. Кравченко справедливо стверджує, що

основною метою форсайту є підтримка прийняття стратегічних рішень шляхом підготовки та створення альтернативних сценаріїв розвитку, у яких кожен варіант майбутнього залежить від рішень, які приймаються сьогодні [69, с. 124]. Погоджуємося з думкою І. О. Кірнос, що основною відмінністю форсайту від планування та передбачення є більш широкий формат участі соціальних груп, більша відкритість та ймовірність впливу учасників на варіанти майбутнього.

Форсайт орієнтований не тільки на створення можливих варіантів розгортання майбутнього, але й направлений на формування бажаних сценаріїв із використанням широкого інструментарію прогнозування [189, 232]. У роботі під системним форсайтом розвитку МП розуміється комплексний процес побудови бажаних сценаріїв майбутнього МП на основі інтеграції визначених стратегічних пріоритетів удосконалення інформаційного, матеріально-технічного, кадрового, інституціонального, інституційного та фінансово-кредитного забезпечення, націлений на подолання перешкод та активізацію сильних позицій видового забезпечення для підвищення якості прийняття рішень щодо розвитку МП.

Використання форсайту у сфері розвитку МП покликане проводити постійне, систематичне виявлення перешкод, що можуть виникнути в майбутньому, спричинює необхідність аналітичної роботи та визначення варіантів оптимальних рішень розвитку, а також підвищення конкурентоспроможності суб'єктів МП. Форсайт розвитку МП є невід'ємною складовою економічного розвитку країни загалом і передбачає реалізацію комплексу системоутворювальних заходів та методів (рис. 4.1).

Реалізація заходів та методів системного форсайту забезпечення розвитку МП дає змогу визначити перспективи забезпечення розвитку, окреслити можливі горизонти його майбутнього й розробити практичні заходи щодо досягнення обраних стратегічних орієнтирів, які можуть сприяти успішній інтеграції країни в міжнародну європейську спільноту.

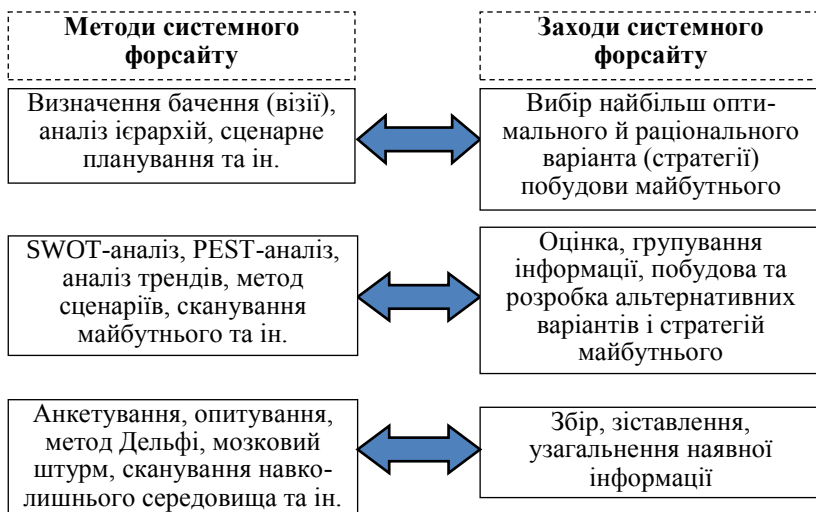


Рисунок 4.1 – Заходи та методи проведення системного форсайту [складено автором на основі даних [40, 63, 133, 189, 232]

Основними вимогами до системного форсайту розвитку МП є необхідність:

- урахування специфіки діяльності малого підприємництва України (підпорядкування відповідним нормативно-правовим актам, врахування критеріїв віднесення суб'єктів господарювання до категорії малих, врахування обмеженої кількості працюючих та ін.);
- адаптування до національної Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва в Україні [30] й до програм підтримки, що реалізуються МП;
- урахування державно-приватного діалогу у збалансуванні інтересів щодо бачення майбутнього розвитку;
- забезпечення доступу до необхідного обсягу фінансування запропонованих заходів із приватних, державних та міждержавних фондів;
- посилення взаємодії між малим бізнесом та науково-дослідними установами й організаціями.

Форсайт є складовою сценарного планування, перевагою якого є здатність до гнучкого реагування на динамічні, непередбачувані зміни економічного середовища. Моделювання сценаріїв – це важливий підхід у галузі комплексного системного аналізу та моделювання, ключовою ідеєю якого є складна теорія адаптивних систем. Сценарне планування, зазвичай, використовується як метод дослідження, який передбачає зміни на макрорівні або мезорівні. Наміром є передбачити майбутні можливості так, щоб розробити найбільш надійні плани, проєкти та політику, що ведуть до стійких рішень. М. Лоуренс і Ф. МакКенн [215] рекомендують як мінімум чотири сценарії, щоб гарантувати, що організація повністю розуміє невизначеність у всьому діапазоні можливих результатів. Група авторів на чолі з Д. Міккала [218] перераховує помилки, яких слід уникати, зокрема: завищення можливості контролю над майбутнім; вибірка некваліфікованих експертів; взяття за основу неякісного аналізу.

Як стверджує Л. Шевченко, алгоритм сценарного планування передбачає: установлення пріоритетів і «постеріоритетів»; побудову імовірних варіантів розвитку зовнішнього середовища організації; визначення «простору можливостей» самої організації; розробку для кожного відхилення «вікна»; обґрунтування сценарних «розвилків» [194, с. 22–23]. Ураховуючи вищезазначене, вважаємо, що загалом реалізація форсайт-заходів передбачає проходження ряду етапів (рис. 4.2), починаючи від визначення генеральної мети форсайту та формування фокус-групи, що складається з експертів у сфері ведення та розвитку МП і проведення ними ґрунтовного аналізу сфери діяльності МП, до розроблення рекомендації та оперативних дій забезпечення форсайт-заходів.

У процесі досягнення мети очікується, що в середньостроковій перспективі будуть створені передумови стабільного розвитку МП у конкурентному європейському середовищі на тлі покращення українського інвестиційно-інноваційного клімату. З огляду на важливість розвитку МП, фокус-група має складатися із представників МП, бізнес-асоціацій, науковців та працівників державних і місцевих органів влади, а їх діяльність має бути підпорядкована досягненню основної мети – забезпеченню розвитку МП.

Назва етапу	Теоретико-практичне обґрунтування змісту етапу
Етап 1. Установлення генеральної цілі форсайту забезпечення розвитку МП	Мета полягає в баченні, майбутнього розвитку МП крізь призму вдосконалення кожної складової видового забезпечення
Етап 2. Створення фокус-групи для проведення ґрунтового аналізу стану, динаміки змін та особливостей розвитку МП	Оцінка експертами стану та основних тенденцій розвитку МП; відображення чинників та основних проблем розвитку
Етап 3. Вибір драйверів змін (можливостей та перешкод) та їх ранжування	Побудова матриці оцінювання ймовірності перетворення існуючих можливостей у сильні сторони розвитку малого підприємництва за видами забезпечення
Етап 4. Оцінка ризиків забезпечення розвитку МП	Обґрунтування типології ризиків залежно від виду забезпечення розвитку та проведення їх оцінки, що передбачає моделювання в межах бажаних сценаріїв форсайту
Етап 5. Формулювання векторів стратегій подолання проблемних аспектів та активізації сильних сторін	Лаконічно сформульоване тлумачення бажаного майбутнього у розрізі видового забезпечення, підпорядковане основній цілі – забезпечення розвитку МП
Етап 6. Установлення сценаріїв можливого розвитку видового забезпечення на середньостроковому (2020–2030 роки) часовому горизонті з використанням методу сценарного планування та оцінка ймовірності їх реалізації	Формулювання можливих сценаріїв розвитку МП (реалістичний, песимістичний та два оптимістичних сценарії)

Рисунок 4.2 – Модель системного форсайту забезпечення розвитку МП в умовах трансформації національної економіки

Важливим при цьому є пріоритетна спрямованість інтересів і знань представників фокус-групи у сфері розвитку МП та забезпечення гармонійного співіснування держави, фінансових посередників та малого бізнесу. Це передбачає наявність ряду комбінацій здатностей та компетенцій, що спрямовані на покращення основних показників діяльності МП.

В арсеналі методичного інструментарію форсайту чільне місце відведено методам стратегічного прогнозування, що використовується для оцінки факторів, які впливають на явище або підприємство з позиції зарахування їх до сильних і слабих сторін, можливостей і загроз. Важливою складовою методичного інструментарію є чітке виділення й систематизація можливостей та перешкод видового забезпечення розвитку малого підприємництва, оскільки розуміння їх співставної сили впливу дозволяє окреслити стратегічні перспективи майбутнього малого підприємства.

Тому в роботі використано матричні методи оцінки, що передбачають побудову двомірних матриць, які дають змогу визначити ймовірність перетворення існуючих можливостей у сильні сторони з урахуванням перешкод видового забезпечення розвитку МП із використанням критеріїв шкали парних порівнянь Т. Сааті.

Побудова двомірних матриць взаємопорівнянь можливостей і перешкод дозволить сформулювати бачення майбутнього в удосконаленні відповідного виду забезпечення МП, що являє собою лаконічно сформульоване тлумачення бажаного майбутнього в розрізі видового забезпечення, підпорядковане основній цілі, – забезпечення розвитку МП, та стане орієнтиром для обґрунтування форсайт-заходів на довгострокову перспективу.

Основою підготовки, прийняття та оцінки ефективності впровадження управлінських рішень МП має бути достовірна, повна та актуальна інформація. Відповідно, для результативності бізнес-відносин МП необхідно забезпечення кожного із суб'єктів відносин якісною статистико-аналітичною інформацією в рамках сфери їх компетенцій. Якісне інформаційне забезпечення в умовах інформатизації суспільства є особливо актуальним для суб'єктів підприємництва з високим конкурентним тиском, до яких, у першу чергу, слід зарахувати сферу МП. Погоджуючись із твердженням, що адекватне інформаційне забезпечення має відповідати вимогам релевантності, актуальності, достатності (повноти), своєчасності, точності та вірогідності [72, с. 34], аналіз інформаційного забезпечення, проведений у попередніх розділах, дозволив виявити неповну відповідність визначеним принципам та окреслити ряд перешкод і можливостей (табл. 4.1), що є підґрунтям для розробки форсайт-заходів розвитку МП.

Таблиця 4.1 – Матриця оцінювання ймовірності перетворення існуючих можливостей інформаційного забезпечення в сильні сторони розвитку МП

Можливості	Перешкоди							Σ	імовірність розвитку МП під час реалізації можливостей інформаційного забезпечення (дліг – Рг)
	існування інформаційної асиметрії	недостатня інформаційна та правова обізнаність МП	обмеженість консультантів, здатних надати необхідні рекомендації щодо розвитку малого підприємництва	недостатня відкритість та показників діяльності малого підприємства	брак знань у банківських установах стосовно роботи з МП	неефективність каналів доведення існуючої інформації до малого підприємництва	сума, бал		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Відкритий доступ до використання платформи міжнародних організацій підтримки	1/9	1/9	1/5	1/7	5	1	6,56		
Розвиток системи е-декларування	5	3	7	1	9	7	32	1,093	
		1/3	1/7	1	1/9	1/7		5,33	

Продовж. табл. 4.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9
Достатність інформаційно-технологічних ресурсів для створення єдиної бази МП	1/5	1/5	1/3	1/7	5	3	8,87	1,478
Можливість налагодження інформаційних потоків у системі «держави-МП-населення»	5	5	3	7	1/5	1/3		1,478
	3	5	9	1	7	7	32	
Сума, бал	1/3	1/5	1/9	1	1/7	1/7		5,333
	14,53	14,53	8,25	16	0,65	1,61		
Середнє значення	3,6325	3,6325	2,0625	4	0,1625	0,4025		×

За результатами аналізу можливостей і проблемних сторін бачення майбутнього інформаційного забезпечення розвитку МП передбачає: подолання інформаційної асиметрії, підвищення інформаційно-правової обізнаності суб'єктів МП та налагодження зв'язку «держава-МП» із використанням системи електронного врядування G2B.

В умовах структурних зрушень та трансформації національної економіки якісне кадрове забезпечення розвитку МП неможливе до створення без використання нових форм та способів залучення працівників. Слід відзначити, що перевагою МП є можливість залучення надлишкової робочої сили, яка вивільняється в період спаду економіки та глобалізації ринку праці. Проте ризиковість такої підприємницької діяльності знижує її привабливість перед висококваліфікованими працівниками. Приділення недостатньої уваги до набору якісного трудового персоналу може в кінцевому випадку призвести до некомпетентної роботи, наслідком чого може стати банкрутство МП. Погоджуємося із твердженням Є. А. Боброва, що МП в Україні працюють у середовищі підвищеного ризику й невизначеності через нестачу кадрів, які можуть професійно займатися бізнес-плануванням, прогнозуванням та управлінням фінансовими ресурсами [12]. Окрім того, оскільки технологічне забезпечення МП не характеризується автономністю, на відміну від великих підприємств, де ефект масштабу дозволяє автоматизувати значну кількість виробничих процесів та здійснювати їх без участі персоналу, кадрове забезпечення МП вимагає підбору й навчання персоналу всіх процесів створення вартості та реалізації товарів (робіт, послуг), що веде за собою необхідність формування ряду компетентнісних здатностей кадрів за рахунок фінансування підвищення їх кваліфікації.

Аналіз матриці можливостей і проблемних сторін кадрового забезпечення (табл. 4.2) дозволяє акцентувати на: відсутності належних знань у найманого МП персоналу як в організаційно-правових аспектах ведення малого бізнесу, так і в особливостях проведення експортно-імпортних операцій; необізнаності з адміністративними процедурами та правилами, що діють на зовнішніх ринках; обмеженні навиків роботи з іноземними бізнес-партнерами.

Таблиця 4.2 – Матриця оцінювання ймовірності перетворення існуючих можливостей кадрового забезпечення в сильні сторони розвитку МП

Можливості	Перешкоди									
	відплив кваліфікованих кадрів за кордон	обмежена можливість і брак часу для підготовки та перепідготовки кадрів	соціальна незахищеність працівників	дефіцит працівників технічних професій	відсутність спеціалізованого персоналу для роботи з експортом	непривабливість МП для висококваліфікованих кадрів на ранніх стадіях розвитку через низькі зарплатні плати	низька обізнаність із законами, адміністративними процедурами та правилами, яких необхідно дотримуватися на зовнішніх ринках	брак мовних навичок для роботи з іноземними країнами	сума, бал	Р
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Здатність МП створювати нові робочі місця й поглинати надлишкову роботу силу під час циклічних спадів і структурних зрушень економіки	1/5	1/5	1/7	5	1	3	1/5	3	12,74	1,5925
	5	5	7	3	2	1/3	5	1/3		
Висока частка населення працездатного віку	1/5	1/7	1/9	3	1/7	1/3	1/7	3	7,07	0,88375
	5	7	9	3	7	3	7	1/3		

Продовж. табл. 4.2

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Можливість використання зарубіжного досвіду для підвищення професійних навичок (проведення тренінгів, консультацій, бізнес-ігор тощо)	3	1	1/3	5	7	7	1/3	5	28	
										3,5
Можливість створення привабливих умов для залучення вільної робочої сили та кваліфікованого персоналу	3	3	1/5	3	1/5	1/3	1/7	1/3	10,2	
										1,275
Застосування новітніх методів та алгоритмів оцінювання кадрового забезпечення МП (системно-інформаційна кваліметрія тощо)	5	1	1/3	7	1	5	1/3	7	26,67	
										3,33
Сума бал	13,54	14,3	27	6,67	15,14	6,67		25	4	×
Середнє значення	2,7	2,86	5,4	1,33	3,03	1,33		5	0,8	×

В умовах урахування вагомості можливостей та перешкод кадрового забезпечення бачення майбутнього в межах системного форсайту автором обґрунтовується як: забезпечення МП висококваліфікованими кадрами, сформованими інструментами професійного набору, оцінювання та підготовки персоналу за допомогою бізнес-тренінгів, ділових імітаційних ігор, що дають можливість підвищити обізнаність у нормативно-правовому та організаційно-адміністративному підґрунті ведення бізнесу; їх мотивування для підвищення продуктивності праці та забезпечення конкурентоспроможності МП.

Якість трудових ресурсів є одним із вагомих індикаторів успіху діяльності МП та підвищує ймовірність їх стрімкого розвитку. Проте необхідним є врахування змін у критеріях оцінки людського фактору, що модифікується із впливом інформатизації суспільства на особистості. Так, на відміну від пострадянського суспільства, де під досвідченим, кваліфікованим персоналом розумілась сукупність працівників, які відрізнялися продуктивністю та наполегливістю, проте характеризувалися низьким рівнем самоініціативності й керувалися тільки вказівками та інструкціями керівного персоналу, наразі брак досвідченого персоналу на МП трактується як дефіцит креативних особистостей, які здатні формувати власні ідеї, є відкритими до інших точок зору, володіють емоційним інтелектом та можуть знайти індивідуальний підхід до кожного клієнта. Інформатизація бізнесу ставить нові виклики перед МП: зміна сервісу від прийняття рішення без врахування бажань клієнтів та користувачів товарів та послуг до сервісу на основі врахування цінностей, мотивацій, бар'єрів, потреб та емоції кінцевого споживача товару (послуги).

Щодо матеріально-технічного забезпечення, слід зазначити, що інновації у виробничій сфері є ключовим інструментом конкурентної боротьби МП в економічному середовищі, оскільки МП, на відміну від великих, можуть швидко реагувати на появу нових технологій та інтегрування їх у свою діяльність. Проте підвищення інноваційності матеріально-технічного забезпечен-

ня можливе в умовах достатнього рівня фінансування, тому досить часто в українській практиці діяльності малого підприємства спостерігається зростання фізичного та морального зносу виробничих потужностей. Шляхом подолання такої проблеми є залучення допомоги зовнішніх інвесторів (держави, інвестиційних фондів, міжнародних та вітчизняних організацій, що здійснюють підтримку МП).

Уважаємо, що для реалізації можливостей забезпечення сталого розвитку виробництва МП слід розробляти стратегії майбутнього не тільки підвищення конкурентноспроможності продукції, а й технологічного обладнання. Тому, відповідно до визначених у матриці співвідношень впливу можливостей та перешкод (табл. 4.3), можна сформулювати чітке бачення того, яким має бути форсайт матеріально-технічного забезпечення розвитку МП: посилення підтримки малого бізнесу державними інституціями, у тому числі фінансової підтримки шляхом вкладення капітальних інвестицій в оновлення матеріально-технічної бази МП та реалізацію стратегії інновацій.

Слід зазначити, що наявність новітніх технологій не є єдиною умовою для досягнення успіху виробничого процесу малого підприємства. Важливим є здатність МП перетворити існуючі технології в соціальні практики, що передбачає своєчасний збір та реалізацію знань про настрої та уподобання споживачів, їх зміни та тенденції сприйняття нових технологічних ініціатив. Обґрунтовуючи таке твердження, слід визнати, що наявність новітньої технології не обов'язково є гарантією для збільшення прибутку, проте зацікавленість соціуму у продукті, що створений за допомогою даної технології на довгостроковій основі може сприяти розвитку МП.

Важливим є такий набір здатностей персоналу, пов'язаних із новітніми технологіями, що дозволить не тільки ефективно проектувати нові продукти, процеси або ідеї, а й генерувати можливості донесення знань про необхідність та унікальність впроваджених технологій до безпосереднього споживача.

Таблиця 4.3 – Матриця оцінювання ймовірності перетворення існуючих можливостей матеріально-технічного забезпечення в сильні сторони розвитку малого підприємництва

Можливості	Перешкоди										Pr	
	слабка матеріально-технічна база значної кількості МП		обмежена кооперація між різними сегментами підприємництва		висока енергоємність та ресурсозатратність виробництва		низький рівень управління інноваційної продукції та технологій у МП		обмеженість доступу до капітальних інвестицій у МП			сума, бал
	2	3	4	5	6	8	9					
1	5	7	5	5	5	27	5,4					
	1/5	1/7	1/5	1/5	1/5	16,3						
	3	5	7	1	1/3	3,26						
Застосування концепції інновацій у діяльності малого підприємництва	1/3	1/5	1/7	1	3	0,242						
	1/3	1/3	1/5	1/5	1/7		1,21					
	3	3	5	5	7							

Продовж. табл. 4.3

1	2	3	4	5	6	8	9
Швидкість адаптування інноваційних технологій у діяльність	1/5	5	7	1	1/5	13,4	2,68
	5					5	
Можливість розширення обсягу виробництва за рахунок виходу на світові ринки	1/3	5	3	1/5	1/7	11,34	2,268
	3		1/3			7	
Застосування адаптованої до специфіки МП системи оцінювання матеріально-технічного забезпечення	1/7	3	1/3	1/5	1/3	10,87	2,174
	7					3	
Сума, бал	18,53	4,07	15,67		17,2	25,2	×
Середнє значення	3,088	0,678	2,61		2,87	4,2	×

Для того, щоб довести інформацію про можливості використання новітніх технологій МП до безпосереднього користувача товарами (роботами, послугами), доцільно застосовувати новітні засоби та інструменти комунікаційного зв'язку (соціальні мережі, месенджери (Viber, Telegram, Skype, WhatsApp та ін.), використання чат-ботів та ін.).

Окрім того, важливим аспектом у балансуванні між потребами в інвестиціях та інноваціях є необхідність удосконалення методик оцінювання матеріально-технічного забезпечення. Застосування адаптованої до специфіки малого підприємництва системи оцінювання матеріально-технічного забезпечення передбачає не тільки оцінку ефективності використання виробничих ресурсів МП, а й визначення впливу заходів виробничого характеру на ключові показники розвитку малого підприємства (обсяг доходу, рентабельність продажу, продуктивність діяльності тощо). Погоджуємося із твердженням, що результат оцінки матеріально-технічного забезпечення підприємства повинен давати змогу проаналізувати, наскільки ефективно господарюючий суб'єкт використовує свої ресурси у процесі виробництва, та яку вигоду він із цього отримує [38].

Якісне інституціональне забезпечення є основним інструментом налагодження діалогу влади із МП, що дозволяє врахувати актуальні перешкоди та особливості ведення малого бізнесу на відповідних територіях при активізації відповідного виду державного забезпечення розвитку МП. Окрім того, розвиток міжнародної інституціональної взаємодії, необхідний для усунення бар'єрів входження українських МП до європейського ринку, дозволить отримати досвід у створенні тих вигод і цінностей для споживачів, що відповідають сучасним світовим трендам та тенденціям. Проблема інституціонального забезпечення реалізується в ізольованості розвитку МП, відсутності належної фінансової й консультативної підтримки, низької здатності до формування відповідних контактних відносин, що дозволять мінімізувати час на пошук ідей і ресурсів та оптимізувати часовий період від початку виробництва до реалізації кінцевого продукту. Обмеженість та невірноваже-

ність інституціонального забезпечення, з'ясування причин якого дозволило виділити дисбаланси в розташуванні інституцій підтримки на території України, впливають не тільки на пригнічення розвитку МП, а й на дестабілізацію економічних цілей країни загалом. Слід відзначити, що основою взаємовигідних відносин держави та МП, що забезпечує реалізацію інтересів обох сторін, є створення передумов для прояву синергічних ефектів, що передбачає сприятливі умови ведення бізнесу та комплексну систему інфраструктурної підтримки, яка фактично не реалізується.

Уважаємо, що під час побудови матриць окремо в інституціональному забезпеченні необхідно акцентувати увагу на нормативно-правовому забезпеченні, оскільки дослідження, проведені в попередніх розділах роботи, підтверджують негативний вплив частоти змін у законодавстві щодо регулювання підприємництва на фінансовий результат та тінізацію діяльності МП. Зокрема, нормативно-правове забезпечення розвитку МП має сильний вплив на стан та розвиток малого бізнесу, відіграє як позитивну, так і негативну роль у прийнятті рішень менеджерами. Спрямованість державної взаємодії із МП залежить від пріоритетів державної економічної політики та потребує симбіозу дій у разі реалізації стратегії забезпечення взаємних інтересів у розвитку. Відповідно, побудова форсайт-заходів розвитку МП має враховувати необхідність покращення законодавчого підґрунтя діяльності МП у векторі нівелювання перешкод та активізації можливостей нормативно-правового забезпечення (табл. 4.4).

Ураховуючи матрицю можливостей та перешкод, бачення майбутнього у сфері нормативно-правового забезпечення МП полягає в: нівелюванні негативного зв'язку змін у законодавстві та показників розвитку МП; полегшенні адміністративних процедур отримання дозволів на проведення діяльності, удосконалення податкового законодавства та адаптації європейської практики реалізації принципів підтримки МП та проведення SME тесту перед затвердженням проєктів нормативно-правових документів [206, 207].

Таблиця 4.4 – Матриця оцінювання ймовірності перетворення існуючих можливостей нормативно-правового забезпечення в сильні сторони розвитку МП

Можливості	Перешкоди										сума, бал	Pr
	існування законодавчих регуляторних бар'єрів діяльності МП		нестабільність та недосконалість регуляторного поля		лобіювання інтересів окремих політичних сил		негативний вплив законодавчих та адміні-стративних ініціатив на результати діяльності МП		негативний кореляційний зв'язок показників розвитку МП та частоти законодавчих змін у сфері підприємницької діяльності			
	1	2	3	4	5	6	7	8				
Можливість адаптації європейської практики реалізації принципів підтримки МП відповідно до акта SBA	1		1/3	5		3	1/5		1/5	9,53	1,906	
		1					1/5			5		
Легкість отримання дозволів на проведення діяльності, реєстрування прав власності	1/5		1/5	1/3		9		7		16,7	3,34	
		5					3		1/9	1/7		
Зменшення податків та зборів, а також часу, необхідного для створення бізнесу або інших пов'язаних із бізнесом процедур	7		5	7		5		1		25	5	
		1/7					1/7		1/5	1		

Продовж. табл. 4.4

1	2		3		4		5		6		7	8
Застосування європейської практики проведення SME тесту перед затвердженням проєктів нормативно-правових документів	1/3		1/3		3		1/7		1/7		3,95	0,79
		3				1/3				7		
Достатність ресурсів та технологій для підвищення правової грамотності населення	1/5		1/3		3		1/7		1/7		3,81	0,762
		5				1/3				7		
Сума, бал		14,14		14,2		1,29				20,14		×
Середнє значення		2,828		2,84		0,258				4,028		×

Побудована матриця впливу перешкод на реалізацію можливостей інституціонального забезпечення (табл. 4.5) дозволяє сформулювати таке бачення майбутнього: подолання диспропорцій у рівні розвитку малого підприємництва різних адміністративно-територіальних одиниць, стимулювання практики міжнародного співробітництва у сприянні виходу вітчизняних підприємств на світові ринки та приваблення інвестицій, адаптація позитивної зарубіжної практики налагодження партнерського зв'язку малого підприємництва з формальними та неформальними інвестиційними інституціями. Удосконалення інституціонального забезпечення є інструментом координації бізнес-процесів малого підприємництва, що підвищує можливість використання створених додаткових стимулів та вигод від взаємодії з іншими ініціаторами розвитку малого бізнесу.

Ураховуючи пріоритетну вагомість впливу існуючих перешкод фінансово-кредитного забезпечення на розвиток малого підприємництва, правомірним є твердження про найбільшу організаційно-практичну недосконалість механізмів фінансування. А тому ні просте перенесення світового досвіду у практику забезпечення розвитку українського підприємництва, ні штучне стимулювання банківської діяльності у сфері взаємодії з МП не зможуть забезпечити підтримку без розуміння необхідності визначення соціально-економічної основи формування проблеми.

Тому, розглядаючи можливості й перешкоди фінансово-економічного забезпечення (табл. 4.6), слід акцентувати увагу на тому, що суттєво перешкоджає розвитку розгалуженої системи фінансової підтримки малого підприємництва певна недовіра населення до банків, зумовлена діяльністю сумнозвісних трастів, а також необізнаність підприємців із можливостями, які відкривають для них банківські й небанківські кредитні установи.

Відповідно до проведеного в табл. 4.6 аналізу, бачення майбутнього у сфері фінансово-кредитного забезпечення розвитку малого підприємництва передбачає удосконалення спрощеної системи оподаткування, пільги та підтримку державою банків, сприятливих до малого бізнесу та підвищення фінансової грамотності суб'єктів МП.

Таблиця 4.5 – Матриця оцінювання ймовірності перетворення існуючих можливостей інституціонального забезпечення в сильні сторони розвитку малого підприємництва

Можливості	Перешкоди											Pr
	низький рівень міжна-родного співробітництва та гармонізації українських стандартів із європейськими		обмежені можливості для експорту		значні бюрократичні перепони у процесі реалізації інвес-тиційних проєктів			існування диспропорцій у рівні розвитку сфери малого бізнесу різних регіонів		N		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11		
Інвестиційна привабливість та підтримка міноритарних інвесторів	1/3		5		3		7		15,33	3,8325		
		3		1/5		1/3		1/7				
Геополітичне розташування сприяє зовнішньоекономічній діяльності	1/3		1		1/3		7		8,67	2,1675		
		3		1		3		7				
Можливість налагодження діало-гу в системі «держава-бізнес»	5		7		5		7		24	6		
		1/5		1/7		1/5		1/7				
Міжрегіональне та міжнародне співробітництво у сфері малого бізнесу, сприяння виходу малого підприємництва на нові ринки	1		3		7		5		16	4		
		1		1/3		1/7		1/5				

Продовж. табл. 4.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Можливість розширення обсягу виробництва за рахунок виходу на світові ринки	1		1/3		5		7		13,33	3,3325
		1		3		1/5		1/7		
Можливість реалізації кластерного підходу до державної підтримки розвитку малого підприємництва	1/3		5		3		1/5		11,2	2,8
		3		1/5		1/3		5		
Адаптація зарубіжного досвіду підтримки формальними та неформальними інвестиційними інститутами розвитку малого підприємництва	5		7		7		7		26	6,5
		1/5		1/7		1/7		1/7		
Розвиток краудфандингових платформ	1/5		3		1/3		1/3		3,86	0,965
		5		1/5		3		3		
Σ		16,4		5,21		7,35		15,77		×
Середнє значення		2,05		0,651		0,918		1,975		×

Таблиця 4.6 – Матриця оцінювання ймовірності перетворення існуючих можливостей фінансово-кредитного забезпечення в сильні сторони розвитку малого підприємництва

Можливості	Перешкоди										Σ
	обмежений доступ до фінансових ресурсів	складне податкове адміністрування	висока ризиковість співпраці з економічними суб'єктами	низька фінансова грамотність суб'єктів МП		сума, бал					
Фінансова самостійність	1/5	1/5	1/3	3		3,73	0,9325				
		5			1/3						
Невеликий обсяг стартового капіталу	1/7	1/5	1/5		1/3	0,87	0,2175				
				5		3					
Спрошена система оподаткування	1/3	1	1/3		5	6,67	1,6675				
				3		1/5					
Доступність кредитних ресурсів, простота процедури їх отримання	1/3	1/5	1/3		3	3,86	0,965				
				3							
Посилення державної підтримки банків, сприятливих до МП	3	1	5		7	16	4				
Використання податкових інструментів стимулювання розвитку МП	1/3	1	3		1/5	4,53	1,1325				
Сума, бал		3	1		1/3	5	1,1325				
Середнє значення		21	18		14,53	7,009	×				
		3,5	3		2,422	1,1681	×				

Погоджуємося з думкою Н. С. Краснокутської, що подолання виявлених системних проблем неможливе протягом коротко-строкового періоду, а тому важливим завданням із позицій сьогодення є забезпечення стабільності та послідовності у виконанні тих програмних заходів, що передбачені у сфері регуляторної та податкової політики [71].

Загалом, узагальнення результатів дослідження видового забезпечення в контексті формування основи для розробки системного форсайту розвитку МП дозволило систематизувати отримані результати в розрізі видового забезпечення.

Визначені сценарії бачення майбутнього в межах класифікації видів забезпечення розвитку покликані сприяти прийняттю рішень керівниками та власниками малого підприємства, державними та місцевими органами влади, інституціями підтримки розвитку та міжнародними організаціями для розроблення раціональної політики й конструктивних планів розвитку малого підприємництва України на середньострокову та довгострокову перспективу.

4.2. Науково-методологічний підхід до таргетування форсайт-заходів забезпечення розвитку малого підприємництва з урахуванням ризиків трансформації національної економіки

Управління ризиками є невід'ємною складовою обґрунтування форсайт-заходів розвитку МП, що дозволяє провести мінімізацію несприятливих наслідків дії невизначеності трансформаційних процесів національної економіки на діяльність МП. Для того, щоб виявити можливі небезпеки, менеджерам потрібно заздалегідь урахувати всі аспекти та умови розвитку МП. Правильне визначення можливих ризиків трансформації національної економіки та вагомості їх впливу, поряд з обставинами, що перешкоджають розвитку МП, є вирішальним. Актуальним є дослідження ризиків трансформації національної економіки, вплив яких має критичні наслідки на діяльність МП

у плані забезпечення сталого розвитку та безперервності бізнесу.

Питання, пов'язані з ризиками МП в останні роки, є предметом дослідження як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Як стверджує А. Д. Павлоградський, ризик – це ймовірність (загроза) втрати підприємцем частини ресурсів, недоотримання прибутків або поява додаткових витрат унаслідок здійснення господарської діяльності [99]. П. Дж. Едвардс та П. А. Боуен стверджують, що ризик – це поєднання між частотою чи ймовірністю появи події та наслідком її настання [205]. Загалом ризику притаманна низка характеристик, що обумовлює наявність різних поглядів на семантику даного поняття, проте їх дослідження дозволяє виділити ключові критерії ідентифікації поняття: ризик як наслідок невизначеності результату; ризик як ймовірність втрат підприємства; ризик як небезпека або загроза діяльності підприємства; ризик як отриманий підприємством збиток; ризик як ймовірність помилки та хибних дій; ризик як ненадійність тощо [134, 196, 217, 233].

Існує велика різноманітність видів ризику, що пов'язано зі спробою визначити всі можливі ризики для запобігання, пом'якшення або навіть ліквідації події, які негативно впливають на поставлені цілі суб'єктів підприємництва. Серед існуючої великої кількості критеріїв поділу ризику в роботі акцентовано увагу на тих, що більшою мірою характеризують процес розвитку МП. Погоджуємося із твердженням, що однією з найбільших важливих класифікацій ризиків є класифікація «за сферою походження», яка дає можливість детально дослідити причини, через які з'являються ризики, а також спрогнозувати їх можливий вплив на розвиток підприємства. Так, А. Свідерська та Ю. О. Швець за сферою походження виділяють комерційні, правові, організаційно-управлінські, фінансові та виробничі ризики (при цьому до останніх автором зараховано кадрові ризики [193, с. 132]). Л. Н. Тепман ділить ризики на фінансові, юридичні, комерційні, виробничі, інвестиційні, страхові та інноваційні [182, с. 31–32]. К. Д. Семенова і К. І. Тарасова

розглядають природно-кліматичні, адміністративно-законодавчі, політичні, інформаційні, фінансові, комерційні, виробничі, соціально-демографічні ризики [134]. Щоб співвідносити розвиток МП із різними видами ризиків трансформації національної економіки, у роботі увага зосереджувалася на основних видах забезпечення. Тому, ураховуючи важливість процесів видового забезпечення в розвитку МП, нами запропоновано типологію ризиків трансформації національної економіки: ризики інформаційного забезпечення; ризики матеріально-технічного забезпечення; ризики кадрового забезпечення; ризики інституціонального забезпечення, у тому числі ризики нормативно-правового забезпечення; ризики фінансово-кредитного забезпечення.

За твердженням Н. Н. Талеба, Д. Дж. Гольдштейна та М. В. Шпітзнагеля, дослідження управління ризиками повинно бути зосереджено на запобіганні подій, що мають високий вплив [230]. Погоджуючись із цим твердженням, у роботі до основних ризиків трансформації національної економіки, що впливають на розвиток МП, зараховано ті, які впливають на процеси видового забезпечення та в табл. 4.1–4.6 визначені як найбільш вагомі та значимі (табл. 4.7).

Управління ризиком є складовою розробки форсайт-заходів і, як стверджують науковці, полягає в: циклічному процесі, який слід повторювати через рівні проміжки часу, при цьому це стосується як усієї діяльності підприємства, так і окремих бізнес-процесів [233]; сукупності методів, прийомів та заходів, що дозволяють певною мірою прогнозувати настання ризикових подій і вживати заходів до їхнього зменшення [33, с. 189]; інтерактивному процесі з чітко визначеними етапами, за допомогою якого менеджери можуть ясно уявити ризики, з якими стикається організація [32, с. 28]; передбаченні ризиків, визначенні їх вірогідних розмірів та наслідків, розробці та реалізації заходів із запобігання або мінімізації пов'язаних із ризиками збитків [182, с. 281]; системі цілеспрямованих заходів, що направлені на виявлення та оцінку ступеня всієї сукупності ризиків, що впливають на діяльність [134, с. 45].

Таблиця 4.7 – Типологія основних ризиків трансформації національної економіки, що впливають на забезпечення розвитку МП у розрізі видового забезпечення

Група ризику		Перелік небезпек, що є найвагомішими в межах групи
Ризики інформаційного забезпечення	Ri ₁	Зростання інформаційної асиметрії та дезінформація
	Ri ₂	Ризик втрати й несанкціонованої зміни інформації
	Ri ₃	Збої в роботі інформаційних систем
	Ri ₅	Низький ступінь передбачуваності щодо тенденцій майбутнього ринку
Ризики у матеріально-технічного забезпечення	Rv ₁	Раптовий вихід із ладу машин та обладнання
	Rv ₂	Збої в технології виробництва
	Rv ₃	Призупинення виробничого циклу внаслідок браку оборотних активів
	Rv ₄	Стихійні лиха, аварійні ситуації на виробництві
	Rv ₅	Перебої з електроенергією та паливом
	Rv ₆	Розкрадання, псування у процесі транспортування
	Rv ₇	Зниження запланованих обсягів виробництва та реалізації продукції
	Rv ₈	Зниження контролю якості у виробничому процесі
	Rv ₉	Ризик появи в конкурентів нової технології виробництва з меншими витратами
Ризики кадрового забезпечення	Rk ₁	Ризик відтоку кваліфікованої робочої сили
	Rk ₂	Брак коштів для підготовки та перепідготовки кадрів
	Rk ₃	Зростання дефіциту працівників технічних професій
	Rk ₄	Відсутність досвіду персоналу в управлінні бізнес-процесами
	Rk ₅	Зростання вартості залучення висококваліфікованих кадрів

Група ризику		Перелік небезпек, що є найвагомішими в межах групи
Ризики кадрового забезпечення	Rк ₆	Посилення соціальних конфліктів
	Rк ₈	Ризик вибуття ключових співробітників підприємства
Ризики інституційного забезпечення	Rінс ₁	Створення бар'єрів у взаємодії з інституціями підтримки
	Rінс ₂	Ускладнення експортних відносин під впливом політичних, економічних, правових факторів
	Rінс ₃	Зростання бюрократичних перепон у процесі реалізації інвестиційних проектів
	Rінс ₄	Підвищення диспропорцій у рівні розвитку сфери малого бізнесу різних регіонів
Ризики інституціонального забезпечення	Rнпр ₁	Зміна урядових курсів у напрямі підсилення регуляторних бар'єрів діяльності МП
	Rнпр ₂	Ризик, пов'язаний з обмеженнями на конвертування валюти
	Rнпр ₃	Несприятлива зміна податкового законодавства
	Rнпр ₄	Нестабільність уряду
	Rнпр ₅	Ризик зловживання посадовими повноваженнями з боку влади
	Rнпр ₆	Надмірне законодавче регламентоване втручання органів влади в діяльність підприємства
	Rнпр ₇	Ризик введення обмежень прав власності щодо створених продуктів
	Rнпр ₈	Несприятлива зміна законодавства у сфері регулювання експортно-імпортних операцій
Ризики фінансово-кредитного забезпечення	Rфк ₁	Ризик неадекватного формулювання власних стратегічних цілей підприємства
	Rфк ₂	Ризик завищення митної вартості товару
	Rфк ₃	Ризик недостатньої якості управління фінансовими ресурсами

Група ризику		Перелік небезпек, що є найвагомішими в межах групи
Ризики фінансово-кредитного забезпечення	Rфк ₄	Зміни курсу валют під час їх купівлі-продажу
	Rфк ₅	Ризик ліквідності
	Rфк ₆	Кредитні та відсоткові ризики
	Rфк ₇	Наростання обсягів дебіторської заборгованості
	Rфк ₈	Неможливість залучення фінансових ресурсів через зниження рівня кредитоспроможності
	Rфк ₉	Ризик фінансових втрат унаслідок інфляції
	Rфк ₁₀	Відсутність/зменшення інвестиційного капіталу
	Rфк ₁₁	Ризик банкрутства
	Rфк ₁₂	Ризик фінансових втрат унаслідок некупності впроваджених новітніх технологій

Характерним для МП, що стосується управління ризиками, є те, що, на відміну від великих підприємств, ризики часто ігноруються або ідентифікуються повільніше. Так, великі підприємства мають, зазвичай, повністю формалізовану систему управління ризиками. Одна із причин того, що великі підприємства надають настільки велике значення ризику полягає в його публічному іміджі. Сприйняття підприємством необхідності врахування ризику стає все більш важливим питанням із прискорення його розвитку, оскільки поряд із прискоренням темпів розвитку зростає рівень ризику. Операції у сфері управління ризиками відображають його здатність контролювати або зменшувати такі ризики. З додаванням елементів, призначених для вимірювання ефективності системи управління ризиками, ця система стає точним інструментом, орієнтованим на суб'єкт підприємництва, ідеально адаптованим до профілю його діяльності.

Управління ризиками починається із завдання, метою якого є виявлення всіх факторів ризику. Основи управління ризиками

були розроблені багатьма вченими-теоретиками, які акцентують увагу на тому, що управління ризиками може застосовуватися для зниження податків, зменшення трансакційних витрат або покращення процесів прийняття рішень на підприємстві [230].

Слід зазначити, що управління ризиками є необхідністю, яка зумовлена рядом характеристик: управління ризиками може зменшити коливання величини прибутку, отриманого МП; управління ризиками збільшує вартість МП; управління ризиками посилює рівень захисту діяльності МП; управління ризиками – це відповідальність менеджерів; підхід на основі управління ризику змушує МП більш гнучко реагувати на вимоги клієнтів, що постійно змінюються у процесі розвитку бізнес-ринку задля ефективного їх обслуговування; МП, що швидше реагують на появу нових ризиків, підвищують свою конкурентоспроможність на середньо- та довгострокових періодах.

Процес управління ризиками передбачає такі заходи: визначення та оцінка ризику, планування дій щодо зниження ступеня ризику; контроль ризику, здійснення превентивних заходів виникнення ризиків; розробка пропозицій на майбутнє.

Визначення ризиків трансформації національної економіки є основним рішенням для МП через різноманітність процесів та скорочення ресурсів. У зв'язку з цим інструменти для встановлення таких прогнозованих ризиків, як мозковий штурм, список ризиків, структуровані інтерв'ю, анкети, аналіз причинно-наслідкових наслідків, попередній досвід менеджерів тощо є досить доступними та ефективними.

Деякі фактори ризику трансформації національної економіки можуть безпосередньо спостерігатися та вимірюватися за допомогою макроекономічних змінних, наприклад ВВП. Інші фактори ризику неможливо спостерігати безпосередньо, тому що вони містять занадто багато змінних.

За даними І. Манік, для правильного опису ризику слід виділити дві змінні: ключові фактори ризику та ключові показники ризику [217]. Перший надає інформацію про рівень впливу ризику перед будь-якими заходами щодо пом'якшення, а другий визначає профіль ризику ділового сектору.

Виконання ретельного аналізу вищезазначених ризиків трансформації національної економіки з різних ракурсів, що стосуються всієї діяльності МП, може виявитись громіздким завданням, але користь очевидна: зосередившись на стратегіях запобігання та пом'якшення наслідків і включенні їх у самі бізнес-процеси, деякі ризики, описані в табл. 4.7, можуть бути значно зменшені. Погоджуємося із твердженням Ю. О. Швець, що під час прийняття рішення в керівника виникає два альтернативні варіанти – ризикований і надійний, який гарантує збереження досягнутих результатів [193]. Уважаємо, що в межах сценарного планування форсайту до надійних сценаріїв розвитку з урахуванням існуючого рівня впливу ризиків трансформації національної економіки належить реалістичний сценарій, що передбачає збереження рентабельності та позитивних тенденцій розвитку (рис. 4.3).

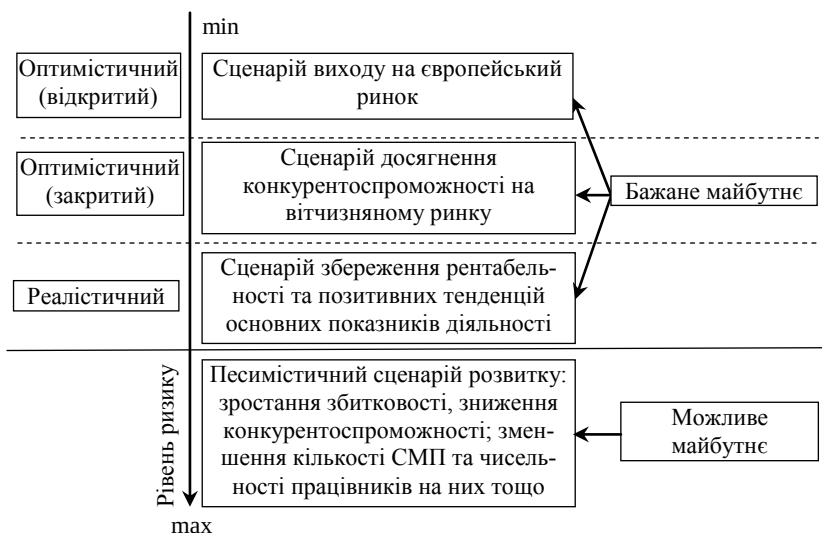


Рисунок 4.3 – Співвідношення можливих сценаріїв розвитку малого підприємництва під впливом ризиків трансформації національної економіки

Відповідно до обґрунтованого твердження стосовно взаємозв'язку сценарію форсайту та ризиків забезпечення розвитку малого підприємництва, функція оцінки ризику матиме такий вигляд:

$$f_r \{r_{\Phi 3}; r_K; r_1; r_B; r_{\text{Inc}}\}, \quad (4.1)$$

де f_r – функція впливу ризику трансформації національної економіки на забезпечення розвитку малого підприємництва;

$r_{\Phi 3}$ – ризик фінансово-кредитного забезпечення;

r_K – ризик кадрового забезпечення;

r_1 – ризик інформаційного забезпечення;

r_B – ризик матеріально-технічного забезпечення;

r_{Inc} – ризик інституціонального та інституційного забезпечення.

При цьому врахування сценарного підходу розробки форсайт-заходів визначає необхідність окреслення граничних меж допустимого для побудови сценаріїв бажаного майбутнього ризику, який буде описаний такою формулою:

$$P_{\text{for}} \in \left\{ \begin{array}{l} \text{scenario1 if } f_r \{r_{\Phi 3}; r_K; r_1; r_B; r_{\text{Inc}}\} < x_1 \\ \text{scenario2 if } f_r \{r_{\Phi 3}; r_K; r_1; r_B; r_{\text{Inc}}\} < x_2 \\ \text{scenarion if } f_r \{r_{\Phi 3}; r_K; r_1; r_B; r_{\text{Inc}}\} < x_n \end{array} \right\}, \quad (4.2)$$

де P_{for} – імовірність реалізації форсайт-заходів за сценаріями 1, 2, 3 (*scenario1*, *scenario2*, *scenario3*), що визначається величиною очікуваного значення випадкової величини $x_1, x_2, \dots, x_n$.

Оцінка рівня ризику забезпечення розвитку МП проводилася експертним методом у рамках реалізації проєкту технічної допомоги FORBIZ у межах ініціативи ЄС EU4Business за участю Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо побудови стратегії розвитку середнього та малого бізнесу Полтавської області. Результати опитування були уніфіковані відповідно до емпіричної шкали допустимого рівня ризику та стандартизовані відповідно до середнього очікуваного значення

випадкової величини, що дозволило обґрунтувати такі результати:

- досягнення сценарію 1 (забезпечення рентабельної діяльності малого підприємництва) можливе за умови мінімізації ризиків і забезпечення можливості їх настання не більше 0,48;
- реалізація сценарію 2 (оптимістичного закритого) досягається за умови мінімізації ризиків і забезпечення можливості їх настання не більше 0,31;
- упровадження сценарію 3 (оптимістичний відкритий) можливе за умови мінімізації ризиків і забезпечення можливості їх настання не більше 0,21.

Запропонований науково-методичний підхід до оцінки ризиків трансформації національної економіки передбачає використання показника ймовірності настання бажаного майбутнього розвитку МП та дозволяє з використанням емпіричної шкали допустимого рівня ризику оцінити ймовірність реалізації бажаного форсайт-сценарію розвитку МП. Результати засвідчили, що навіть за високого рівня ризику (0,49) МП можуть забезпечити свій розвиток за реалістичним сценарієм, що дозволяє досягти рентабельності МП. Для досягнення більш привабливих стратегічних цілей (розширення ринку збуту, вихід на міжнародний ринок і т. д.), ймовірність настання класифікованих у роботі ризиків трансформації національної економіки має бути малою.

Загалом можемо зазначити, що наявні ризики за правильної політики їх мінімізації та обґрунтованого процесу таргетування цілей розвитку не будуть перешкодою для забезпечення розвитку МП.

Документальне закріплення процедури досягнення стратегічних пріоритетів забезпечення розвитку МП передбачає таргетування форсайт-заходів розвитку малого підприємництва. Як зазначає С. А. Квітка, результатом проведення форсайту має стати офіційний документ, де відображені можливі шляхи розвитку суспільного об'єкта в майбутньому [63, с. 12]. А. М. Савченко наголошує на необхідності наочного уявлення покрокового сценарію розвитку, документа, що узагальнює думку експертного суспільства [131, с. 62].

У нашому дослідженні таргетування форсайту розвитку МП матиме вигляд багатошарового плану, який урахує загальні

заходи розвитку МП та диверсифікацію заходів залежно від видового забезпечення. При цьому очікуваним ефектом реалізації визначених цілей розвитку МП є отримання позитивних результатів, визначених сценарним плануванням у попередньому розділі та активізація процесів прийняття обґрунтованих рішень щодо розвитку МП з урахуванням перешкод, ризиків і можливостей, що характерні цій сфері. Важливим аспектом забезпечення форсайт-заходів є інформатизація бізнесу, що є передумовою для реалізації заходів удосконалення видового забезпечення розвитку МП (рис. 4.4).

Слід акцентувати увагу на тому, що рекомендації до проведення форсайт-заходів мають ураховувати основні положення цифрової інформатизації суспільства в частині інформатизації МП як складової стратегії розвитку інформаційного суспільства [117]. Інформатизація МП полягає в обґрунтуванні потреби в інформаційних ресурсах, технологіях та інтегруванні їх в усі бізнес-процеси МП. Процес інформатизації є наслідком розвитку інформаційних технологій і трансформації технологічного, продукто-орієнтованого способу виробництва в пост-індустріальний (Е-економіку) [85].

Зокрема, Національна програма інформатизації передбачає здійснення комплексу заходів, спрямованих на розроблення нормативно-правових, методичних, нормативно-технічних документів з інформатизації та на виконання робіт із розроблення концепцій, технічних завдань, технічних та пілотних проєктів із створення систем і засобів інформатизації та робіт, пов'язаних із впровадженням систем, експлуатацією таких засобів тощо [117].

Основним аргументом у реалізації заходів інформатизації МП як першого блоку системного форсайту їх розвитку є необхідність підвищення конкурентоспроможності МП на світовому ринку, що в епоху інформаційного суспільства неможливо без інформатизації всіх видів забезпечення розвитку (табл. 4.8). Визначені заходи дозволять розвинути конкурентні переваги та реалізувати існуючі можливості розвитку МП, збалансовуючи заходи інформатизації з потребами бізнесу, а також вчасно реагувати на нові виклики й можливості, уникаючи ризику отримання збитку та навіть банкрутства. Її впровадження є передумовою для реалізації всіх інших форсайт-заходів розвитку МП, які були описані вище.

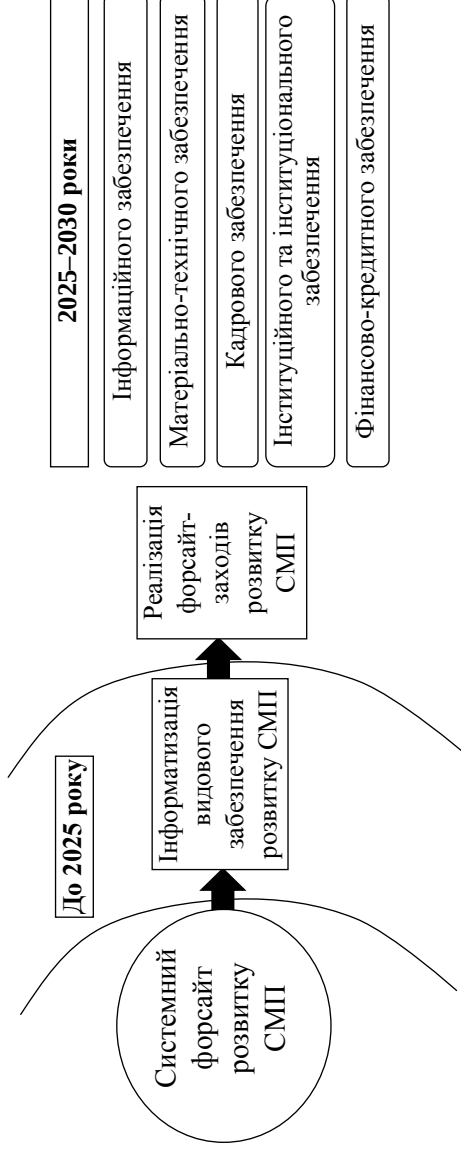


Рисунок 4.4 – Перспективи системного форсайту розвитку малого підприємництва в умовах трансформації національної економіки України

Таблиця 4.8 – Заходи з інформатизації видового забезпечення розвитку МП

Вид забезпечення	Заходи інформатизації процесу
Інформаційне забезпечення	Цифрова трансформація та діджиталізація бізнесу; створення власного інтернет-сайту із розміщенням інформації, необхідної для постачальників, кредиторів, інвесторів, споживачів; спрощення внутрішніх і зовнішніх комунікацій можливостями інформаційних технологій
Матеріально-технічне забезпечення	Перетворення технологій у соціальні практики; підвищення практики застосування інформаційних сервісів у забезпеченні виробничого процесу; діджиталізація виробничого процесу (зокрема, автоматизація виробництва та інших внутрішніх процесів; удосконалення продукту (товару, послуги): його якості, привабливості, зручності використання, доставки й т. д.)
Кадрове забезпечення	Реалізація онлайн-консультацій, бізнес-тренінгів, розробка методичних посібників та практичних інструкцій
Інституціональне забезпечення	Удосконалення електронного врядування G2B; Прискорення процесу розробки нормативно-правового забезпечення діяльності Міністерства цифрової трансформації України та реалізація повнофункціональної діяльності
Фінансово-кредитне забезпечення	Діджиталізація процесу взаємодії МП та кредитних установ. Повна цифровізація баз даних МП, їх кредитних історій та інформації, необхідної для кредитного забезпечення

Зазначимо, що 2 вересня 2019 року Урядом прийнято рішення щодо створення Міністерства цифрової трансформації України, проте наразі розроблені закони щодо нормативно-правового регулювання його діяльності знаходяться на стадії розгляду проєктів (Проєкт постанови Кабінету Міністрів України «Питання діяльності Міністерства цифрової трансформації»; Проєкт розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження переліку завдань (проєктів) Національної програми

інформатизації на 2019 рік та їх державних замовників»; Проект наказу Державного агентства з питань електронного урядування України «Про затвердження Методики визначення належності бюджетних програм до сфери інформатизації»; Проект розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку електронної демократії в Україні на 2019–2020 рр.» та ін. [55]).

Діджиталізація – це глибока трансформація бізнесу, що передбачає використання цифрових технологій для оптимізації бізнес-процесів, підвищення продуктивності малого підприємництва й поліпшення досвіду взаємодії із клієнтами, інвесторами, постачальниками та кредиторами.

Наступним блоком у системному форсайті розвитку МП є обґрунтування рекомендації щодо реалізації оперативних дій досягнення визначеного майбутнього в розрізі видового забезпечення.

Основним завданням таргетування стратегічних пріоритетів удосконалення інформаційного забезпечення (табл. 4.9) є створення надійної інформаційної інфраструктури, що має покращити прозорість та розкриття економічно вигідної для малого бізнесу інформації й допомогти МП побудувати кредитну історію, яка дуже важлива для подолання існуючої асиметрії інформації.

Таблиця 4.9 – Таргетування стратегічних пріоритетів удосконалення інформаційного забезпечення розвитку МП

Заходи	Оперативні дії
Удосконалення системи е-декларування	Забезпечення прозорості результатів діяльності та звітності малого підприємництва шляхом спрощення її представлення електронними технологіями зв'язку. Оптимізація часу на сплату податкових платежів; створення та законодавче оформлення нових суб'єктів малого підприємництва. Підвищення інформаційного обміну між податковими органами та статистичними органами

Заходи	Оперативні дії
Створення всеукраїнської єдиної бази суб'єктів малого підприємництва	Надання техніко-технологічної можливості створення єдиного серверу, що міститиме повну інформацію та історію функціонування кожного суб'єкта підприємницької діяльності. Визначення обов'язковості внесення в базу кредитних історій банками з відповідним позначенням несумлінних користувачів банківських послуг. Збільшити якість та доступність баз даних бюро кредитних історій, бюро страхових історій, біржової інформації
Підвищення економічної грамотності у сфері отримання інформації	Створення сайту, де користувачі можуть ознайомитися із повним переліком можливих інвестиційних програм, програм отримання грантів, державної фінансової та консультативно-навчальної підтримки. Створення детальної програми дій та публікація методичних рекомендацій щодо складання бізнес-планів для подання на конкурс, гранти тощо
Створення українського фінансового форуму МП як платформи для обміну інформацією та моніторингу їх стану	Дослідження та просування кращих практик функціонування форумів та інформаційних платформ різних країн, міжнародних організацій та установ
Розробка власних інтернет-сайтів малого підприємництва, обов'язковість яких повинна бути закріплена на законодавчому рівні	Персональний сайт МП має містити загальну інформацію про діяльність МП (назва, місцезнаходження, види діяльності, державні реєстраційні реквізити), інформацію специфічного характеру (фінансову звітність або декларацію про доходи; бізнес-план МП на поточний рік), іншу інформацію, яка сприятиме підвищенню інвестиційної привабливості МП та кредитного рейтингу)
Подолання інформаційної асиметрії та забезпечення транспарентності бізнесу	Розробка ряду інституційних передумов для реалізації політики інформаційної відкритості суб'єктами бізнесу в Україні. Удосконалення відносин між різними МП та іншими суб'єктами взаємовідносин із приводу організації інституцій транспарентності. Розширення електронного зв'язку із сектором малого бізнесу з метою мінімізації витрат часу та фінансових ресурсів на отримання консультацій, подання декларацій, покращення корпоративних зв'язків

Заходи	Оперативні дії
Побудова горизонтально й вертикально інтегрованої інформаційно-статистичної системи, яка включає інформацію про фізичних і юридичних осіб, об'єкти нерухомості та ін.	Побудова інформаційної бази, яка описується характеристиками доступності, прозорості, достовірності, усеохопленості, своєчасності, відкритості. Присвоєння кожному суб'єкту малого підприємництва унікального коду та створення можливості постійного оновлення та доповнення інформації МП, відомчими і муніципальними органами

Слабка інформаційна інфраструктура залишається однією з найважливіших перешкод для розвитку МП. У контексті країни, що розвивається, де інформаційне середовище є особливо слабким, для створення реєстру даних необхідно починати збирати інформацію від усіх гравців економічного середовища, включаючи відкриту інформацію сайтів МП, банків, небанківських фінансових установ, державних та місцевих органів влади та ін. Для підтримання рентабельності таких реєстрів даних доцільно запровадити можливість надання таких додаткових платних послуг, як кредитні оцінки. Зокрема, цікавим для адаптації в Україні є досвід Індії, де були впроваджені рейтингові агенції для малих та середніх підприємств, що покликані генерувати та надавати інформацію потенційним кредиторам [63, с. 85].

Неможливість проведення аналізу діяльності МП та, як наслідок, підготовки стратегії розвитку на місцевому й державному рівні пов'язано також із відмовою податкових органів і служби статистики України надавати економічну інформацію відповідно до нормативно-правових актів про захист комерційної та податкової таємниці.

Українським МП бракує глобального центрального сховища знань, метою якого є: поширення кращих практик у просторі розвитку малого бізнесу; глобальний доступ до мережі експертних установ, інструментів та орієнтирів; інформація про орга-

нізовувані семінари та заходи розвитку малого підприємництва; поширення інформації й надання посилань на відповідні зацікавлені в розвитку та співпраці сторони. Реалізація запропонованого фінансового форуму передбачає співпрацю законотворців, державних регулюючих органів, практиків, дослідників, поставальників даних, інвесторів та представників малого бізнесу. Результат такої співпраці – покращення доступу до інформації та каталізації розвитку та досягнення комплаєнсу серед зацікавлених сторін щодо впровадження передового досвіду функціонування МП.

Необхідно налагодити систему обміну інформацією у взаємодії «МП-держава-населення», зокрема, дозволити міжвідомчий обмін первинною, адміністративною інформацією (у тому числі конфіденційними й персональними даними), при цьому необхідно встановити обмеженість режиму доступу для кожного суб'єкта відповідно до наданих йому прав та компетенцій. Важливим інструментом такої взаємодії є впровадження е-декларування, що є складовою системи електронного врядування. Електронне урядування (E-government) – форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади й органів місцевого самоврядування з використанням інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян [35, с. 8].

Справедливим є твердження, що, попри наявність законодавства та інституціонального забезпечення розвитку електронного урядування, є перешкоди функціонування в цій сфері, пов'язані з необізнаністю і несприйняттям МП послуг онлайн, необізнаність із перевагами використання інструментів та технологій електронного урядування [35].

Електронне урядування передбачає використання урядами інформаційно-комунікаційних технологій для вдосконалення основних систем взаємодії: G2C (уряд – громадяни); G2G (уряд – уряд); G2B (уряд – бізнес). Взаємодія G2B проводиться в напрямі інформаційного забезпечення бізнесу та онлайн-взаємодії для розвитку електронної комерції. Мета G2B – знизити на-

вантаження на бізнес, забезпечити єдиний доступ до інформації і забезпечити цифровий зв'язок із використанням мови електронного бізнесу.

Система G2B фокусується на взаємодії між урядом і бізнесом через комп'ютерне онлайн середовище. Один із найбільш успішних прикладів взаємодії G2B – це електронний обмін даними, який являє собою стандартизований метод обміну документами. Прийняття E-government для малого підприємництва розширює доступ до міжнародного фінансування за рахунок узгодженої та високоякісної фінансової інформації. Система G2B фокусується на взаємодії між урядом і різними організаціями у сфері підтримки транзакцій, збору даних і надання грантів. Залучення малого підприємництва через систему G2B до продажу державних послуг і товарів, а також виконання державних замовлень приносить користь як підприємствам, так і урядам. Для МП взаємодія G2B може привести до підвищення обізнаності про можливості роботи з урядом, а також до зниження витрат і підвищення ефективності під час проведення транзакцій. Для урядів взаємодія G2B дає переваги у зниженні витрат і підвищенні ефективності процесів закупівель, а також у наданні нових можливостей для продажу надлишків товарів.

Уважаємо, що саме сектор G2B електронного урядування дозволить подолати ряд проблем не тільки в удосконаленні інформаційного забезпечення, але й підвищить якість інших видів забезпечення розвитку МП. Зважаючи на важливість діяльності МП у розвитку економіки в багатьох країнах, важливим є дослідження того, чи існує взаємозв'язок між прийняттям та впровадженням системи E-government та розвитком малого підприємництва. Проведення такого аналізу може допомогти відповісти на питання, чи потрібно Україні розвивати систему E-government та які наслідки її впровадження у сфері МП. В Україні, на відміну від розвинених країн, де електронний уряд є добре налагодженим, існує багато викликів та перешкод для електронного урядування, пов'язаних із великим цифровим розривом, неадекватною електронною інфраструктурою та від-

сутністю умінь і навичок проєктування, упровадження, використання та управління системами електронного урядування.

Уважаємо, що готовність бізнесу прийняти електронний уряд залежить від сприйняття якості державних послуг за традиційними каналами обслуговування каналів і рівня довіри бізнесу до інтернет-технологій.

Для того, щоб визначити, як реалізація електронного урядування G2B впливає на розвиток МП у роботі, запропоновано використати коефіцієнт кореляції та коефіцієнт еластичності. Перший коефіцієнт дозволяє встановити існування залежності між показниками, другий – характеризує міру чутливості економічної величини відносно факторів, від яких вона залежить.

Коефіцієнт кореляції визначається за формулою 4.3 та лежить у межах від -1 до $+1$, вказуючи на позитивну ($+1$) або негативну (-1) кореляцію між масивами. Позитивна кореляція означає, що якщо значення в одному масиві збільшуються, значення в іншому масиві також збільшуються. Коефіцієнт кореляції, який ближче до 0 , указує на те, що кореляція не є надійною.

$$Correl_{(x,y)} = \frac{\sum (x - \bar{x})(y - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x - \bar{x})^2 \sum (y - \bar{y})^2}}. \quad (4.3)$$

У математичному сенсі коефіцієнт еластичності є похідна від економічної величини за фактором, від якого залежить дана величина. Припустимо, що залежність між рівнем розвитку малого підприємництва та електронного урядування G2B має такий вигляд:

$$I_p = EGDI^x, \quad (4.4)$$

$$x \in (-\infty; \infty), \quad (4.5)$$

де I_p – індекс легкості ведення бізнесу (як один із ключових показників оцінки розвитку малого підприємництва);

$EGDI$ – індекс розвитку електронного урядування, розрахований за методикою Організації Об'єднаних Націй [56].

Такого роду залежність можна оцінити, використовуючи показник дугової логарифмічної еластичності:

$$E_{EGDI}(Ip) = \log_{\frac{EGDI_2}{EGDI_1}} \left(\frac{Ip_2}{Ip_1} \right), \quad (4.6)$$

або переходячи до більш зручного для практичних розрахунків виду:

$$E_{Ip}(EGDI) = \frac{\ln \left(\frac{EGDI_2}{EGDI_1} \right)}{\ln \left(\frac{Ip_2}{Ip_1} \right)}, \quad (4.7)$$

де $E_{Ip(EGDI)}$ – еластичність індексу легкості ведення бізнесу за індексом розвитку електронного врядування.

Вихідні дані для розрахунку зазначені в додатку И. З метою отримання порівняльної реалістичної оцінки розраховано коефіцієнти кореляції та еластичності за даними України й десяти зарубіжних країн, що мають найвищий індекс розвитку електронного врядування [56]. Отримані результати (табл. 4.10) засвідчили, що в більшості країн між індексом легкості ведення бізнесу та індексом розвитку електронного врядування існує тісний прямий зв'язок. Це свідчить про позитивний вплив розвитку електронного врядування на розвиток МП як зарубіжних країн, так і України, підвищуючи індекс легкості ведення бізнесу на 1,39 п.п. в Україні у 2019 р. на кожний один відсоток темпу зростання індексу розвитку електронного врядування.

Уважаємо, що необхідно розробляти в рамках системи офіційної статистики розширену систему показників оцінки розвитку малого підприємництва для проведення глибокого аналізу діяльності малого підприємництва з метою подальшого їх використання не тільки в аналітичних звітах та записах, а й для розробки варіантів поліпшення ситуації та в бізнес-планах, що надаються на конкурси грантів від державних і міжнародних організацій.

**Таблиця 4.10 – Показники кореляції та еластичності індексу легкості ведення бізнесу та індексу розвитку електронного врядування у країнах за 2013–2019 рр.
[складено автором на основі даних [56]]**

Країна	Параметри зв'язку	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт еластичності			
			2013 рік	2015 рік	2017 рік	2019 рік
Данія	Поліномінальна 3-го ступеня	0,995	14,18081	18,2945	12,87005	11,14953
Австралія	Лінійна	0,7691	4,008993	4,40637	6,21984	5,162331
Республіка Корея	Лінійна	0,9124	25,62788	27,60407	24,18065	21,17698
Велика Британія	Поліномінальна 3-го ступеня	0,693	11,19775	12,61205	14,21652	6,829803
Швеція	Поліномінальна 3-го ступеня	0,5233	9,384989	-5,89709	13,40475	33,54452
Сінгапур	Лінійна	0,7962	5,559404	7,691772	6,317453	4,92804
Франція	Лінійна	0,8672	7,281704	7,692119	3,291194	0,676822
Нідерланди	Лінійна	0,9758	7,667239	8,464073	3,382138	6,689769
Норвегія	Лінійна	0,5712	10,09528	78,3163	14,98111	24,84006
Україна	Лінійна	0,9343	1,077099	1,483003	2,809108	1,396025

Загалом покращення якості інформаційного забезпечення МП спричинить підвищення достовірності офіційної статистичної інформації, що позитивно впливатиме на місце України в різних економічних рейтингах, зокрема рейтингу конкурентоспроможності, та підвищить інвестиційну привабливість малого підприємництва для залучення додаткового фінансування.

Розглядаючи стратегічні пріоритети вдосконалення кадрового забезпечення, необхідно акцентувати увагу, що ринок праці в сучасних умовах зумовлює рівень економічного стану країни, при цьому якість кадрового потенціалу, яка обумовлюється станом та ефективністю системи професійної і допрофесійної освіти, забезпечує стабільність суспільства в перспективі. Проведені в попередніх розділах дослідження засвідчують, що саме МП займають лівову частку у виробництві ВВП та забезпечують основну кількість робочих місць на ринках праці. Тому важливими є заходи оперативного характеру, що спрямовані на надання знань, які дозволять почати й підтримувати самостійну підприємницьку діяльність, урахувуючи існування непередбачених ризиків трансформації національної економіки та форс-мажорних обставин, якими супроводжується діяльність МП в Україні. Зокрема, таргетування у сфері кадрового забезпечення МП передбачає:

- інтеграцію кадрової політики держави й МП та відповідне підвищення ефективності механізму взаємодії держави та МП у напрямі залучення останніх до зменшення рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць із привабливими умовами (оплата праці, соціальна захищеність, можливість професійного та особистісного росту тощо);

- організацію підготовки та перепідготовки кадрів МП для роботи в умовах ринкової економіки євроінтеграційного спрямування. Згадана мета передбачає реалізацію системи заходів перепідготовки управлінських кадрів для сфери МП та організації професійного навчання, перенавчання й підвищення кваліфікації безробітних для зайняття підприємницькою діяльністю тощо;

- сприяння у формуванні професійних навичок, до яких слід зарахувати: рівень кваліфікації, професійну освіту; досвід роботи; продуктивність; рівень здатності пристосовуватися до умов зовнішнього середовища;

- застосування інноваційних методів планування потреби в персоналі та оцінки їх якості за допомогою новітніх інструментів системно-інформаційної кваліметрії під час оцінювання кадрового забезпечення з метою формування конкурентоздатного кадрового потенціалу з високим рівнем професіоналізму, компетенцій, навичок. Справедливим є твердження, що ступінь успішної організації системи кадрового забезпечення визначається після проведення комплексної оцінки кадрів підприємства [67, с. 202];

- забезпечення обов'язковим портфелем знань і необхідним обсягом інформації для сприяння розвитку МП;

- формування ефективної системи мотивацій та визначення способів заохочення персоналу до продуктивної праці;

- забезпечення соціально-психологічної підтримки персоналу та управління механізмами адаптації для створення сприятливого психологічного клімату на робочому місці.

Попри розуміння того, що малий бізнес дає можливість не тільки отримати більш істотну економічну вигоду, але й реалізувати власні ідеї та інновації, висококваліфікований кадровий потенціал усе ж зосереджується більше на великих підприємствах, що пояснюється не тільки ризиковістю та важко прогнозованою діяльністю малого підприємництва, а й недостатністю фінансового мотивування персоналу із належним рівнем економічної освіти, навичок та компетенцій. Проблема економічної освіти в Україні полягає в тому, що практично скрізь спостерігається виключно теоретичний похід до викладання економічних дисциплін. Дуже слабким залишається взаємозв'язок «навчальний матеріал – практична діяльність». Занадто багато уваги приділяється макроекономічним питанням, у той час як оперативний інструментарій ведення бізнесу, що дозволяє приймати швидкі та правильні рішення у критичних ситуаціях підприємницької діяльності, залишається поза увагою.

Заходами досягнення цілей системного форсайту матеріально-технічного забезпечення мають бути:

- насичення товарних ринків, підтримка вітчизняного товаровиробника, забезпечення якості, конкурентоспроможності товарів і послуг, що виробляються суб'єктами малого підприємництва;

- підвищення інноваційності технологій;

- використання ефективних каналів зв'язку для впровадження інновацій;

- інтеграційна взаємодія малого підприємництва в напрямі вдосконалення процесу закупівлі ресурсів, зниження витрат на забезпечення виробничими ресурсами за рахунок економії на укрупненні замовлень постачальникам матеріальних ресурсів, спільне зберігання на складах та ін.;

- застосування логістичного підходу до управління внутрішньовиробничими потоками (планування постачання, виробництва та збуту);

- використання якісних методик розрахунку показників оцінки матеріально-технічного забезпечення розвитку МП, що дозволять підвищити контроль за використанням виробничих ресурсів і всебічно оцінити проблеми та перспективи матеріально-технічного забезпечення кожного МП;

- підбір і навчання кваліфікованого персоналу до служби матеріально-технічного забезпечення виробничого процесу;

- підвищення економічної грамотності МП у сфері: застосування інструментів амортизаційної політики у виробничій діяльності; оптимізації запасів та зниженні транспортно-заготівельних і складських витрат; урахуванні у виробничій стратегії співвідношення попиту та пропозиції на необхідні МП виробничі ресурси тощо;

- детальне планування заходів матеріально-технічного забезпечення, а також необхідні тести та корективи для впровадження інновацій.

Слід наголосити на тому, що заплановані заходи системного форсайту матеріально-технічного забезпечення повинні мати ресурсне обґрунтування, тобто визначення їх забезпечення

фінансовими, інформаційними, трудовими, матеріальними та інвестиційними ресурсами.

Удосконалення інституціонального забезпечення є критично важливим для постійного розвитку та зміцнення малого підприємництва (табл. 4.11). Взаємодія МП із різного виду інституціями підтримки малого бізнесу дозволить отримати доступ до нових ринків і клієнтів, розширити та оптимізувати асортимент продукції відповідно до потреб споживчого ринку, сприятиме інтегруванню навичок і практик у їх стратегії та операціях.

Таблиця 4.11 – Таргетування стратегічних пріоритетів удосконалення інституціонального забезпечення розвитку МП

Заходи	Оперативні дії
Сприяння розвитку діалогу між бізнесом та владою	Відновлення діяльності фонду підтримки підприємництва або створення аналогу з подоланням проблем, що призвели до закриття фонду
Поглиблення між-регіонального та міжнародного співробітництва у сфері МП, сприяння виходу МП на нові ринки	Підвищення ефективності посередницької роботи між МП та представниками міжнародних організацій. Посилення зобов'язань органів державної та місцевої влади, спрямованих не тільки на інформування громадськості засобами інформаційних технологій про існуючі програми, гранти та проекти підтримки, а й виконання ролі посередника у сприянні їх взаємодії
Розбудова інфраструктури підтримки підприємництва в області	Упорядкування діяльності існуючих та утворення нових об'єктів інфраструктури з підтримки підприємництва в регіонах, підвищення ефективності роботи координаційної ради з питань розвитку підприємництва при держадміністрації, забезпечення створення та функціонування індустриальних парків на території областей
Підвищення якості державної політики у сфері регулювання бізнесу, боротьби з корупцією та хабарництвом	Спрямування законодавчих актів у сфері регулювання малого підприємництва не на поповнення державного бюджету, а на полегшення умов ведення бізнесу

Заходи	Оперативні дії
Створення потужної мережі бізнес-ангелів для стимулювання розвитку МП та збільшення їх фінансового забезпечення	Стимулювання бізнес-ангелів відповідними умовами трудового законодавства, регулюванням конкурентної політики, сприянням формуванню підприємницької культури, а також розвиток добре функціонуючих фінансових ринків
Реалізація кластерного підходу до державного забезпечення розвитку МП	Підвищення ефективності прямого державного забезпечення шляхом розміщення державних замовлень та підвищення якості інформаційно-консультативної підтримки з боку держави у Вінницькій, Волинській, Дніпропетровській, Закарпатській, Івано-Франківській, Київській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Рівненській, Сумській, Харківській, Херсонській, Хмельницькій, Чернігівській областях. Збільшення обсягу фінансування бізнес-проектів у Житомирській області. Підвищення інноваційно-інвестиційної підтримки держави в розвитку МП Запорізької області. Підвищення відсотка охопленості консультативної підтримки МП за рахунок підвищення участі органів місцевих влад у формуванні інфраструктури підтримки Донецької, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Черкаської, Чернівецької областей
Стимулювання краудфандингових платформ	Законодавче обґрунтування всіх аспектів діяльності краудфандингових платформ

Розвиток інституціонального забезпечення також має важливе значення в покращенні надання технічної та службової підтримки бізнесу (навчання, послуги з розвитку бізнесу, допомога в оформленні фінансової звітності та позики, підготовка заявки).

Відповідно до визначеного форсайту нормативно-правового забезпечення основні заходи досягнення цього майбутнього передбачають:

- усунення зайвих та вдосконалення ефективних регуляторних бар'єрів, зокрема, мінімізація обмежувальних ліцензійних вимог до діяльності МП;

- упорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності. Здійснення комплексу заходів щодо реалізації державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності, проведення моніторингу змін законодавчо-нормативної бази, що регулює розвиток підприємництва; інтегрування принципів SBA та SME тесту під час прийняття законодавчих актів тощо;

- удосконалення законодавчих актів у сфері обслуговування МП фінансовими посередниками. Цей захід передбачає втілення в життя ряду оперативних дій щодо: внесення змін у законодавчу та нормативну базу для сприяння розвитку альтернативних технологій кредитування (лізинг та факторинг); розробка заходів підвищення ефективності правової бази сприяння розвитку ринків цінних паперів та інституційних інвесторів як альтернативи банківському кредитуванню; визначення правових засад і законодавче врегулювання діяльності формальних та неформальних інвесторів (венчурних фондів і бізнес-ангелів);

- налагодження механізму збереження та повернення коштів МП у разі визначення неплатоспроможності обслуговуючого банку;

- розробку посібників і методичних інструкцій для малого підприємництва, спрямованих на допомогу у вирішенні ряду питань інформаційно-правового характеру. Розробка та розміщення у вільному доступі методичних положень, інструкцій (наприклад, у вигляді блок-схем, опитувальників, тестів), що допоможуть, покроково відповідаючи на питання, отримати суб'єктам малого підприємництва відповіді на важливі питання. Щодо останнього, блок-схеми та опитувальники для роз'яснення нормативно-правових положень та організаційних процедур ведення й розвитку МП слід розмістити у вільному

доступі (наприклад на сайтах організацій, що регулюють різні сфери діяльності малого підприємництва (Державна фіскальна служба, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерство фінансів України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг тощо) у вигляді тестів, покрокова відповідь на які дозволить отримати необхідну інформацію;

– підвищення економічної грамотності населення у сфері нормативно-правового регулювання малого підприємництва.

Слід відзначити, що досягнення визначених цілей неможливе без участі державних установ та організацій у цьому процесі (табл. 4.12).

Таблиця 4.12 – Залучення державних установ та організацій до участі в підтримці реалізації стратегічних пріоритетів удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку МП

Заходи	Державна установа, що має сприяти реалізації заходу
Усунення зайвих та вдосконалення ефективних регуляторних бар'єрів	Верховна Рада. Державна регуляторна служба. Органи ліцензування (орган виконавчої влади, визначений Кабінетом Міністрів України, або спеціально вповноважений виконавчий орган місцевих рад для ліцензування окремих видів господарської діяльності)
Упорядкування нормативного регулювання підприємницької діяльності	Державна регуляторна служба; Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України
Удосконалення законодавчих актів у сфері банківського обслуговування МП	Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг

Заходи	Державна установа, що має сприяти реалізації заходу
Розробка посібників та методичних інструкцій для МП, спрямованих на допомогу у вирішенні ряду питань інформаційно-правового характеру	Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України
Підвищення економічної грамотності населення	Міністерство освіти і науки

Законодавче врегулювання діяльності альтернативних суб'єктів фінансування МП (формальних і неформальних інвесторів) підвищить конкуренцію серед гравців фінансового сектору, що в результаті може сприяти подальшому впровадженню технологічних платформ у ключових сферах, розширенню доступності різноманітних фінансових продуктів і послуг, зменшенню витрат на доступ до фінансів та охоплення раніше невикористаних секторів фінансових ринків.

Таргетування стратегічних пріоритетів удосконалення фінансово-економічного забезпечення наведено в табл. 4.13.

Таблиця 4.13 – Таргетування стратегічних пріоритетів удосконалення фінансово-кредитного забезпечення розвитку МП

Таргетування розвитку МП	Оперативні дії
Активізація фінансово-кредитних та інвестиційних механізмів	Забезпечення виділення коштів із бюджетів на підтримку МП, залучення суб'єктів МП до участі в міжнародних форумах, семінарах, конференціях та ярмарках, поновлення банку даних щодо банківських і небанківських фінансово-кредитних установ та забезпечення доступу до інформації для представників малого бізнесу тощо

Таргетування розвитку МП	Оперативні дії
Нівелювання фактору морального ризику для розширення альтернатив вибору клієнтів банками	Установлення на законодавчому рівні обов'язкових критеріїв і характеристик, якими має володіти МП для отримання кредитних та інших банківських послуг. Визначити зобов'язання банків надавати послуги та внеможливити суб'єктивність рішень щодо відмови банку у випадку, коли МП повністю відповідає встановленим критеріям та характеристикам
Державна підтримка банків, що мають сприятливу до МП кредитну політику	Надання пільг (податкових та ін.) та субвенцій банкам, що визначені як «сприятливі до бізнесу» за запропонованою в розділі 4 методикою
Забезпечення вільного руху капіталу в економічній системі	Зняття адміністративних обмежень щодо операцій із грошовими коштами, які були запроваджені у зв'язку з економічною та політичною кризою у країні
Підвищення економічної обізнаності малого підприємництва у сфері банківського обслуговування	Запровадження консультативно-тренінгових програм у сфері ознайомлення з особливостями та механізмом надання банківських послуг, що покликані навчити МП визначати доцільність і вартість залучення кредитних ресурсів, переваги й недоліки використання різних видів банківських послуг
Удосконалення податкових процедур ведення МП	Удосконалення автоматизації подання фінансової звітності податковим органам із метою розширення доступу до користування нею
Забезпечення збалансування інтересів держави та малого підприємництва у сфері податкової політики	Вирівнювання податкового навантаження на МП на спрощеному режимі оподаткування; спрощення порядку проведення розрахунків МП із бюджетами та державними цільовими фондами; упровадження податкових канікул, які дозволяють накопичити фінансові ресурси завдяки звільненню від сплати податків МП; особливі податкові пільги – на покриття заборгованості через надання податкового кредиту, відстрочення податкових платежів та ін.

Окрім МП, для досягнення визначених заходів мають бути залучені і державні інституції, зокрема, Національний банк України, Міністерство фінансів, Фіскальна служба, Міністерство інфраструктури України, Інституції державної підтримки МП (бізнес-центри, бізнес-інкубатори, консультативні центри, технопарки, інформаційно-консультативні установи, торгово-промислові палати).

Необхідно наголосити й довести до уряду твердження, що розвиток МП здійснюється не відокремлено, а у співпраці з визначеними суб'єктами взаємодії, а тому фінансова підтримка розвитку МП має бути як прямою (надання різного виду фінансування МП), так і опосередкованою, шляхом підтримання тих банківських установ, що є сприятливими до МП. Можемо стверджувати, що аксіомою є таке твердження: досягнення оптимального балансу між ризиком, винагородою та витратами на обслуговування МП може бути реалізовано лише фінансово сильними та стабільними банківськими й небанківськими установами. Тому, чим більше держава підтримує кредитне сприятливе середовище в даній країні, тим більший банківський простір для малого бізнесу, який стимулює фінансових гравців брати участь у цьому просторі та збільшує шанси на успіх.

Упровадження запропонованих форсайт-заходів направлене на перетворення існуючих можливостей розвитку МП на їх сильні сторони з урахуванням відповідного рівня ризику невизначеності економічних процесів. Ураховуючи специфіку системного форсайту, що полягає у досягненні бажаного майбутнього, оцінка результативності запропонованих форсайт-заходів полягає у визначенні ймовірності розвитку МП, що на наш погляд, найбільш точно можна визначити використовуючи формулу повної ймовірності. Припустимо, що $A_1, A_2, \dots, A_n$ – повна група несумісних взаємовиключних сценаріїв (гіпотез про альтернативні форсайт сценарії). Якщо подія A , яка виражає розвиток малого підприємництва, може відбутися тільки в разі виконання одного із сценаріїв (B_1, B_2, B_3), які утворюють повну групу несумісних подій, що можуть відбутися за умови реалізації можливостей при відповідному рівні допустимого ризику, то ймовірність події A (розвиток МП) розраховується за формулою:

$$P(A) = P(B_1)P(A|B_1) + P(B_2)P(A|B_2) + \dots + P(B_n)P(A|B_n). \quad (4.8)$$

Ураховуючи видове забезпечення МП, імовірність його розвитку описуватиметься системою:

$$P(\text{розвиток}) \in \left\{ \begin{array}{l} Pp_B = P_{\text{можлВ}} \times P_{\text{ризикВ}} \\ Pp_K = P_{\text{можлК}} \times P_{\text{ризикК}} \\ Pp_I = P_{\text{можлІ}} \times P_{\text{ризикІ}} \\ Pp_{\text{інс}} = P_{\text{можлІнс}} \times P_{\text{ризикІнс}} \\ Pp_{\text{ФЗ}} = P_{\text{можлФЗ}} \times P_{\text{ризикФЗ}} \end{array} \right\}, \quad (4.9)$$

де Pp – імовірність розвитку за умови реалізації можливостей відповідного видового забезпечення за допустимого рівня ризику невизначеності;

$P_{\text{можл}}$ – імовірність перетворення визначених можливостей видового забезпечення в сильні сторони МП. Відповідно:

$$Pfor_{\text{опм}} = P_{\text{можлВЗ}} \times P_{\text{ризикВЗ}} + P_{\text{можлКЗ}} \times P_{\text{ризикКЗ}} + P_{\text{можлІЗ}} \times P_{\text{ризикІЗ}} + \\ + P_{\text{можлІЗ}} \times P_{\text{ризикІЗ}} + P_{\text{можлІнсЗ}} \times P_{\text{ризикІнсЗ}} + P_{\text{можлФЗ}} \times P_{\text{ризикФЗ}}; \quad (4.10)$$

– імовірність того, що був реалізований реалістичний сценарій розвитку;

$$Pfor_{\text{оптЗ}} = P_{\text{можлВЗ}} \times P_{\text{ризикВЗ}} + P_{\text{можлКЗ}} \times P_{\text{ризикКЗ}} + P_{\text{можлІЗ}} \times P_{\text{ризикІЗ}} + \\ + P_{\text{можлІнсЗ}} \times P_{\text{ризикІнсЗ}} + P_{\text{можлФЗ}} \times P_{\text{ризикФЗ}}; \quad (4.11)$$

– імовірність того, що був реалізований оптимістичний (закритий) сценарій розвитку;

$$Pfor_{\text{оптВ}} = P_{\text{можлВЗ}} \times P_{\text{ризикВЗ}} + P_{\text{можлКЗ}} \times P_{\text{ризикКЗ}} + P_{\text{можлІЗ}} \times P_{\text{ризикІЗ}} + \\ + P_{\text{можлІнсЗ}} \times P_{\text{ризикІнсЗ}} + P_{\text{можлФЗ}} \times P_{\text{ризикФЗ}}; \quad (4.12)$$

– імовірність того, що був реалізований оптимістичний (відкритий) сценарій розвитку.

Відповідно до даних додатка И, імовірність розвитку за класифікованими сценаріями згідно з можливостями видового забезпечення відповідно формули повної ймовірності становить:

$$Pfor_{\text{опт}} = 0,893; Pfor_{\text{опт(з)}} = 0,573; Pfor_{\text{опт(в)}} = 0,431.$$

Зрозуміло, що вірогідність розвитку МП за реалістичним сценарієм є вищою, оскільки потребує менших затрат часу та ресурсів та є можливою в найближчий перспективі. У той час реалізація оптимістичного сценарію потребує більшого часового інтервалу та може бути реалізована у разі виконання певних умов (сприятливого бізнес-середовища, отримання очікуваного ефекту від заходів розвитку МП тощо).

Фактично ймовірність системного форсайту розвитку МП матиме вигляд:

$$P_{for} \in \left\{ P_{for_{\text{опт}}} \rightarrow P_{for_{\text{опт(з)}}} \rightarrow P_{for_{\text{опт(в)}}} \right\}. \quad (4.13)$$

короткостроковий період довгостроковий період

Якщо припустимо, що подія A відбулася (розвиток малого підприємництва за рахунок реалізації форсайт заходів), то ймовірність гіпотез (альтернативних сценаріїв) переоцінюється за допомогою розрахунку апостеріорної ймовірності відповідно формули Т. Байеса, яка у класичному вигляді є такою:

$$P(A|B) = \frac{P(B|A)P(A)}{P(B)}, \quad (4.14)$$

де $P(B)$ – апіорна ймовірність існування гіпотези B , $P(A|B)$ – умовна ймовірність події A за існування гіпотези B , $P(B|A)$ – апостеріорна ймовірність реалізації гіпотези B .

Умовна ймовірність $P(A|B_j)$ події A визначається діленням значень цього показника на суму його значень; повна ймовірність визначається як сума множень $P(B_j)$ на $P(A|B_j)$. Апостеріорна ймовірність гіпотез $P(B_j)$ визначається як часте від ділення відповідної складової формули повної ймовірності на загальне значення $P(A)$ [26, с. 240].

Теорема Байєса є однією з основних законів теорії ймовірностей і дозволяє визначити ймовірність однієї події на підставі знань про ймовірність інших випадкових подій, що є присутніми у прогнозованому часовому інтервалі. Формула Байєса дозволяє уточнити економічні показники й перерахувати значення їх ймовірностей з урахуванням динамічних змін показників або їх індексів, використовуючи як відому інформацію, так і дані нових спостережень за змінами цих показників у прогнозні роки [26, с. 245]. Вона використовується тоді, коли наявна інформація про причинно-факторні змінні (ризики та можливості), а суть дослідження полягає у визначенні ймовірності настання результативної змінної (розвитку). Так, за умови наявності умовної ймовірності $P(B|A)$ виникнення деякої події B (за умови, що має місце подія A), теорема Байєса дає розв'язок оберненої задачі, якою є ймовірність виникнення події A , за умови, що подія B відбулася [10].

Відповідного до розрахунку ймовірності розвитку МП за запропонованими сценаріями форсайту після реалізації ряду заходів удосконалення видового забезпечення розвитку МП формула Байєса матиме вигляд:

$$P(\text{можл} / \text{ризик}) = \frac{P(\text{ризик} / \text{можл}) P(\text{можл})}{P(\text{ризик})}, \quad (4.15)$$

де $P(\text{можл} / \text{ризик})$ – умовна ймовірність реалізації можливостей розвитку за існування відповідних ризиків, тобто, ймовірність розвитку МП за реалістичним, оптимістичним (закритим) та оптимістичним (відкритим) сценарієм відповідно, що дозволяє охарактеризувати результативність впровадження запропонованих форсайт-заходів удосконалення видового забезпечення;

$P(\text{ризик})$ – апіорна ймовірність настання ризику трансформації національної економіки;

$P(\text{ризик} / \text{можл})$ – апостеріорна ймовірність настання ризиків трансформації національної економіки, що мають вплив на розвиток МП. Розрахунок апостеріорної ймовірності розвитку МП за трьома сценаріями зазначений на рис. 4.5.

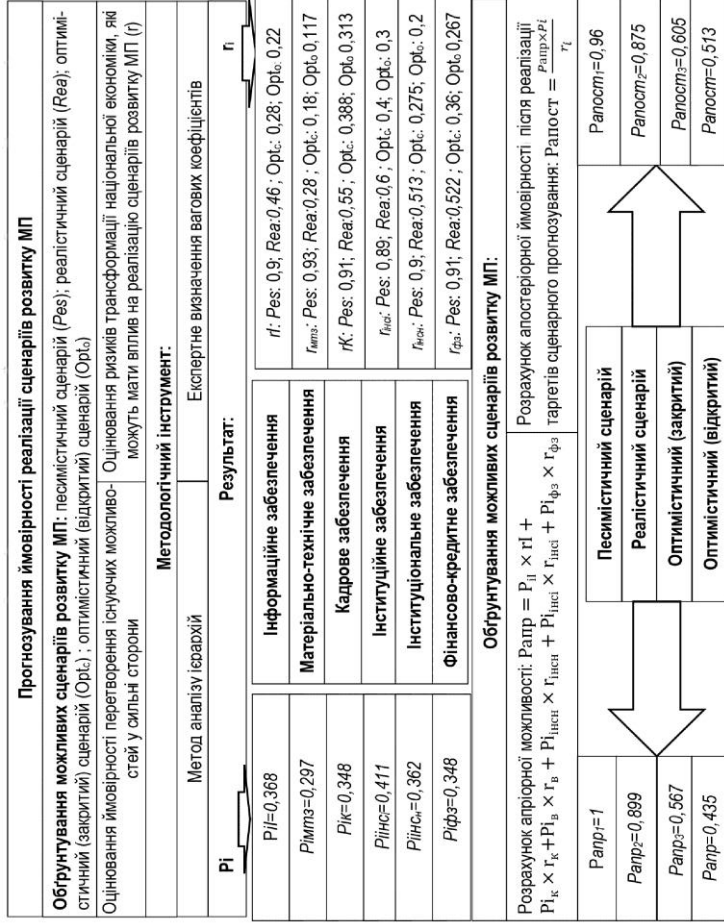


Рисунок 4.5 – Прогнозування ймовірності реалізації сценаріїв розвитку МП в умовах трансформації національної економіки

Отримані результати ймовірності реалізації прогнозних сценаріїв ураховані в науково-методичному підході до прогнозування впливу державних регуляторних інтервенцій щодо розвитку МП на динаміку економічного зростання України. Так, здійснення прогнозування передбачає розрахунок інтегральних показників розвитку МП за складовими забезпечення (табл. 4.14) та визначення прогнозних значень з урахуванням ймовірності реалізації запропонованих таргет-заходів досягнення прогнозних сценаріїв.

Таблиця 4.14 – Методика розрахунку інтегральних показників розвитку МП за складовими забезпечення

Якісний показник		Кількісний вираз
ІЗ	Ліквідація розривів між де-юре та де-факто ефективністю інформаційного забезпечення України	Описується зменшенням квадрату відстані між показниками результативності створених державою інформаційних сервісів для підтримки МП згідно з даними міжнародних рейтингів і профільних міністерств та відомств, рівнем задоволення представників МП від користування державними інформаційними сервісами інструментами дисперсійного аналізу
КЗ	Організація підготовки та перепідготовки кадрів МП, сприяння у формуванні професійних навичок роботи	Описується підвищенням відсотка позитивних оцінок («високий», «середній», «достатній») в опитуванні щодо економічної грамотності, навиків, компетенцій та здібностей персоналу МП відповідно до проведеного експертного опитування
МТЗ	Зростання урядової підтримки МП у сфері підвищення інноваційності діяльності, підтримки вітчизняного товаровиробника	Характеризується збільшенням коефіцієнта кореляції зв'язку між урядовою підтримкою розвитку технологій МП та рівнем матеріально-технічного забезпечення розвитку МП

Якісний показник		Кількісний вираз
Інс	Зближення практики інституційної підтримки розвитку МП України до європейських стандартів; реалізація кластерного підходу до державної підтримки розвитку МП	Описується зменшенням квадрата відхилень інтегральних індексів, які оцінюють внесок підприємницького сектору в розвиток МП та роль держави у створенні відповідних інституційних умов у країні
ФКЗ	Державна підтримка банків, що мають сприятливу до МП кредитну політику; забезпечення комплаєнсу державних та підприємницьких інтересів щодо забезпечення обопільного розвитку	Вимірюється зменшенням квадрату відстані таксономічних показників оцінки комплаєнсу державних і підприємницьких інтересів щодо забезпечення розвитку

Результати розрахунку інтегральних показників (табл. 4.15) дозволили здійснити прогнозування до 2030 року та визначити функцію залежності ВВП від інформаційного, кадрового, матеріально-технічного, інституційного, інституціонального, фінансово-кредитного забезпечення розвитку МП.

Таблиця 4.15 – Інтегральні показники розвитку МП України за складовими забезпечення у 2013–2019 рр. та прогнозні (2020–2030 роки)

Фактичні значення						Прогнозні значення					
Роки	Інт _{МТЗ}	Інт _{КЗ}	Інт _І	Інт _{Інс}	Інт _{ФК}	Роки	Інт _{МТЗ}	Інт _{КЗ}	Інт _І	Інт _{Інс}	Інт _{ФК}
2013	0,97	0,68	1,325	5,217	0,000	2020	1,12	0,7273	1,4080	5,0363	0,0060
2014	1,21	0,68	1,343	5,279	0,008	2021	1,13	0,7529	1,4385	4,8638	0,0059
2015	0,99	0,68	1,334	5,320	0,005	2022	1,15	0,7785	1,4697	4,6973	0,0057
2016	1,02	0,68	1,337	5,710	0,094	2023	1,17	0,8042	1,5015	4,5364	0,0056
						2024	1,19	0,8298	1,5340	4,3810	0,0055
2017	1	0,68	1,349	5,507	0,017	2025	1,21	0,8555	1,5672	4,2310	0,0053
						2026	1,22	0,8811	1,6011	4,0860	0,0052
2018	1,08	0,68	1,349	5,400	0,006	2027	1,24	0,9067	1,6358	3,9461	0,0051
						2028	1,26	0,9324	1,6712	3,8109	0,0050
2019	1,10	0,70	1,37	5,21	0,01	2029	1,28	0,9580	1,7073	3,6804	0,0049
						2030	1,30	0,9836	1,7443	3,5544	0,0048

Для цього використано формулу багатофакторної кореляційної залежності:

$$GDP = aInt_{MTЗ} + bInt_{КЗ} + cInt_{ІЗ} + dInt_{ІНС} + eInt_{ФК} + e, \quad (4.16)$$

де GDP – ВВП на душу населення, дол.США;

$Int_{MTЗ}$, $Int_{КЗ}$, $Int_{ІЗ}$, $Int_{ІНС}$, $Int_{ФК}$ – інтегральні показники матеріально-технічного, кадрового, інформаційного, інституційного й інституціонального, фінансово-кредитного забезпечення розвитку МП відповідно;

a, b, c, d, e – коефіцієнти пропорційності.

У результаті розрахунків було отримано таке рівняння кореляційно-регресійної моделі оцінки впливу форсайт-заходів розвитку МП на обсяг ВВП:

$$GDP = 11922,7Int_{MTЗ} + 506067,6Int_{КЗ} + 270,19Int_{ІЗ} + \\ + 78966,8Int_{ІНС} + 4767168,26Int_{ФК} - 804070,19.$$

Прогнозування з використанням отриманої моделі дозволило побудувати проєкцію зміни показника кореляції між інтегральним показником розвитку МП і ВВП на одну особу України (рис. 4.6), що є кількісним показником відображення зміни впливу державних регуляторних інтервенцій щодо розвитку МП на динаміку економічного зростання за умови реалізації основних форсайт-таргетів: ліквідація розривів між де-юре та де-факто ефективністю інформаційного забезпечення України, організація підготовки та перепідготовки кадрів МП, сприяння у формуванні професійних навичок, зростання урядової підтримки МП у сфері підвищення інноваційності діяльності, підтримка вітчизняного товаровиробника, наближення практики інституційної підтримки розвитку МП України до європейських стандартів; реалізація кластерного підходу до державної підтримки розвитку МП, державна підтримка банків, що мають сприятливу до МП політику; забезпечення комплаєнсу державних і підприємницьких інтересів щодо забезпечення обопільного розвитку.

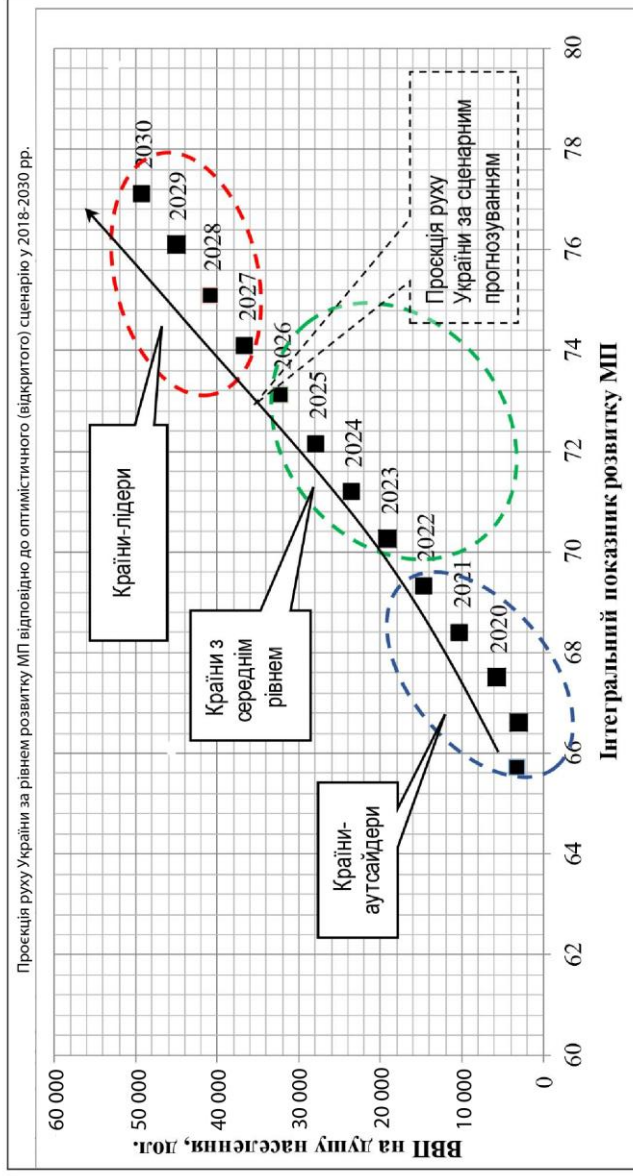


Рисунок 4.6 – Проекція руху позиції України за сценарієм прогнозуванням якості державних реформ у напрямку забезпечення розвитку МП у європейському середовищі

Це дозволило формалізувати стратегію переходу України із групи країн-аутсайдерів до країн-лідерів у європейському просторі щодо якості державних реформ у напрямі забезпечення розвитку МП.

Реалізація визначених заходів не тільки підпорядкована векторам розвитку національної економіки, що відображені в Указі Президента «Про стратегію сталого розвитку «Україна 2020»» [122], а й ураховує ключові стратегічні цілі проєкту сталого розвитку України до 2030 року, розробленого українськими експертами за підтримки Програми розвитку ООН в Україні та Глобального екологічного фонду в рамках проєкту «Інтеграція положень Конвенцій Ріо в національну політику України» [139].

ВИСНОВКИ

У монографії представлено теоретичне обґрунтування та запропоновано нове вирішення актуальної науково-прикладної проблеми забезпечення розвитку малого підприємництва крізь призму національних інтересів. Результати дослідження дозволили сформулювати висновки теоретичного, методологічного та науково-практичного спрямування.

За результатами бібліометричного аналізу визначено, що підходи до дослідження розвитку МП доцільно розглядати через інформаційне, кадрове, матеріально-технічне, інституціональне, інституційне, фінансово-кредитне забезпечення з урахуванням структурних взаємних зв'язків між ними, основних ризиків та способів їх нівелювання, можливостей та напрямів їх атракції в умовах трансформації національної економіки. За допомогою бібліометричного аналізу (інструментарій Vosviewer 1.6.15) структуризації статей, що індексують базою Scopus за 1990–2020 рр., виявлено п'ять кластерів досліджень, спрямованих на визначення зв'язку МП з інформаційним забезпеченням (кластер займає 21,95 % у загальній структурі), кадровим забезпеченням (28,05 %), фінансово-кредитним забезпеченням (12,2 %), інституційним та інституціональним забезпеченням (14,63 %), матеріально-технічним забезпеченням (23,17 %) розвитку МП.

Еволюційно-хронологічний та регіонально-географічний контексти аналізу МП (інструментами Google Trends, Scopus Citation Overview tool, Vosviewer 1.6.15) засвідчили високу щільність зв'язків досліджень науковців, що індексуються в наукометричній базі Scopus, із часовим періодом глобальної фінансової кризи (2008–2009 рр.) та періодом постпандемічної кризи 2019–2020 рр. Поряд із цим спостерігається зниження суспільної зацікавленості до МП, починаючи із 2009 року, та її активізація у 2019–2020 рр., що має тісні зв'язки із з'ясуванням проблем, пов'язаних із грантовими, кредитними та іншими стимулами розвитку МП.

На основі запропонованого методологічного підходу дослідження узгодженості дій держави та бізнесу в забезпеченні роз-

витку МП отримано кластеризацію країн ЄС та України, що дозволило побудувати матрицю успішності державно-приватного партнерства в розвитку МП та виділити: кластер, який характеризується високою узгодженістю рівня створених можливостей та їх реалізації МП (Бельгія, Данія, Люксембург, Нідерланди, Німеччина, Фінляндія, Франція, Ірландія, Швеція); кластер із середньою узгодженістю рівня створених можливостей та їх реалізації МП (Болгарія, Іспанія, Кіпр, Словенія, Угорщина, Португалія, Польща, Естонія, Литва, Чехія, Румунія, Хорватія); кластер із високою інституційною готовністю держави до розвитку країн і середнім рівнем розвитку МП (Австрія) та кластер із низьким рівнем інституційної готовності держави й відповідним низьким рівнем розвитку МП (Україна та Греція).

Інтерференція результатів дослідження ефективності інформаційного забезпечення МП в Україні де-юре (міжнародні індекси та аналітичні дані профільних Міністерств та служб) та де-факто (експертне опитування 83 авторитетних у сфері МП респондентів методом Дельфі) виявила відсутність розривів де-юре та де-факто (за показниками застосування інформаційних послуг по реєстрації МП, інформаційних сервісів для сплати податків; поінформованості МП про державні інформаційні сервіси) та наявність розривів за показниками: ефективність електронного врядування G2B; рівень доступу МП до інформації та державних послуг; використання державних цифрових сервісів; розвиток інформаційного сервісу «держава-бізнес».

У результаті кластеризації регіонів України за рівнем державної підтримки розвитку МП виділено чотири кластери: перший кластер (8,4 % областей) характеризується доступністю інформаційно-консультативних установ, однак низькою зацікавленістю органів державної та місцевої влад у фінансуванні бізнес-проектів, що розроблені суб'єктами МП; другий кластер (8,4 %) описується активною участю підприємців у заходах підвищення підприємницької культури, однак слабкою розвитістю інституцій підтримки МП (бізнес-інкубаторів, технопарків, інформаційно-консультативних установ); третій (29,2 %) має проблеми з кількістю та обсягами регіональних замовлень

на послуги суб'єктів МП, проте є лідером у кількості інформаційно-консультативних установ і проведених за їх участю навчальних семінарів, тренінгів; четвертий (54 %) характеризується достатньою профінансованістю об'єктів інфраструктури підтримки МП, що створені за участю місцевих органів влади, однак нерозвиненою практикою регіональних замовлень на послуги суб'єктів МП.

Результати інтегрального оцінювання відповідності діяльності держави міжнародним стандартам підтримки МП у 2019 р. дозволили визначити принципи, за якими Україна зміцнила свої позиції щодо ефективності та динаміки реалізації законодавчих ініціатив у їх дотриманні («Реагуюча адміністрація», «Доступ до фінансів», «Підприємництво»), та виділити ті, реалізація яких потребує покращення («Спочатку подумайте про малі», «Інновації», «Єдиний ринок», «Навколишнє середовище», «Інтернаціоналізація»). Визначено, що найбільше грантових програм підтримки МП України реалізується за ініціативою Європейського Союзу (66 %) та США (19 %), а об'єктами їх фінансування здебільшого є інноваційні МП, підприємства-експортери та МП, орієнтовані на забезпечення соціального захисту населення.

Оцінювання комплаєнсу державних і підприємницьких інтересів щодо забезпечення розвитку національної економіки, яке проведено інструментами таксономічного аналізу, що дозволило виділити стимулятори та дестимулятори розвитку національної економіки, засвідчило відсутність збалансованості інтересів (відстань між таксономічним показником впливу держави та таксономічним показником впливу МП на розвиток національної економіки становить 7 п.п. у 2019 р.), існування надмірного податкового навантаження на МП та необгрунтовано сильним регуляторним втручанням держави в діяльність МП.

Проведене рейтингування банківських установ дозволило здійснити їх градацію відповідно сприятливості до кредитування МП та визначити нерівномірність їх розташування на території України. Установлено, що серед досліджуваних банківських установ високий рівень сприятливості кредитування

МП мають 12 установ (38,7 % у структурі), серед яких дев'ять є банками-партнерами державної програми «Доступні кредити 5–7–9 %»; 10 установ (32,27) – середній рівень (у складі чотири банки-партнери державної програми), а 29,03 % – низький рівень (1 банк-партнер). Визначено, що дев'ять банків-партнерів програми не відповідають критеріями сприятливості до кредитування МП за запропонованим підходом ранжування банків, а тому тимчасово мають бути виключені із складу партнерів до моменту створення більш сприятливих для МП умов взаємодії.

Оцінювання ймовірності перетворення існуючих можливостей у сильні сторони та ймовірності впливу ризиків трансформації національної економіки на ці процеси дозволило здійснити розрахунок апіорної ймовірності реалізації чотирьох сценаріїв можливого розвитку МП (песимістичний (імовірність становить 1,0), реалістичний (0,615), оптимістичний (закритий (0,255) та оптимістичний (відкритий (0,13).

Розрахунок апостеріорної ймовірності після реалізації таргетів сценарного прогнозування дозволив обґрунтувати підвищення можливості досягнення бажаних сценаріїв майбутнього розвитку МП (0,899; 0,567; 0,435 за реалістичним та двома видами оптимістичного сценарію відповідно).

Проведене прогнозування впливу державних регуляторних інтервенцій щодо розвитку МП на динаміку економічного зростання України засобами кореляційно-регресійного аналізу визначило можливості зміни позицій України від групи країн-аутсайдерів до країн-лідерів у часовому інтервалі до 2030 р.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аналіз банків України: огляди, графіки, факти. – URL: Bankografo.com (дата звернення: 10.08.18). – Назва з екрана.
2. Аналітична доповідь щодо Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». Київ : НІСД, 2016. 688 с.
3. Аністратенко Ю. І. Спрощена система податкування, обліку та звітності: переваги та недоліки. *Наше право*. 2013. № 12. С. 180–184
4. Апостолук О. Ю. Державна фінансова політика підтримки розвитку малого підприємництва : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.08. Київ, 2017. 214 с.
5. Бабінська С. Я. Інформаційне забезпечення розроблення та реалізації інноваційних проектів : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.04. Львів, 2018. 233 с.
6. Бабіченко В. В. Корпоративні фінанси в інформаційній економіці: детермінанти і пріоритети розвитку в Україні : дис. ... докт. економ. наук: 08.00.08. Київ, 2016. 405 с.
7. Барна М., Мороз С. Сучасний стан розвитку малого підприємництва в Україні та ефективність регуляторної політики в цій сфері. *Економічний дискурс*. 2019. № 1. С. 46–54.
8. Бержанір А. Л. Становлення взаємодії влади, бізнесу та суспільства в ринкових умовах. *Сталий розвиток економіки*. 2013. № 3 (20). С. 18–21.
9. Бержанір А. Л., Стрембіцька Л. Л. Стратегії взаємодії держави та бізнесу в умовах становлення ринкових відносин в Україні. *Економіка та управління національним господарством*. 2016. № 10. С. 134–139.
10. Бідюк П. І., Коршевніук Л. О. Система для оцінювання і прогнозування стану підприємства на основі мереж Байєса. Наукові праці. Комп'ютерні технології. № 121. Т. 134. С. 60–74.
11. Біломістний О. М. Механізм кредитування малого бізнесу : дис. ... канд. економ. наук : 08.00.08. Суми, 2012. 194 с.

12. Бобров Є. А. Кредитування розвитку малого підприємництва в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.04.01. Київ, 2006. 18 с.
13. Большой экономический словарь / за ред. А. Н. Азриляна. Москва: Институт новой экономики, 1997. 780 с.
14. Боцьора Л. О. Фінансовий механізм розвитку малого підприємництва в Україні: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.08. Львів, 2015. 20 с.
15. Брехаря С. Система взаємовідносин влади і бізнесу в сучасній Україні. Наукові записки інституту політичних та національних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2011. № 4 (54). С. 190–198.
16. Буцька О. Ю. Методика оцінки податкового навантаження: порівняльний аналіз. Агросвіт. 2013. № 24. С. 25–27.
17. Васильєва Т. В. Моделювання та прогнозування соціо-економіко-політичної дорожньої карти реформ в Україні для переходу на модель стійкого зростання: Виявлення конвергентних зв'язків між соціальними, політичними та економічними реформами в Україні. Суми: СумДУ, 2019. 144 с.
18. Васильєва Д. В. Актуальні проблеми розвитку малого бізнесу в Україні. *Регулювання економіки*. 2011. № 3. С. 188–196.
19. Википедия – свободная энциклопедия. – URL: <http://ru.wikipedia.org/wiki> (дата звернення: 08.09.18). – Назва з екрана.
20. Ворона П. В., Мучник А. М. Механізми державної підтримки малого і середнього бізнесу (зарубіжний досвід). *Науковий вісник Полтавського університету споживчої кооперації України*. 2010. № 4 (43). С. 52–58.
21. Воронов М. П., Дихнич І. В. Державне регулювання розвитку та підтримки малого і середнього підприємництва: досвід України та ЄС. *Статистика України*. 2011. № 2. С. 88–92.
22. Головащенко В. П., Сидорова А. В. Сучасне бізнес-середовище України. – URL: www.ifc.org/ (дата звернення: 08.09.18). – Назва з екрана.

23. Гончаренко В. В. Розвиток кредитних спілок України в умовах фінансової кризи. Українська кооперація. 2010. № 3. С. 18–23.
24. Господарський кодекс: кодекс України від 16.01.2003 р. № 436-IV станом 25.06.2016 р. / Верховна Рада України. – URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/436-15> (дата звернення: 5.07.2018). – Назва з екрана.
25. Гриценко Л. Л., Боярко І. М., Шамкало К. Ю. Методи і методики аналізу фінансового стану: особливості використання для малих підприємств. *Вісник Ун-ту банківської справи*. 2019. № 2–3 (35–36). С. 108–115.
26. Гусаріна Н. В. Інноваційне забезпечення економічного розвитку підприємств в умовах динамічних змін зовнішнього середовища: дис. ... докт. екон. наук: 08.00.04. Херсон, 2019. 439 с.
27. Демиденко В. І., Демиденко Л. М. Єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва: протиріччя та перспективи. *Науково-практичний збірник Финансовые услуги*. 2017. № 6. С. 12–15.
28. Державна допомога суб'єктам господарювання: Інформація офіційного сайту Антимонопольного комітету України. – URL: <http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/article/120893> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
29. Детермінанти соціально-економічного розвитку України в умовах трансформаційних зрушень: монографія / за заг. редакцією Ільчук В. П. Чернівці, 2018. С. 432.
30. Деякі питання реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України № 292 від 10.05.2018. – URL: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/deyaki-pitannya-realizaciyi-strategiyi-rozvitku-malogo-i-serednogo-pidpriyemnictva-v-ukrayini-na-period-do-2020-roku> (дата звернення: 19.02.2019). – Назва з екрана.
31. Директива Ради 2006/112/ЄС про спільну систему податку на додану вартість: документ № 994-928 від 28.11.2006. –

URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_928 (дата звернення: 19.02.2019). – Назва з екрана.

32. Доба Н. М. Риск-менеджмент : [конспект лекцій] / Н. М. Доба ; Одес. нац. политехн. ун-т. – Одеса : Наука и техника, 2009. – 108 с.
33. Донець Л. І. Економічні ризики та методи їх вимірювання : навч. посіб. / Л. І. Донець. – Київ : Центр навч. л-ри, 2006. – 312 с.
34. Експертні оцінки. Метод Дельфі як технологія прийняття управлінських рішень / А. І. Куртов та ін. *Зб. наук. пр. Харківського національного університету Повітряних Сил*. 2017. № 1 (50). С. 118–122.
35. Електронне урядування та електронна демократія : навч. посіб. : у 15 ч. / за заг. ред. А. І. Семенченка, В. М. Дрешпака. – Київ, 2017. Ч. 2: Електронне урядування: основи та стратегії реалізації / [А. І. Семенченко, А. О. Серенко]. – Київ : ФОП Москаленко О. М., 2017. – 72 с.
36. Європейська хартія малого підприємництва: документ № 994_860 від 19.06.2000. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_860 (дата звернення: 25.02.18). – Назва з екрана.
37. Єсімов С. С., Бондаренко В. А. Транспарентність як принцип діяльності органів публічного управління в умовах використання інформаційних технологій. *Соціально-правові студії*. 2018. № 1. С. 42–49.
38. Жилінська О., Мельничук О., Антонюк Л., Гуменна О. та ін. УКРАЇНА 2030: Доктрина збалансованого розвитку. Львів : Кальварія, 2017. 164 с.
39. Загородній А. Г., Вознюк Г. Л. Фінансово-економічний словник. Київ : Знання, 2007. 1072 с.
40. Задорожна Л. М. Форсайт-прогнозоване майбутнє економічного розвитку вітчизняної аграрної сфери. *Агросвіт*. 2016. № 15–16. С. 9–13.
41. Зачосова Н. В. Куценко Д. М. Інформаційна транспарентність як фактор впливу на процес управління економічною безпекою фінансових посередників. URL: <http://eprints>.

kname.edu.ua/38595/1/60-62.pdf (дата звернення: 25.02.18). – Назва з екрана.

42. Зубченко Л. А. Тенденции во взаимоотношениях французских банков с малым и средним предпринимательством. *Экономика*. 2000. № 4. С. 85–90.
43. Індекс свобод і можливостей підприємництва України. *Інститут Свобод бізнесу*. – URL: <https://platforma-msb.org/> (дата звернення 06.09.2019). – Назва з екрана.
44. Інституції підтримки підприємництва: концепція, особливості, діяльність. Центр громадської експертизи, Представництво Фонду Фридріха Науманна в Україні, Програма USAID «Лідерство в економічному врядуванні», 2016. 176 с.
45. Інформація з офіційного порталу Верховної Ради України : веб-сайт. – URL: <http://www.rada.gov.ua/> (дата звернення: 10.12.2016). – Назва з екрана.
46. Інформація з офіційного сайту Національної платформи малого та середнього бізнесу : веб-сайт. – URL: <http://platforma-msb.org/msb-nezadovolenyj-sytuatsiyeyu-ale-nalashtovanyj-optimistychno-doslidzhennya/#prettyPhoto>-(дата звернення 06.09.2018). – Назва з екрана.
47. Інформація з сайту Державної служби статистики України : веб-сайт. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 06.09.2018). – Назва з екрана.
48. Інформація Казначейської служби України : веб-сайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua> (дата звернення: 10.01.2019).
49. Інформація Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України : веб-сайт. – URL: <http://www.minregion.gov.ua/> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
50. Інформація офіційного сайту Української асоціації інвестиційного бізнесу. – URL: <http://www.uaib.com.ua/> (дата звернення: 27.07.19). – Назва з екрана.
51. Інформація офіційного сайту Європейської комісії : веб-сайт. – URL: <https://ec.europa.eu/> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.

52. Інформація офіційного сайту Національного банку України : веб-сайт. URL: <https://bank.gov.ua> (дата звернення: 21.11.2017). – Назва з екрана. – Назва з екрана.
53. Інформація офіційного сайту Українського фонду підтримки підприємництва: веб-сайт. URL: http://www.ufpp.gov.ua/about_fund/history (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
54. Інформація офіційного сайту Центру соціально-економічних досліджень – «CASE Україна»: веб-сайт. – URL: <http://case-ukraine.com.ua> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
55. Інформація сайту Міністерства цифрової трансформації України. URL: <https://www.e.gov.ua>. – Назва з екрана.
56. Інформація сайту Організації Об'єднаних Націй. – URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/Data/Country-Information/id/180-Ukraine/dataYear/2018> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
57. Інформація сайту Співки українських підприємців : веб-сайт. – URL: <http://sup.org.ua/uk> (дата звернення: 10.01.2019).
58. Інформація статистичної служби Європейського союзу : веб-сайт. – URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/> (дата звернення 10.11.2019). – Назва з екрана.
59. Калініченко Л. Л. Кредитування підприємництва як форма фінансової підтримки. *Проблеми економіки*. 2015. № 3. С. 193–200.
60. Калініченко Л. Л., Мусіяка Л. В. Роль банківського кредитування у розвитку малого бізнесу в Україні. *Вісник економіки транспорту і промисловості*. 2015. № 50. С. 325–329.
61. Калмиков О. В. Удосконалення системи державного регулювання малого бізнесу в сучасних умовах. *Наукові праці науково-дослідного фінансового інституту*. 2010. № 4 (53). С. 93–100.
62. Квартальний моніторинг перешкод у розвитку МСП: інформаційний бюлетень USAID. – URL : <http://www.ier.com.ua> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.

63. Квітка С. А. Форсайт як технологія проектування майбутнього: новітні механізми взаємодії публічної влади, бізнесу та громадянського суспільства. *Аспекти публічного управління*. 2016. №8 (34). С. 5–15.
64. Кімуржий М. І., Педченко Н. С., Стрілець В. Ю. Ітераційний кластерний аналіз K-means як інструмент сегментації підприємств ЖКГ за рівнем потенціалу їх розвитку. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2018. № 4 (89). С. 15–29.
65. Колодізєв О. М. Фінансове забезпечення інноваційного розвитку національної економіки : дис. ... д-ра екон. наук : спец. 08.00.08. Харківський нац. економ. ун-т. Харків, 2010. 556 с.
66. Коляда Т. Тенденції податкового регулювання малого підприємництва в умовах посткризового періоду розвитку України. *Економіка*. 2012. № 139. С. 42–48.
67. Котельникова Ю. М. Кадрове забезпечення у підвищенні енергоефективності діяльності підприємств. *Причорноморські економічні студії*. 2018. № 18. С. 201–218.
68. Кравець Р. А. Іноземний та вітчизняний досвід застосування форсайт досліджень як засобу інноваційного розвитку фінансово-економічних систем.
69. Кравченко Т. А. Доцільність використання методології форсайту при розробці Єдиної комплексної стратегії розвитку сільського господарства та сільських територій на 2015–2020 рр. *Аспекти публічного управління*. 2015. № 4 (18). С. 121–128.
70. Кравчук Г. В., Шевчук В. І., Пластун О. Л. Боротьба з інформаційною асиметрією як важлива складова забезпечення фінансової безпеки. *Вісник чернігівського державного технологічного університету*. 2013. № 1 (64). С. 213–220.
71. Краснокутська Н. С. Підприємницький потенціал України в порівнянні з країнами ЄС. *Вісник КНТЕУ*. 2010. № 1. С. 25–33.
72. Краснокутська Н. С. Управління потенціалом торговельного підприємства : монографія. Харків : Харк. Держ. Ун-т харчування і торгівлі, 2012. 322 с.

73. Кредит для бізнесу в Україні: де взяти і як отримати?: фінансово-інформаційний портал. – URL: <https://maanimo.com/business-credit> (дата звернення: 08.09.18). – Назва з екрана.
74. Кривда О. В., Аушева Г. А. Проблема кредитування малого підприємництва в період фінансової кризи в Україні: *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*. – URL: <http://sb-keip.kpi.ua/article/view/31250> (дата звернення: 08.09.18). – Назва з екрана.
75. Кугій А. А., Сокотенюк С. М. Структурний аналіз фінансового забезпечення малого підприємництва. Економічний вісник НТУУ «КПІ». 2014. – URL: <http://ev.fmm.kpi.ua/article/viewFile/45521/41698> (дата звернення: 08.09.18). – Назва з екрана.
76. Кузьменко Д. В. Транспаретність як основа розвитку банківського кредитування в Україні. – URL: <http://ir.nmu.org.ua/jsui/bitstream/123456789/148627/1/136-137.pdf> (дата звернення: 08.09.18). – Назва з екрана.
77. Кулаков В. О., Курган О. Г., Павленок О. І. Стан кредитування малого та середнього бізнесу в Україні. *Економічний вісник Донбасу*. 2014. № 2 (36). С. 143–146.
78. Кунденко А. В., Пономаренко О. В. Політика і стратегічні напрями підтримки малого та середнього підприємництва в Чернігівській області в умовах трансформації суспільно-економічних відносин. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління*. 2014. № 4 (24). С. 60–65.
79. Лаврук Л. В., Лаврук О. С. Інформаційне забезпечення системи управління підприємством. *Економічні науки*. 2011. № 19. С. 5–9.
80. Левін В. І. Удосконалення оподаткування малого та середнього бізнесу в Україні в контексті євроінтеграційних процесів. *Наукові праці Науково-дослідного фінансового інституту*. 2014. №4 (69). С. 134–140.

81. Ліпич М. А. Міжнародний досвід застосування спрощених систем оподаткування. *Моделювання регіональної економіки*. 2012. № 1 (39). С. 334–344.
82. Логвіновська С. І. Концептуальні підходи до спрощеної системи оподаткування в Україні. *Економічний форум*. 2013. № 3. С. 180–185.
83. Лоханова Н. Податкове навантаження в Україні як чинник впливу на стан економічної стійкості підприємств. *Економіст*. 2012. № 4. С. 46–49.
84. Макаренко І. О., Погорілий Д. В. Рейтинги компаній на ринках відповідального інвестування як інструмент мінімізації інформаційної асиметрії в умовах сталого розвитку. *Конкурентоспроможність підприємств в умовах трансформаційних процесів в економіці України*: матеріали II Міжвузівської наук.-практ. конф., м. Харків, 16 листопада 2017 р. Харків : ХТЕІ КНЕУ, 2017. С. 45–47.
85. Мандражи З. Р. Інформаційне забезпечення стратегічного управління підприємством. Економічний аналіз. Зб. наук. праць. 2015. № 20. С. 251–256.
86. Матусева О. М. Проблеми розвитку експортноорієнтованого малого бізнесу України. *Сучасні питання економіки і права*. 2013. № 2. С. 69–74.
87. Мельник М. І. Класифікація бізнес-середовища: системний підхід. *Регіональна економіка*. 2008. № 2. С. 251–260.
88. Михайловська О. В. Інформаційні асиметрії в світових інвестиційно-інноваційних процесах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2009. № 6. С. 21–26.
89. Михальчинець Г. Т. Оподаткування малого бізнесу як напрям розвитку підприємництва в Україні. «Молодий вчений». 2014. № 11 (14). С. 79–84.
90. Модернізація механізмів розвитку малого та середнього бізнесу: монографія / А. І. Бутенко, М. П. Войнаренко, В. І. Ляшенко та ін.; НАН України, Ін-т економіки промсті. Донецьк, 2011. 326 с.
91. Мурычев А. А. Банки и малый бизнес. *Бизнес предложения*. 2010. № 5–6. С. 24–31.

92. Новік О. І. Тлумачення поняття «податкове навантаження» у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Глобальні та національні проблеми економік*. 2015. № 6. С. 756–762.
93. Новосельська Л. І. Методи оцінювання рівня податкового навантаження на підприємства. *Національного лісотехнічного університету України*. 2013. № 23.10. С. 239–245.
94. Осадчий Є. С. Світовий досвід управління капіталом кредитних спілок. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016. № 9. С. 122–125. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2016_9_30 (дата звернення 22.11.18).
95. Основні показники системи кредитних спілок. *Офіційний сайт Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг*. – URL: <http://nfp.gov.ua/content/stan-i-rozvitok-kreditnih-spilok.html> (дата звернення 22.11.17). – Назва з екрана.
96. Остапенко Н. Методика оцінки впливу державної фінансової підтримки на розвиток малого підприємництва. *Економічний аналіз*. 2012. № 10. С. 317–321.
97. Офіційний сайт Укрексімбанк. URL: <http://www.eximb.com> (дата звернення 22.11.18). – Назва з екрана.
98. Ощадбанк: фінансування бізнесу. – URL: <https://www.oschadbank.ua/ua/business/finansuvannya-biznesu/> (дата звернення 21.11.2017). – Назва з екрана.
99. Павлоградський Д. А. Управління ризиком малого підприємства. – URL: <http://www.rusnauka.com>.
100. Панцир С., Когут А. Політика підтримки МСБ: доступ до фінансово-кредитних ресурсів (звіт Європейського інформаційно-дослідницького центру). Київ, 2015. – URL: euinfocenter.rada.gov.ua (дата звернення 22.11.17). – Назва з екрана.
101. Папп В. В., Бошота Н. В. Інноваційна інфраструктура підтримки малого підприємництва в Україні: стан, тенденції та перспективи. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 16. С. 22–27.

102. Педченко Н. С. Потенціал розвитку при стратегічному управлінні підприємством : монографія. Полтава: ПУЕТ, 2012. 365 с.
103. Педченко Н. С., Лугівська Л. А. Напрями податкової політики України відповідно до євроінтеграційних процесів. *Динаміката на съвременната наука 2012* : матеріали за 8-а міжнародна научна практична конференція, Т. 1. Икономики. София. «Бял ГРАД-БГ» ОДД, 2012. С. 39–43.
104. Педченко Н. С., Стрілець В. Ю. Бюджетний потенціал регіону: оцінка та перспективи розвитку : монографія. Полтава: ПУЕТ, 2014. 220 с.
105. Педченко Н. С., Стрілець В. Ю. Ідентифікація алгоритму кредитного забезпечення розвитку малого бізнесу України. *Детермінанти соціально-економічного розвитку України в умовах трансформаційних зрушень* : монографія; за заг. редакцією Ільчук В. П. Чернігів, 2018. С. 127–137.
106. Педченко Н. С., Стрілець В. Ю. Імплементация зарубіжного досвіду реалізації податкової політики в Україні. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки*. 2015. № 1 (1). С. 179–187.
107. Педченко Н. С., Стрілець В. Ю. Побудова алгоритму ідентифікації сприятливості банків до кредитного забезпечення малого бізнесу. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія: Економічні науки*. 2018. № 3 (88). С. 90–101.
108. Пільги та стимулювання: інформація Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України. – URL: <http://saee.gov.ua/uk/business/preferentsii/derzh-pidtrymka/podatkovyi-ta-mytni-pilgy> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
109. Пластун О. Л., Дудкін О. В. Міжнародні інвестиційні рейтинги як засіб усунення інформаційної асиметрії на макроекономічному рівні. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2012. № 3. С. 191–198.
110. Погожа Н. В. Проблемні аспекти формування та використання фінансових ресурсів підприємства в умовах рецесії

- України. Вісник соціально-економічних досліджень. 2012. № 2 (45). С. 144–149.
111. Податковий кодекс : Кодекс України від 02 груд. 2010 р. № 2755-VI : станом на 01.01.2017 р. / Верховна Рада України. – URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T102755.html (дата звернення: 5.01.2019). – Назва з екрана.
 112. Попов О. О. Експертні методи та системи для прийняття управлінських рішень. Моделювання та інформаційні технології. 2015. № 74. С. 16–28. – URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/> (дата звернення 05.07.18). – Назва з екрана.
 113. Попський А. Державна політика розвитку, підтримки малого та середнього підприємництва у контексті європейської інтеграції. *Ефективність державного управління*. 2017. № 1 (50). Ч. 2. С. 260–268.
 114. Портал для підприємців. URL: <https://sme.gov.ua/> (дата перегляду 01.02.2020). – Назва з екрана.
 115. Потриваєва Н. В., Кореновська Т. О. Транспарентність як забезпечення повноти висвітлення інформації у фінансовій звітності. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. № 8. С. 1169–1171.
 116. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України № 996-XIV від 16.11.2018 / Верховна рада України. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14> (дата звернення 19.12.19). – Назва з екрана.
 117. Про затвердження Положення про формування та виконання Національної програми інформатизації : документ № 1352-98п станом на 04.06.2019. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1352-98-%D0%BF> (дата звернення: 28.09.2019). – Назва з екрана.
 118. Про кредитні спілки : Закон України від 20.12.2001 № 2908-III. – URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2908-14&p=1288985005790682> (дата звернення 22.11.17). – Назва з екрана.
 119. Про Німецько-Український фонд: Постанова КМУ 19 квітня 1999 р. № 628 станом на 11 вересня 2000 р. – URL:

- <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/628-99-п> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
120. Про підтримку і розвиток малого підприємництва в державах-учасниках СНД : Закон України від 17 січня 1997 р. № 2171-XII станом на 06.08.2014. – URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2171-12> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
121. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22.03.2012 № 4618-VI : станом на 22.03.2012/ Верховна Рада України. – URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4618-17> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
122. Про стратегію сталого розвитку «Україна 2020»: Указ Президента України 5/2015 від 12.01.2015. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5/2015> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
123. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон от 12.07.2001 № 2664-III станом на 01.01.2017 / Верховна Рада України. – URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/T012664.html (дата звернення: 21.11.2017). – Назва з екрана.
124. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30.09.2019 № 722/2019. – URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
125. Програми Європейського Союзу з підтримки МСБ. – URL: http://www.compet.kh.gov.ua/images/MTD/Katalogi/11_2017_ProgramsEU_financeBiz.pdf (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
126. Пукало О. П. Зарубіжний досвід розвитку та підтримки малого підприємництва та його використання в Україні. *Управління розвитком*. 2017. № 3–4 (189–190). С. 108–114.
127. Развитие малого и среднего предпринимательства. Зарубежный опыт. *Информация МСП Банк*. – URL: new.msrbank.ru/ (дата звернення 21.01.2019). – Назва з екрана.

128. Рачинська Г. В., Лісовська Л. С. Система інфраструктурного забезпечення підприємств малого і середнього бізнесу покращення. *Електронний науковий архів Науково-технічної бібліотеки Національного університету «Львівська політехніка»*. 2012. № 3. С. 211–216.
129. Рейтинг банків: як почувалися фінустанови в І кварталі 2018 року. – URL: <https://mind.ua/publications/20184781-rejting-bankiv-yak-pochuvalisya-finustanovi-v-i-kvartali-2018-roku> (дата звернення 10.08.18). – Назва з екрана.
130. Рейтинг надєжности українських банків 2018. – URL: <https://deltabank-online.com.ua/rejting-bankov-ukrainy-po-nadezhnosti/> (дата звернення 10.08.18). – Назва з екрана.
131. Савченко А. М. Метод форсайт як інструмент корпоративного сектора національної економіки України. *Бізнес-Інформ*. 2014. № 12. С. 62–68.
132. Сараєва І. М., Носова Н. І. Проблеми оптимізації податкового навантаження підприємницького сектору в Україні. *Економічні інновації*. 2015. № 60. Книга II. С. 159–170.
133. Семенов М. В. Європейський досвід форсайт-досліджень розвитку міст і регіонів. Аспекти публічного управління. 2014. № 11–12. С. 85–91.
134. Семенова К. Д., Тарасова К. І. Ризики діяльності промислових підприємств: інтегральне оцінювання : монографія. Одеса : ФОП Гуляєва В. М., 2017. 234 с.
135. Солованюк С. М. Розвиток малого бізнесу в Україні в сучасних умовах. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. № 2 (24), 2 т. С. 130–134.
136. Стегней М. І., Бошинда І. М. Сучасний стан малого бізнесу: європейський досвід, національні реалії та регіональні особливості. *Економіка та суспільство*. 2018. № 16. С. 495–499.
137. Стешенко О. О. Державне регулювання розвитку малого бізнесу в сучасних умовах. *Приазовський економічний вісник*. 2018. № 3 (08). С. 82–88.
138. Стосовно оподаткування малих та середніх підприємств: Рекомендація Комісії 94/390/ЄС № 994_970 від 25 травня

- 1994 року. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_970?lang=en (дата звернення: 04.01.2019). – Назва з екрана.
139. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року: проєкт 2017. – URL: https://www.undp.org/content/dam/ukraine/docs/SDGreports/UNDP_Strategy_v06-optimized.pdf (дата звернення: 07.05.2019). – Назва з екрана.
140. Стрілець В. Ю. Етапи інституційного розвитку малого бізнесу в умовах невизначеності економічних процесів. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. – URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=6992> (дата звернення: 07.05.2019). – Назва з екрана.
141. Стрілець В. Ю. Експортна діяльність як новий етап розвитку малого бізнесу: основні бар'єри на шляху до реалізації. *Сучасний стан та перспективи розвитку економіки, фінансів, обліку, менеджменту та права*: матеріали Міжнародній науково-практичній конференції, Полтава, 11 травня 2019 року. С. 42–44.
142. Стрілець В. Ю. Визначення ієрархічності цілей у забезпеченні розвитку малого бізнесу крізь призму актуальних перешкод. *Вісник Черкаського університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 1. С. 151–157.
143. Стрілець В. Ю. Впровадження імітаційної моделі системного форсайту розвитку малого підприємництва з урахуванням поліциклічного економічного середовища. *Агросвіт*. 2019. С. 31–36. DOI: 10.32702/2306-6792.2019.22.31.
144. Стрілець В. Ю. Детермінація впливу кредитного забезпечення на розвиток малого бізнесу. *Фаховий науково-практичний журнал «Причорноморські економічні студії»*. 2018. № 36. С. 88–93.
145. Стрілець В. Ю. Дорожня карта стратегічних пріоритетів удосконалення інформаційного забезпечення розвитку малого підприємництва: Topical issues of the development modern science : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Софія, Болгарія (16–18 жовтня 2019 р.). – Софія, Болгарія. Publishing House «ACCENT». С. 75–82).

146. Стрілець В. Ю. Дослідження релевантності міжнародного співробітництва у забезпеченні розвитку малого бізнесу *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету Інтелект XXI*. 2019. № 2. С. 75–78.
147. Стрілець В. Ю. Забезпечення розвитку малого бізнесу на початку життєвого циклу: стартовий капітал та джерела його формування. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 33. С. 53–58.
148. Стрілець В. Ю. Забезпечення розвитку малих підприємств: теорія, методологія, практика : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2019. 457 с.
149. Стрілець В. Ю. Зарубіжний досвід кредитування малого бізнесу. *Бізнес-інформ*. 2019. № 3. С. 44–50. – URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-3-44-50> (дата звернення: 07.05.2019). – Назва з екрана.
150. Стрілець В. Ю. Застосування інструментів непрямого державного забезпечення розвитку малого бізнесу. *Приазовський економічний вісник*. 2019. № 2 (13). С. 82–87.
151. Стрілець В. Ю. Ідентифікація поняття «мале підприємство» у правовому полі України. *Фінансово-економічні чинники розвитку країни та регіонів : матеріали наук.-практ. конф., м. Чернівці, 7–8 червня 2019 р.*). Херсон : Видавництво «Молодий вчений», 2019. С. 47–50.
152. Стрілець В. Ю. Інновації у виробничому забезпеченні розвитку малих підприємств: чинники впливу, сучасний стан, перспективи. *Державне стимулювання інноваційного розвитку суб'єктів господарювання: методологічні засади, світовий та вітчизняний досвід : монографія / за заг. ред. Л. С. Захаркіної*. Суми: Сумський державний університет, 2019. С. 42–49.
153. Стрілець В. Ю. Інтерпретація нерівномірності державного забезпечення розвитку малого бізнесу засобами ітераційної кластеризації. *Бізнес Інформ*. 2019. № 2. С. 252–258. – URL: <https://doi.org/10.32983/2222-4459-2019-2-252-258> (дата звернення: 07.05.2019). – Назва з екрана.

154. Стрілець В. Ю. Інтерпретація поняття «розвиток підприємства» у науковій літературі. *Фінанси, бухгалтерський облік та підприємництво: національні особливості та світові тенденції*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конф., м. Київ, 18 травня 2019 року. С. 56–58.
155. Стрілець В. Ю. Інфраструктура державної підтримки забезпечення розвитку малого бізнесу: теоретичний аспект. *Вчені записки ТНУ ім. В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2019. Т. 30 (69). № 1. С. 36–41.
156. Стрілець В. Ю. Кадрове забезпечення розвитку малого підприємництва. *Сучасні підходи до ефективного використання потенціалу економіки*: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 22 червня 2019 року). Запоріжжя: ГО «Східний інститут економіки та управління». С. 45–47.
157. Стрілець В. Ю. Краудфандинг як інструмент залучення громадськості до розвитку малого бізнесу. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2018. № 5. С. 28–36.
158. Стрілець В. Ю. Матеріально-технологічні інновації як імператив виробничого забезпечення розвитку малого підприємництва. *Наука та інновації як основні шляхи вдосконалення економічного потенціалу країни*: мат. Конф., м. Львів, 29 червня 2019 року. Львів: ЛЕФ, 2019. С. 74–76.
159. Стрілець В. Ю. Міжрегіональні порівняння фінансового забезпечення підприємств малого бізнесу України. *Науковий диспут: питання економіки і фінансів*: матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ-Будапешт-Вена, 28 грудня 2016 року. С. 94–97. – URL: <http://www.inter-nauka.com/issues/conf-2016/december/1832/> (дата звернення: 30.10.18). – Назва з екрана.
160. Стрілець В. Ю. Можливості та перспективи розвитку фінансового забезпечення малого бізнесу в контексті асоціації України та ЄС. *Стан та перспективи розвитку фінансово-економічного потенціалу сучасних підпри-*

- ємств* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 23 серпня 2018 р.). – Дніпро: НО «Перспектива», 2018. С. 103–105.
161. Стрілець В. Ю. Обґрунтування репрезентативної системи показників оцінювання впливу оподаткування на розвиток суб'єктів малого підприємництва. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. № 10. С. 44–48. DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.44 (дата звернення: 07.05.2019). – Назва з екрана.
162. Стрілець В. Ю. Описові характеристики професійних навичок та компетенцій як складової кадрового забезпечення розвитку малого підприємництва. *Scientific achievements of modern society* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Ліверпуль, Великобританія, 11–13 вересня 2019 р.). – Ліверпуль. С. 286–292.
163. Стрілець В. Ю. Особливості фінансового забезпечення малого підприємництва на різних стадіях життєвого циклу. *Розвиток національних фінансово-економічних систем в умовах глобальних викликів* : матеріали II міжнар. наук.-практ. інтернет-конф., м. Київ, 5 жовтня 2018 р. Київ : ТОВ «ВІПО», 2018. С. 358–361.
164. Стрілець В. Ю. Порівняльна характеристика кредитних інструментів забезпечення розвитку малого бізнесу України. *Науковий вісник ОНУ. Економіка*. 2018. Т. 23. № 7 (72). С. 54–59.
165. Стрілець В. Ю. Причинно-наслідкові зв'язки існування перешкод діяльності малого підприємництва в процесі суб'єктних взаємовідносин. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2019. № 34. С. 36–40.
166. Стрілець В. Ю. Реалізація законодавчих ініціатив у сфері державного забезпечення розвитку малого бізнесу: досвід ЄС. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Економіка*. 2019. № 24. С. 95–100.
167. Стрілець В. Ю. Роль бізнес-середовища у формуванні фінансового забезпечення малого підприємництва в Україні. *Розвиток міжнародної конкурентоспроможнос-*

- ті: держава, регіон, підприємство : матеріали Міжнар. наук. конф., Лісабон (Португалія), 16 грудня 2016 року. С. 157–160.
168. Стрілець В. Ю. Синхронізація української практики ведення та розвитку малого бізнесу з європейськими стандартами. *Бізнес-інформ*. 2018. № 9. С. 105–111.
169. Стрілець В. Ю. Сучасний стан інфраструктури державного забезпечення розвитку малого підприємництва України. *Інфраструктура ринку*. 2019. № 28. С. 31–37.
170. Стрілець В. Ю. Таргетування форсайт-заходів удосконалення нормативно-правового забезпечення розвитку малих підприємств. *Сучасні напрямки розвитку економіки і менеджменту на підприємствах України* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 5 жовтня 2019 р. м. Одеса. С. 74–78.
171. Стрілець В. Ю. Теорія та практика застосування європейської методології оцінки податкового навантаження на мале підприємництво. *Стабільність національної економіки: проблеми та шляхи забезпечення* : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 25 травня 2019 р. м. Дніпро. С. 53–56.
172. Стрілець В. Ю. Транспарентність малого бізнесу як необхідна умова забезпечення їх розвитку. *Сталий розвиток соціально-економічних систем* : матеріали III Всеукр. наук.-практ. конф., м. Київ, 14 травня 2019 р. Київ : ТОВ «ВІПО», 2019. С. 168–170.
173. Стрілець В. Ю. Управління ризиками для обґрунтування форсайт-заходів розвитку малих підприємств в умовах невизначеності економічного середовища. *Стратегічні пріоритети соціально-економічного розвитку України* : монографія / за ред. В. Ф. Столярова, Г. І. Фролової. Київ : Талком, 2020. С. 209–215.
174. Стрілець В. Ю. Формалізація алгоритму кваліметричного оцінювання кадрового забезпечення малого підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі (Index Copernicus та ін.)*. 2019. № 2. С. 14–21.

175. Стрілець В. Ю., Педченко Н. С. Інтегральна оцінка збалансованості взаємовідносин держави та суб'єктів малого бізнесу в контексті забезпечення інтересів розвитку. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. № 1. С. 25–34.
176. Стрілець В. Ю., Сиротюк А. Ф. Шляхи реформування податкової політики в умовах євроінтеграції. *Стратегія збалансованого використання економічного, технологічного та ресурсного потенціалу країни*: матеріали Міжнар. наук.-паркт. конф. (м. Кам'янець-Подільський), 4–5 червня 2015 р.) С. 290–292.
177. Ткачик Л. П., Бешко О. Я. Спрощена система оподаткування як інструмент агресивного податкового планування. *«Молодий вчений»*. 2018. № 2 (54). С. 758–763.
178. Токарева В. І., Адамов Д. В. Фінансово-кредитне забезпечення розвитку суб'єктів малого бізнесу. *Менеджер*. 2016. № 1 (70). С. 12–17.
179. ТОП-20 кращих банків для МСБ. – URL: <https://minfin.com.ua/2017/02/16/26242272/> (дата звернення: 10.08.18). – Назва з екрана.
180. Труш Є. І. Міжнародний досвід з кредитування малого підприємництва та його адаптація до особливостей національної економіки. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2013 р. № 4 (73). С. 104–107.
181. Турчак В. В. Сучасний стан, проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. *«Молодий вчений»*. 2013. № 1 (01). С. 39–44.
182. Тэпман Л. Н. Риски в экономике : учеб. пособие для вузов / [под ред. проф. В. А. Швандара]. – Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 380 с.
183. Угода про асоціацію з ЄС: 10 негативних економічних наслідків. – URL: http://n-auditor.com.ua/uk/component/pa_archive/725?view=material (дата звернення: 20.09.18). – Назва з екрана.
184. Угода про асоціацію між Україною та Європейським союзом. *Інформація Урядового порталу*. – URL:

- http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=248387631 (дата звернення: 20.09.18). – Назва з екрана.
185. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : Угода № 984-011 від 27.06.2014 станом на 30.11.2015. – URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011/paran2378#n2378 (дата звернення 20.09.18). – Назва з екрана.
 186. Угода про створення Українського науково-технологічного центру : документ № 998_032 від 15.03.2001. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_032 (дата звернення: 20.09.18). – Назва з екрана.
 187. Умеров Р. Е. Використання зарубіжного досвіду інноваційного розвитку малого і середнього бізнесу в сучасних умовах Українського ринку. *Актуальні проблеми економіки*. 2012. № 6 (132). С. 96–105.
 188. Управління фінансовою безпекою економічних суб'єктів : навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів економічних і юридичних спеціальностей усіх форм навчання / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України»; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С. М. Фролова. Суми : ДВНЗ «УАБС НБУ», 2015. С. 116–145.
 189. Форсайт економіки України: середньостроковий (2015–2020 роки) і довгостроковий (2020–2030 роки) часові горизонти / наук. керівник проекту акад. НАН України М. З. Згуровський. Київ: НТУУ «КПІ», 2015. 136 с.
 190. Фролова Н. Л. Інструменти державної регуляторної політики у сфері малого та середнього підприємництва в Україні. – URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/09/98.pdf> (дата звернення: 5.01.2019).
 191. Характеристика країн на основі принципів акта з питань малого бізнесу: Україна. Країни Східного партнерства, 2016 рік. – URL: <http://www.oecd.org/globalrelations/>

- Ukraine-chapter.pdf (дата звернення: 20.09.18). – Назва з екрана.
192. Швець Г. О. Сучасне бізнес-середовище малого та середнього підприємництва в Україні. *Вісник Приазовського державного технічного університету. Серія: Економічні науки*. 2017. № 34. С. 31–39.
 193. Швець Ю. О. Ризики в діяльності промислових підприємств: види, методи оцінки та заходи подолання ризику. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. № 7.2. С. 131–135.
 194. Шевченко Л. Форсайт вищої освіти: актуальність для України. *Україна. Аспекти праці*. 2014. № 3. С. 21–27.
 195. Шмігач О. М. Євроінтеграційні процеси у сфері підприємницької діяльності в Україні. *«Молодий вчений»*. 2017 р. № 11 (51). С. 1026–1030.
 196. Шумельда В. М. Сучасні тенденції розвитку банківського кредитування фізичних осіб в Україні. Актуальні проблеми економіки. № 8 (182). 2016. С. 310–316.
 197. Як отримати зелений тариф: інформація Державного агентства з енергоефективності та енергозбереження України. – URL: <http://saee.gov.ua/uk/business/preferentsii/derzh-pidtrymka/green-tariff> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
 198. Якушева О. В. Економічний розвиток і підтримка малого та середнього бізнесу на регіональному рівні: дис. на здобуття к. е. н. : 08.00.05. Черкаси, 2017. 288 с.
 199. 2018 SBA Fact Sheet & Scoreboard. *European Commission*. – URL: https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/performance-review_en#interactive-sme-database (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
 200. Annual Report on European SMEs 2018/2019. – URL: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/cadb8188-35b4-11ea-ba6e-01aa75ed71a1/language-en> (дата звернення: 05.04.2019). – Назва з екрана.

201. Balatskyi I., Strilec V., Frolov S. Foresight technologies in financial provision of small business in Ukraine. *Problems and Perspectives in Management*. 2017. № 15 (1-1). P. 200–209. – URL: [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15\(1-1\).2017.07](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.15(1-1).2017.07) (дата звернення: 10.01.2019). (Scopus) – Назва з екрана.
202. Cumming E., Douglas J., Sofia A. J. Venture capital and private equity contracting: An international perspective. *Academic Press*. 2013. – URL: <https://books.google.com.ua/> (дата звернення 21.03.17). – Назва з екрана.
203. Dietsch M. Financing small businesses in France. *EIB Papers*. 2003. Vol. 8. № 2. P. 93–119.
204. Doing business. – URL: <http://www.doingbusiness.org/>-(дата звернення 10.09.19). – Назва з екрана.
205. Edwards P. J., Bowen P. A. Risk Management in Project Organization. Australia: University of New South Wales Press Ltd; 2005. P. 10–30.
206. European Commission. European Charter for Small Enterprises. – URL: <http://bookshop.europa.eu/en/the-european-charter-for-small-enterprisespbNB4302600/> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
207. European Commission. Small Business Act. – URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52008DC0394&locale=en> (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
208. European Commission. SME test. – URL: http://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/small-business-act/sme-test_en (дата звернення: 10.01.2019). – Назва з екрана.
209. European Commission. Study on tax compliance costs for SMEs: Final Report. – URL: <https://publications.europa.eu> (дата звернення: 04.01.2019). – Назва з екрана.
210. European Commission. Survey on the access to finance of enterprises: AnalyticalReport 2019/. – Available at: <http://www.wsxenterprise.co.uk/survey-on-the-access-to-finance-of-enterprises-safe/> (дата звернення: 10.09.18). – Назва з екрана.

211. GEM. Global Entrepreneurship Monitor. 2019. – URL: <http://www.gemconsortium.org/> (дата звернення: 17.05.2019). – Назва з екрана.
212. Glebova I., Khamidulina A. An Evaluation of Entrepreneurial Potential in the Republic of Tatarstan. *Procedia Economics and Finance*. 2015. Vol. 32. P. 345–351.
213. Guichard S., Haugh D., Timer D. Quantifying the Effect of Financial Conditions in the Euro area, Japan, United Kingdom and United States. Paris: OECD Publishing. – URL: <http://dx.doi.org/10.1787/226365806132> (дата звернення: 17.05.2019). – Назва з екрана.
214. Index of economic freedom. *The Wall Street Journal in partnership with Heritage Foundation*. – URL: <http://www.heritage.org/index/> (дата звернення 16.01.2019). – Назва з екрана.
215. Lawless M., McCann F. Drivers of Default: Evidence from a Sector-Level Panel of Irish SME Loans. The Central Bank of Ireland Conference on the SME Lending Market, 2 March. – URL: <http://www.centralbank.ie/publications/Documents/03RT12.pdf> (дата звернення 16.01.2019). – Назва з екрана.
216. Majhi S. K., Biswal S. Optimal cluster analysis using hybrid K-Means and Ant Lion Optimizer. *Karbala International Journal of Modern Science*. 2018. № 4. P. 347–360.
217. Manic I. Mathematical models for estimations of operational risk and risk management, Novi Sad: University of Novi Sad; 2007. P. 29.
218. Michala D., Grammatikos T., Ferreira F. S. Forecasting Distress in European SME Portfolios. *EIF Research & Market Analysis Working Paper*. 2013. № 17. – URL: <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/176647/1/eif-wp-17.pdf> (дата звернення 03.03.19). – Назва з екрана.
219. OECD. SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2020: Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe. – URL: <https://www.oecd.org/countries/ukraine/sme-policy-index-eastern-partner-countries-2020-8b45614b-en.htm> (дата звернення: 17.12.2019). – Назва з екрана.

220. OECD. Financing SMEs and Entrepreneurs 2019: An OECD Scoreboard. 2019. DOI: https://doi.org/10.1787/fin_sme_ent-2019-en (дата звернення 03.03.19). – Назва з екрана.
221. OECD. New Approaches to SME and Entrepreneurship Financing: Broadening the Range of Instruments. Paris: OECD Publishing. – URL: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264240957-en> (дата звернення 03.03.19). – Назва з екрана.
222. Paying Taxes. World Bank Group. – URL: <https://www.pwc.com/> (дата звернення: 03.03.19). – Назва з екрана.
223. Pedchenko N., Strilec V., Kolisnyk G. M., Dykha M. V., Frolov S. M. Business angels as an alternative to financial support at the early stages of small businesses' life cycle. *Investment Management and Financial Innovations*. 2018. Vol. 15. № 1. P. 166–179. (Scopus).
224. Pedchenko N., Strilec V., Rudenko N. Method of Delpni as an innovative tool for managing asymmetric information in financial relationships of potential investors and small business entities. *Marketing and Management of Innovations*. 2018. № 3. P. 68–80. – URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/en> (дата звернення: 03.03.19) (Web of Science). – Назва з екрана.
225. Sardar T. H., Ansari Z. An analysis of MapReduce efficiency in document clustering using parallel K-means algorithm. *Future Computing and Informatics Journal*. 2018. № 3. P. 200–209.
226. SME Competitiveness Outlook 2019: Big Money for Small Business – Financing the Sustainable Development Goals. – URL: <http://www.intracen.org/publication/smeco2019/> (дата звернення 22.07.19). – Назва з екрана.
227. Spence M. Job Market Signaling. *The Quarterly Journal of Economics*. 1973. Vol. 87. P. 355–374.
228. Stiglitz J., Rothschild M. Equilibrium in Competitive Insurance Markets : An Essay on the Economics of Imperfect Information. *Quarterly Journal of Economics*. 1976. V. 90. P. 629–650.

- 229. Survey on the access to finance of enterprises (SAFE): Analytical Report. – URL: https://www.ecb.europa.eu/stats/ecb_surveys/safe/html/index.en.html (дата звернення 03.12.19). – Назва з екрана.
- 230. Taleb N. N., Goldstein D. G., Spitznagel M. W. The Six Mistakes Executives Make in Risk Management. In: Harvard Business Review. Boston: Harvard Business School Publishing Corporation; 2009. P. 1–5.
- 231. The global Competitiveness Report. World economic forum. – URL: <http://www3.weforum.org/> (дата звернення 06.08.19). – Назва з екрана.
- 232. Ukraine Economic Forecasts: 2014–2050 Outlook. Trading economics. (2015). – Available at: <http://www.tradingeconomics.com/Ukraine/forecast>.
- 233. Well-Stam D., Lindenaar F., Kinderen S., van den Bunt B., (2004)Project Risk Management. An essential tool for managing and controllingprojects,Kogan Page, London 2004, P. 2.
- 234. World council of credit unions: 2016: Annual Report. Worldwide Foundation for Credit Unions. – URL: http://www.woccu.org/documents/Annual_Report_2017. – (дата звернення: 22.11.17). – Назва з екрана.

ДОДАТКИ

Додаток А

*Наукове бачення основних аспектів понятійно-категоріального апарату
«розвиток» [складено автором на основі [26, 71, 102, 148]*

Автор	Рік	Підхід до визначення поняття «розвиток», ключові характеристики та критерії
Тоцький В. І., Лаврененко В. В.	2005	Орієнтація на довгострокову перспективу, проведення фундаментальних досліджень, диверсифікація операцій, інноваційна діяльність, максимальне використання творчої активності персоналу
Крейдич І. М., Гагарін А. О.	2016	Якісна зміна стану процесів функціонування підприємства, розкриття послідовності накопичення та збільшення вартості активів як одного з головних елементів підвищення рівня підприємства
Сидорчук І. П.	2016	Формування конкурентних переваг елементів і векторів інноваційних змін та підтриманні збалансованості відповідних нововведень у всіх структурно-функціональних елементах підприємства, що забезпечує ефект синергії і підвищення потенціалу розвитку підприємства
Парфентьева О. Л.	2018	Характеристика параметрів кількісних і якісних змін, можливих зрушень, які за необхідного науково-технічного, а також кадрового забезпечення стали наслідком здійснення заходів інноваційно-інвестиційної діяльності згідно з поетапною реалізацією стратегічних завдань у досягненні цільового рівня конкурентоспроможності
Нестерчук Я. А.	2018	Формування конкурентних переваг та реалізація синергійного ефекту в процесі забезпечення розширеного відтворення
Лозінська Ж. П.	2018	Перехід від існуючого стану підприємства до якісно іншого; динамічність

Автор	Рік	Підхід до визначення поняття «розвиток», ключові характеристики та критерії
Шостаковська А. В.	2018	Набуття організацією нових якостей, що відповідають ринковим вимогам в довгостроковій перспективі
Квілінський О. С.	2019	Постійні зміни з метою визначення переваг та обмежень порівняно з діяльністю конкурентів і вдосконалення ключових бізнес-процесів шляхом їх автоматизації й нарощування інформаційних потужностей відповідно до потреб інформаційної економіки для підвищення гнучкості та адаптивності процесів розвитку в умовах зростання значення інформації та електронних послуг
Шумпетер Й.	1982	Зміна траєкторії руху: зсувнення стану рівноваги; процеси змін, що ведуть до набуття підприємством нових якісних властивостей
Мочерний С. В.	1985	Закономірні зміни, що спрямовані на матеріальні та нематеріальні об'єкти, мають незворотний характер, внаслідок чого відбувається перехід від менш розвинених форм таких об'єктів до більш розвинених
Акофф Р.	2006	Покращення технологічної оснащеності виробництва; підвищення кваліфікації працівників; зміна принципів та механізмів управління
Сита Є.М.	2019	Сукупність незворотних, позитивно-направлених, кількісно-якісних змін, що відбуваються на підприємстві під дією внутрішніх управлінських інструментів з урахуванням впливу факторів зовнішнього середовища на кожному з етапів життєвого циклу з метою підвищення конкурентоспроможності і ефективності діяльності підприємства
Гусаріна Н. В.	2018	Своєчасна адаптація до дестабілізуючого впливу зовнішнього середовища та здатність господарської системи підтримувати високі темпи росту шляхом необхідних змін у динамічній нелінійній системі упорядкованих, взаємопов'язаних інноваційних, інвестиційних і технічних відносин, що дозволяє зберегти та збільшити економічний потенціал виробництва в довгостроковій перспективі

Автор	Рік	Підхід до визначення поняття «розвиток», ключові характеристики та критерії
Лісевич Н. А.	2018	Формування нових ідей та знань, упровадження нових винаходів, наукових досліджень, результатів розробок; уведення в дію нових досягнень у вигляді ресурсозберігаючих технологій, прогресивного обладнання та техніки, селекції тварин, нових видів продукції, продуктів харчування; вибором форм управління та організації виробництва та з іншими не менш важливими видами інноваційно-інвестиційної діяльності агропромислових підприємств у розвитку кадрового потенціалу, інформаційному забезпеченні та дорадництві, формування наукоємного виробничого процесу, створення та дієвості інноваційної структури, застосування енергозберігаючих технологій, екологічних інновацій, які відповідно дають змогу збільшити продуктивність, мінімізувати витрати та гарантувати безпеку навколишнього середовища, отримати більш якісні, корисні продукти, що мають оздоровчий та профілактичний ефект
Лемещенко Н. М.	2018	Процес незворотних, цілеспрямованих та закономірних якісно-кількісних змін господарської системи підприємства як позитивного, так і негативного напрямку під впливом факторів внутрішнього та зовнішнього середовища з метою гармонійного розвитку їх економічної, екологічної та соціальної сфер
Старух А. І.	2017	Визначення поняття «розвиток підприємництва в державному секторі економіки», яке пропонується розглядати як ініційовану державою економічно та соціально ризикову підприємницьку діяльність щодо цілеспрямованого використання природних ресурсів і майна, що перебувають у державній (суспільній) власності з метою отримання прибутку

Автор	Рік	Підхід до визначення поняття «розвиток», ключові характеристики та критерії
Капліна А. С.	2016	якісні перетворення під впливом чинників внутрішнього та зовнішнього середовища, що відбуваються в усіх складових підприємства як системи, забезпечуючи підвищення соціально-економічної ефективності його діяльності, та доповнення класифікацію видів розвитку підприємств господарства, що сприяло розвитку теоретичних засад управління розвитком
Капан А. М.	2019	Якісні, кількісні та структурні зміни виробничо-економічної діяльності агропромислових підприємств на інноваційній основі, досягнення високої результативності в разі координації та об'єднання зусиль підприємницьких структур та органів державної влади й місцевого самоврядування, вирішення проблем та означення пріоритетів інвестування за характером стратегічної спрямованості
Волощук Ю. О.	2019	Модернізація процесів: планування і прогнозування; координації і контролю за інноваційною діяльністю; законодавчі та нормативно-правові механізми управління інноваціями; фінансово-бюджетні механізми управління інноваціями; інвестиційні та мотиваційні механізми управління інноваційним розвитком; державно-приватного партнерства у сфері інновацій; взаємодії споживачів, бізнесу, науки і влади. 8. кластерний механізм організації інноваційної діяльності; захисту прав інтелектуальної власності; кадрового забезпечення інноваційного розвитку; інформаційного забезпечення інноваційної діяльності

Автор	Рік	Підхід до визначення поняття «розвиток», ключові характеристики та критерії
Белко І. А.	2018	Процес удосконалення формальних (організаційна структура управління; організаційне регламентування, організації праці тощо) і неформальних складових організаційної діяльності (організаційна культура, система розвитку, мотивації й стимулювання праці персоналу), яке розширює сферу його застосування і базується на засадах системного і процесного підходів
Тарасова Г. О.	2018	Процес досягнення встановлених цілей розвитку на основі проведення аналізу, оцінки, контролю та координації ресурсів з максимально ефективного їх накопичення та розподілу в умовах кризи (пошук можливостей для розвитку на перспективу), стабільності (підготовка до реалізації програм розвитку) та сприятливого стану зовнішнього середовища (реалізація програм розвитку)
Мельник Л. М.	2018	Процес постійних змін, при якому використання ресурсів, напрям інвестицій, науково-технічний розвиток, впровадження інновацій, вдосконалення персоналу та інституційні зміни узгоджені один з одним і спрямовані на підвищення рівня поточної діяльності і майбутнього потенціалу підприємства, задоволення його потреб та досягнення стратегічних цілей у гармонії із навколишнім природним середовищем
Кузь Т. І.	2019	Динаміка переходу від творчої ідеї до моделі інноваційного типу, починаючи зі створення середовища, в якому різним компонентам надано повну свободу дій, щоб зіткнулись в нових і цікавих способах, а потім дати цьому новому творінню час і свободу розвиватись і жити, що дасть змогу покращити ефективність функціонування соціально-економічної системи

Автор	Рік	Підхід до визначення поняття «розвиток», ключові характеристики та критерії
Жовковська Т. Т.	2018	Сукупність керованих та некерованих змін, що відбуваються у внутрішньому та зовнішньому середовищі підприємства, результатом яких є створення принципово нових форм діяльності
Бакаєв О. О.	2005	Процес функціонування та еволюції економічної системи в довгостроковому періоді, що відбувається під впливом економічних суперечностей потреб та інтересів
Рогоза М. Є., Вергал К. Ю.	2016	Перехід від одного стану економіки до іншого, коли в новому періоді не тільки збільшується виробництво товарів, а має місце і виробництво нових товарів і надання послуг з використанням нових технологій порівняно з минулим періодом
Педченко Н. С.	2012	Процес функціонування та еволюції підприємства, зорієнтованого на довгострокову перспективу, засновану на єдності його внутрішньої та зовнішньої властивості системи долати дії суперечностей
Мочерний С.В	2006	Незворотні, направлені, закономірні зміни, які характеризуються трансформацією якості, переходом до нових рівнів організації
Шимановська-Данич Л. М., Власенко В. А.	2006	Комплексний процес впливу керованої системи на керуючу задля забезпечення стійкості системи і «наращення потенціалу для виходу на нову якість управління з постійною адаптацією до вимоги зовнішнього середовища»
Погорелов Ю. С.	2006	Довготривала сукупність процесів кількісних та якісних змін у діяльності, які призводять до поліпшення його стану шляхом збільшення потенціалу підприємств, адаптації до зовнішнього середовища та внутрішньої інтеграції, що сприяє підвищенню здатності протидіяти негативним впливам зовнішнього середовища та його життєздатності

Продовж. дод. А

Автор	Рік	Підхід до визначення поняття «розвиток», ключові характеристики та критерії
Бакаєв О. О., Гриценко В. І., Бажан Л. І.	2005	Збільшення обсягів виробництва, як зміни у сфері виробничих, економічних відносин, ставлень до власності, розподілу, як процес функціонування та еволюції економічної системи в довгостроковому періоді
Дунда С. П.	2011	Сукупність спрямованих, інтенсивних та якісних змін економічної природи, що відбуваються на підприємстві внаслідок протиріч у внутрішньому середовищі та впливів факторів зовнішнього середовища»
Краснокутська Н. С.	2012	Якісні закономірні зміни у його структурі, що призводить до трансформації існуючої системи ресурсів, здатностей і компетенцій за рахунок посилення її елементів

Продовж. дод. А

Продовж. табл. А.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
15	3	0	2018						+		+						+						+
16	1	1	2017														+						
17	5	3	2016						+		+												
18	0	0	2019			+											+		+				
19	7	1	2019			+	+			+													
20	5	2	2018				+																
21	6	3	2018								+						+					+	
22	3	4	2018	+	+	+	+				+							+				+	
23	18	3	2019			+							+										
24	2	0	2018						+		+												
25	4	0	2005						+		+								+		+		+
26	105	9	2016			+			+												+		+
27	10	8	2012						+		+								+		+		+
28	42	6	2006						+		+												+
29	90	13	2006																				
30	5	3	2005																				
31	43	7	2011																				
32	84	14	2012																				

* За відсутності профілю в гугл-Академії h-індекс присвоєно нульовий. У разі співавторства враховувався найвищий h-індекс серед авторів.

** Кольором відзначені результати класифікації авторів за показниками: цитованість наукового джерела; продуктивність та впливовість науковця, групи науковців або наукової організації (h-індекс); сучасний підхід до проблеми. позначення кольорів: 1 група; 2 група; 3 група.

Додаток Б

Таблиця Б.1 – Вихідні дані для розрахунку інтегрального показника ефективності діяльності уряду України (Igs) в дотриманні міжнародних стандартів

Принципи SBA	Балова оцінка принципів за даними [219]		Бали, виставлені відповідно до позицій у кваліфікаційних матрицях		Середнє значення ЄС [219]	Бали, виставлені відповідно до позицій у кваліфікаційних матрицях	Темпи зміни 2019 проти 2016	Україна порівняно із середнім значенням країн ЄС
	2016 рік	2019 рік	2016 рік	2019 рік				
«Спочатку подумайте про малі»	3,5	2,45	4	2	3,74	4	0,7	0,65508
	3,55	3,81	4	4	3,92	4	1,07324	0,97194
	2,56	2,05	3	3	2,85	3	0,80078	0,7193
	3,19	2,56	4	3	3,36	4	0,80251	0,7619
	3,31	3,22	4	4	3,57	4	0,97281	0,90196
	3,17	2,73	4	3	3,49	4	0,8612	0,78223
	3,55	4,34	4	4	3,43	4	1,22254	1,26531
	2,64	1,63	3	2	2,96	3	0,61742	0,55068
	2,9	1,84	3	2	3,53	4	0,63448	0,52125
	2,28	1,86	3	2	2,92	3	0,81579	0,63699
	2,54	1,22	3	2	2,77	3	0,48031	0,44043
	Інтервальні показники ефективності діяльності держави в отриманні міжнародних стандартів	Україна 2016		Україна 2019		ЄС 2019		20,3
	10,8		10,97					

Додаток В

Таблиця В.1 – Критерії оцінки компласнсу державних та підприємницьких інтересів України у 2015–2019 рр. [пораховано автором на основі даних [48, 49]

Критерії	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Частка підприємств, зростанню яких перешкоджає високе податкове адміністрування та високий рівень податків (X1)	48,8	35,1	41,2	25,9	33,1
Податкове навантаження на фізичних осіб (X2)	540,25	611,17	506,4	874	1 004,9
Час, витрачений на сплату податків (X3)	150	150	199	199	199
Частка податкового навантаження малого підприємництва у ВВП країни (X4)	0,47	0,53	0,72	0,78	0,83
Частка надходжень від єдиного податку в загальному обсязі доходів бюджету (X5)	12,89	10,56	11,71	12,19	12,64
Частка обсягу реалізованої продукції малого підприємництва в загальному обсязі (X6)	16,6	16,9	18,2	18,9	19,2
Зайнятість населення у сфері малого бізнесу (X7)	27,1	26,8	26,8	27,4	28,5
Частка доданої вартості суб'єктів малого та мікропідприємництва в загальній доданій вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання (X8)	9,1	10,3	8,8	10,3	12,6

Додаток Г

Таблиця Г.1 – Стандартизація значень критеріїв оцінки комплаєнсу державних та підприємницьких інтересів України у 2015–2019 роках

Критерії	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Частка підприємств, зростанню яких перешкоджає високе податкове адміністрування та високий рівень податків (X1)	1,33	0,95	1,12	0,70	0,90
Податкове навантаження на фізичних осіб (X2)	0,76	0,86	0,72	1,24	1,42
Час, витрачений на сплату податків (X3)	0,84	0,84	1,11	1,11	1,11
Частка податкового навантаження малого підприємництва у ВВП країни (X4)	0,70	0,80	1,08	1,18	1,25
Частка надходжень від єдиного податку в загальному обсязі доходів бюджету (X5)	1,07	0,88	0,98	1,02	1,05
Частка обсягу реалізованої продукції малого підприємництва в загальному обсязі (X6)	0,92	0,16	0,18	0,13	0,12
Зайнятість населення у сфері малого бізнесу (X7)	0,99	0,98	0,98	1,00	1,04
Частка доданої вартості суб'єктів малого та мікропідприємництва в загальній доданій вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання (X8)	0,89	1,01	0,86	1,01	1,23

Додаток Д

Таблиця Д.1 – Стимулятори та дестимулятори збалансованості інтересів малого підприємництва й держави щодо забезпечення розвитку України та координати вектора-еталона

Критерії	Поділ критеріїв на стимулятори та дестимулятори	Координати вектора-еталона
З позицій малого підприємництва		
Частка підприємств, зростанню яких перешкоджає високе податкове адміністрування та високий рівень податків (X1)	Дестимулятор	-1,41
Податкове навантаження на МП (X2)	Дестимулятор	-1,02
Час, витрачений на сплату податків (X3)	Дестимулятор	-1,22
Частка податкового навантаження малого підприємництва у ВВП країни (X4)	Дестимулятор	-1,39
з позицій держави		
Частка надходжень від єдиного податку в загальному обсязі доходів бюджету (X5)	Стимулятор	1,07
Частка обсягу реалізованої продукції малого підприємництва в загальному обсязі (X6)	Стимулятор	0,92
Зайнятість населення у сфері малого бізнесу (X7)	Стимулятор	1,04
Частка доданої вартості суб'єктів малого та мікропідприємництва в загальній доданій вартості за витратами виробництва суб'єктів господарювання (X8)	Стимулятор	1,23

Додаток Е

**Таблиця Е.1 – Методика розрахунку та критеріальні значення показників оцінки
сприятливості банків до кредитного забезпечення МП [складено на основі
даних [1, 73, 91, 129, 130, 179]**

Показник	Характеристика показника	Діапазони присвоєння балів	Вага
1. Відсоток проблемних кредитів	Показує процент неповернення, наднизьких лімітів або затримки погашення кредитів за поточний рік	<19,28 – 4 б.; <38,55 – 3 б.; <57,83–2 б.; <77,10–1 б.	0,1
2. Економічні нормативи діяльності			
Миттєва ліквідність	Н4 – норматив НБУ, показує співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку. Він характеризує мінімальний обсяг високоліквідних активів, необхідний для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня. Нормативне значення коефіцієнта Н4 повинно бути не менше 20 %	>90 % – 4 б.; 60–90 % – 3 б.; 20–60 % – 2 б.; <20 % – 1 б.	0,05
Адекватність регулятивного капіталу	Відображає здатність банку своєчасно та в повному обсязі розраховуватися за своїми зобов'язаннями, що випливають із торговельних, кредитних або інших операцій грошового характеру. Чим вище значення показника достатності (адекватності) регулятивного капіталу, тим більша частка ризику, що її беруть на себе власники банку. І навпаки, чим нижче значення показника, тим більша частка ризику, що її приймають на себе кредитори та вкладники банку	<10 % – 0 б.; >10 % – 1 б.; >20 % – 2 б.; >30 % – 3 б.; >40 % – 4 б.; >50 % – 5 б.	0,05

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.1

Показник	Характеристика показника	Діапазони присвоєння балів	Вага
3. Надійність банку (за національною рейтинговою шкалою)	uaAA характеризується найвищою кредитоспроможністю; uaA дуже високою кредитоспроможністю; uaA характеризується високою кредитоспроможністю; uaBB характеризується достатнім рівнем кредитоспроможності; uaBV характеризується низькою кредитоспроможністю; uaCC характеризується дуже низькою кредитоспроможністю; uaCS характеризується високою ймовірністю дефолту; uaD Дефолт	uaAAA – 5 б. uaAA – 4б. uaA – 3 б. uaBBV – 2 б. uaBB – 1 б. uaB – 1б. uaCCC, uaCC, uaC, uaD – 0 б.	0,1
4. Наявність спеціальних програм та режимів для малого бізнесу	Характеризує діючі програми лояльності до малого бізнесу (пільгове кредитування, спеціальні режими обслуговування, кредитні канкули тощо)	+ –5 б. – –0 б.	0,1

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.1

Показник	Характеристика показника	Діапазони присвоєння балів	Вага
5. Ефективність діяльності РО, у т. ч.:			
Рентабельність активів, %	Характеризує ефективність використання всіх активів банку	>20 % – 4 б.; 5-20 % – 3 б.; 0-5 % – 2 б.; <0 % – 1 б.	0,05
Рентабельність власного капіталу, %	Характеризує рентабельність використання власного капіталу	>45 % – 4 б.; 15-45 % – 3 б.; 0-15 % – 2 б.; <0 % – 1 б.	0,05
6. Рівень довіри серед МБ	Характеризує відношення суб'єктів малого бізнесу до ризиковості взаємодії з банком. Визначає відношення суб'єктів малого бізнесу до банку через призму можливих ризиків та організації роботи з МБ (експертне опитування)	Низький рівень довіри – 1 б.; довіра нижче середнього рівня – 2 б.; середній рівень довіри – 3 б.; довіра вище середнього рівня – 4 б.; високий рівень довіри – 5 б.	0,1

Продовж. дод. Е

Продовж. табл. Е.1

Показник	Характеристика показника	Діапазони присвоєння балів	Вага
7. Умови овердрафту для МБ (реальна ставка відсотка, %)	Визначається шляхом коригування номінальної кредитної ставки овердрафту на відсоток додаткової комісії (одноразової та щомісячної) та інших прихованих платежів	<20,75 – 4 б.; <23,0 – 3 б.; <25,25 – 2 б.; <=27,5 – 1 б.	0,1
8. Умови інвестиційного кредитування для МБ (ІК), зокрема:			
8.1. Максимальний термін, років	Показує максимальний строк, на який можна взяти інвестиційний кредит	>=7 б.; >5,5 – 3 б.; >4 – 2 б.; >2,5 – 1 б.	0,033
8.2. Одноразова комісія, %	Показує додаткові умови з обслуговування кредиту, що впливають на зростання реальної ставки відсотка	<0,45 – 4 б.; <0,8 – 3 б.; <1,15 – 2 б.; <=1,5 – 1 б.	0,033
8.3. Реальна ставка відсотка, %	Визначається шляхом коригування номінальної кредитної ставки інвестиційного кредиту на відсоток додаткової комісії (одноразової та щомісячної) та інших прихованих платежів	<22,25 – 4 б.; <24,5 – 3 б.; <26,75 – 2 б.; <=29 – 1 б.	0,033
9. Умови кредиту на поповнення оборотних коштів (I_o), зокрема:			
9.1. Максимальний термін, років	Показує максимальний строк, на який можна взяти кредит на поповнення оборотних коштів	>=6 б.; >4,75 – 3 б.; >3,5 – 2 б.; >2,25 – 1 б.	0,05

Продовж. дод. Е
Продовж. табл. Е.1

Показник	Характеристика показника	Діапазони присвоєння балів	Вага
9.2. Реальна кредитна ставка, %	Визначається шляхом коригування номінальної кредитної ставки кредиту на поповнення оборотних коштів на відсоток додаткової комісії (одноразової та щомісячної) та інших прихованих платежів	<22,25 – 4 б.; <24,5 – 3 б.; <26,75 – 2 б.; <=29 – 1 б.	0,05
10. Додаткові вигідні умови для приваблення клієнтів (DD), у т. ч.:			
10.1. Вартість обслуговування розрахункового рахунку	Визначає суму, яку необхідно сплатити банку за проведення розрахунково-касових операцій	<1700 – 4 б.; <2440 – 3 б.; <3180 – 2 б.; <=3 – 1 б.	0,04
10.2. Прибутковість депозитів (DD), в т. ч.			
Ставка депозитів у гривні за 3 місяці 6 місяців 9 місяців	Характеризує прибутковість операцій із розміщення грошових коштів у гривні на депозиті строком на 3, 6 та 12 місяців відповідно	Для 3 міс.: >10,5 % – 1 б.; >11,63 % – 2 б.; >12,75 % – 3 б.; >13,88 % – 4 б.; >15 % – 5 б. Для 6 міс.: >11 % – 1 б.; >12,13 % – 2 б.; >13,25 % – 3 б.; >14,38 % – 4 б.; >15,5 % – 5 б.	0,01 0,01

Додаток Ж

Таблиця Ж.1 – Вихідні дані для побудови рейтингової моделі сприйнятливості банків до кредитного забезпечення малих підприємств [складено автором на основі даних [52]]

Банк	Ставка депозитів на 01.08.2018						Чисті активи	Міттева ліквідність	Проблемні кредити	Рентабельність активів	Рентабельність власного капіталу
	UAN-3м	UAN-6м	UAN-12м	USD-3м	USD-6м	USD-12м					
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Приватбанк	13,75 %	14,50 %	13,00 %	2,50 %	2,75 %	3,00 %	256 099,5	8,6	66,9	-8,3	-81,9
Ощадбанк	13,25 %	13,75 %	12,75 %	2,75 %	3,00 %	3,50 %	226 960,0	5,3	35,3	0,2	1,6
Альфа-банк	13,75 %	14,50 %	15,00 %	2,00 %	3,50 %	4,00 %	48 463,2	4,6	12,7	1,9	23,8
Укресімбанк	13,10 %	13,20 %	14,00 %	2,45 %	2,90 %	4,20 %	159 468,3	3,7	38,9	0,5	7,6
Райффайзен банк	—	—	—	—	—	—	68 710,9	14,7	4,4	7,0	37,1
Укргазбанк	13,75 %	14,00 %	14,00 %	3,25 %	3,75 %	4,25 %	74 442,9	6,4	13,5	1,0	12,5
ПУМБ	13,00 %	13,70 %	13,70 %	1,80 %	2,60 %	2,90 %	49 668,8	5,7	16,7	1,7	16,3
Укрсіббанк	—	—	—	—	—	—	43 783,0	11,9	10,4	4,3	35,9
ОТП БАНК	10,50 %	11,50 %	11,50 %	0,25 %	0,25 %	0,25 %	30 906,7	9,2	9,7	4,4	37,4
Укросоцбанк	—	—	—	—	—	—	25 119,0	10,0	52,7	-10,6	-52,9
Південний	13,25 %	13,75 %	14,25 %	2,50 %	3,00 %	3,50 %	22 697,4	9,4	4,2	0,6	5,8
Сбербанк	13,50 %	15,00 %	15,50 %	3,25 %	4,25 %	5,00 %	39 172,5	5,2	44,7	0,3	2,9

Продовж. дод. Ж
Продовж. табл. Ж.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Пріоріт Банк							2 900,8	8,6	6,2	1,4	7,5
МКБ							600,1	53,4	64,4	-38,1	-34,4
БТА Банк											
Креді агріколь банк	10,50 %	11,00 %	10,00 %	—	0,01 %	0,01 %	30 410,6	5,4	4,0	4,1	39,0
Таскомбанк	14,00 %	15,00 %	15,50 %	2,75 %	3,50 %	4,00 %	13 835,5	6,7	2,7	2,4	32,2
Кредіобанк	12,00 %	13,50 %	13,50 %	0,50 %	1,00 %	1,50 %	14 026,6	7,9	3,4	3,4	30,5
Прокредітбанк	13,50 %	14,00 %	14,50 %	1,00 %	2,00 %	3,00 %	16 042,4	6,4	1,7	4,1	32,4
Банк кредит-дніпро	14,00 %	15,00 %	16,00 %	2,30 %	3,10 %	3,55 %	8 553,4	9,9	47,2	-5,9	-74,8
Промінвест-банк	14,00 %	14,50 %	14,75 %	3,00 %	3,75 %	4,25 %	17 883,0	4,4	77,1	-35,8	-168,1
Мегабанк	14,00 %	15,00 %	16,50 %	3,25 %	3,75 %	4,50 %	9 319,5	5,2	6,7	0,8	9,0
А-БАНК	13,55 %	12,55 %	12,55 %	1,80 %	1,90 %	2,00 %	4 581,2	4,9	5,8	9,3	67,3
Банк Восток	10,50 %	11,50 %	12,00 %	1,50 %	2,00 %	2,50 %	8 365,1	15,2	3,1	1,3	17,4
Універсал банк	14,75 %	15,00 %	15,25 %	2,75 %	3,75 %	4,25 %	5 488,9	8,4	7,8	1,3	7,4
Ідея банк	15,00 %	15,50 %	16	0,75 %	1,25 %	2,00 %	3 496,9	5,9	5,1	7,6	67,3
МІБ	—	—	14,5	—	—	4,00 %	8 513,5	5,1	9,4	1,0	22,0
Сітібанк							19 300,2	12,0	0,0	5,4	45,7
ІНГ Банк Україна							9 564,7	7,4	7,4	2,7	8,5
Правекс Банк							4 770,9	30,8	0,1	-1,6	-4,4
Індустріал-банк							4 327,3	12,0	2,4	0,3	0,9
ВіЕс Банк							2 607,0	7,6	23,5	4,1	12,8

Продовж. дод. Ж

Продовж. табл. Ж.1

Банк	Вартість роз- рахунково-касового обслуговування за рік, грн	Надійність банку	Адекватність репутації, %	Рівень довіри серед малих підприємств	Наявність спе- ціальних програм та режимів для малого бізнесу	Максимальний термін, років	Кредитна ставка, %	Одноразова комісія, %	Номінальна ставка відсотка, %	Реальна ставка відсотка, %	Максимальний термін, років	Реальна ставка, %
12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Приватбанк	3 360,0	uaAA	10,54	5	+	5	22	1	25	22,5	3	20
Ошадбанк	2 918,0	uaBBB	6,7	4	+	5	22,5	0,5	23	18,5	3	25
Альфа-банк	2 880,0	uaAAA	8,4	3,0	+	5	23	0,5	23,5	26	6	25
Укресімбанк	3 553,0	uaAA	4,0	5,4	+	3	21	0,1	22,2	22,2	1	22,2
Райффайзен банк	1 920,0	uaAA	12,6	5,0	+	5	20	0,5	20,5	20,5	1	20,5
Укргазбанк	3 240,0	uaAA	6,9	4,0	+	5	20,4	1	21,4	22,9	1,5	22,2
ПУМБ	3 052,0	uaAA	10,7	2,0	+	5	20,5	0,68	21,18	23	3	21,18
Укрсіббанк	3 570,0	uaAAA	11,5	5,0	+	5	21	1	28	21,5	1	20,4
ОТП банк	3 601,0	uaA	14,5	4,0	+	6	21	1	28,5	20,7	1	22,9
Укrescoбанк	3 758,0	uaAA	17,4	3,0	+	7	26	1	27	21,5	2	27
Південний	2 340,0	uaBBB	10,4	1,5	–	3	23	0,5	23,5	23,5	1	23,5
Сбербанк	3 800,0	uaBBB	16,4	1,0	–	3	23	1,5	24,5	25,5	1	25

Продовж. дод. Ж

Продовж. табл. Ж.1

12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24
Креді агріколь банк	3 600,0	uaAAA	10,9	4,5	+	5	20	1	21	25	1	21
Таскомбанк	3 820,0	uaAA	7,7	2,0	+	3	22	1,5	29	27	1	22
Кредобанк	3 120,0	uaAAA	12,0	4,5	+	7	21,5	1,15	22,65	25,6	3	21,7
Прокредобанк	3 825,0	uaAAA	12,1	5,0	+	3	22	1,5	25	23,5	3	19
Банк кредит Дніпро	2 820,0	uaA	9,25	2	–	5	21	1	28	27,5	2	24
Промінвест-банк	3 220,0	uaBBB	33,42	1	–	3	25	0,5	25,5	27,43	1	23,86
Метабанк	2 775,0	uaAA	10,1	2,0	–	6	24	1	25	25,5	1	24
А-банк	3 350,0	uaA	17,0	2,0	+	5	21	1	22	23	3	20
Банк восток	3 320,0	uaAA	8,2	2,0	–	1	22	0,2	22,2	22,2	3	26
Універсал банк	3 870,0	uaAA	15,0	2,0	+	1	22	0,5	23	23,5	2	23
Ідея банк	960,0	uaA	15,2	3,0	–	3	23	1,5	24,5	27,5	3	23,5
МІБ	3 060,0	uaBBB	3,9	2,0	–	5	21	1,5	26	24,5	1	23,5
Сітібанк	3 910,0	uaAAA	12,4	1,5	–	3	25	0,5	25,5	27,5	1	25
ІНГ Банк												
Україна	3 920,0	uaAAA	38,1	5,0	+	5	20	1	27	20,7	1	25,5
Правекс Банк	3 680,0	uaAA	43,7	4	–	3	19	1	20	25,5	1	25
Препус Банк												
МКБ	3 130,0	uaA	21,7	4,0	–	5	20	1	25	23	1	20,5
БТА Банк	3 270,0	uaA	68,24	3	–	3	27	1	28	26	1	25,5
Індустріал-банк	3 521,0	uaA	6,1	1,5	–	7	23	1	29	25	1	25
ВіЕс Банк	3 690,0	uaA	34,3	1,0	–	7	23	1	24	27	1,5	24

Додаток И

Таблиця И.1 – Вихідні дані для розрахунку коефіцієнта кореляції та еластичності індексу легкості ведення бізнесу за індексом розвитку електронного врядування зарубіжних країн та України [складено автором на основі [56, 204]

Країна	Індекс розвитку електронного врядування					EGDI(1-0)				EGDI(1+0)/2			
	2012 рік	2014 рік	2016 рік	2018 рік	2019 рік	2012/2014	2014/2016	2016/2018	2018/2019	2012/2014	2014/2016	2016/2018	2018/2019
Данія	0,7872	0,8889	0,8162	0,851	0,915	0,1017	-0,0727	0,0348	0,064	0,83805	0,85255	0,8336	0,883
Австралія	0,7863	0,839	0,9103	0,9143	0,9053	0,0527	0,0713	0,004	-0,009	0,81265	0,87465	0,9123	0,9098
Республіка Корея	0,8785	0,9283	0,9462	0,8915	0,901	0,0498	0,0179	-0,0547	0,0095	0,9034	0,93725	0,91885	0,89625
Великобританія	0,8147	0,896	0,8695	0,9193	0,8999	0,0813	-0,0265	0,0498	-0,0194	0,85535	0,88275	0,8944	0,9096
Швеція	0,7474	0,8599	0,8225	0,8704	0,8882	0,1125	-0,0374	0,0479	0,0178	0,80365	0,8412	0,84645	0,8793
Сінгапур	0,7476	0,8474	0,9076	0,8828	0,8812	0,0998	0,0602	-0,0248	-0,0016	0,7975	0,8775	0,8952	0,882
Франція	0,751	0,8635	0,8938	0,8456	0,879	0,1125	0,0303	-0,0482	0,0334	0,80725	0,87865	0,8697	0,8623
Нідерланди	0,8097	0,9125	0,8897	0,8659	0,8757	0,1028	-0,0228	-0,0238	0,0098	0,8611	0,9011	0,8778	0,8708
Норвегія	0,802	0,8593	0,8357	0,8117	0,8557	0,0573	-0,0236	-0,024	0,044	0,83065	0,8475	0,8237	0,8337
Україна	0,5181	0,5653	0,5032	0,6076	0,6165	0,0472	-0,0621	0,1044	0,0089	0,5417	0,53425	0,5554	0,61205

Продовж. дод. II
Продовж. табл. II.1

Країна	Індекс легкості ведення бізнесу					DB1-0				DB(1+0)/2			
	2010 рік	2012 рік	2014 рік	2016 рік	2018 рік	2012/2014	2014/2016	2016/2018	2018/2019	2012/2014	2014/2016	2016/2018	2018/2019
Данія	0,8411	0,8557	0,8353	0,8398	84,05	0,0146	-0,0204	0,0045	83,2102	0,8484	0,8455	0,83755	42,4449
Австралія	0,8067	0,8088	0,8059	0,803	0,8014	0,0021	-0,0029	-0,0029	-0,0016	0,80775	0,80735	0,80445	0,8022
Республіка Корея	0,8153	0,8269	0,8257	0,8327	0,8415	0,0116	-0,0012	0,007	0,0088	0,8211	0,8263	0,8292	0,8371
Велико-британія	0,8411	0,8501	0,8179	0,8244	0,8232	0,009	-0,0322	0,0065	-0,0012	0,8456	0,834	0,82115	0,8238
Швеція	0,8091	0,8198	0,8011	0,8072	0,8127	0,0107	-0,0187	0,0061	0,0055	0,81445	0,81045	0,80415	0,80995
Сінгапур	0,9024	0,9087	0,8633	0,8429	0,8497	0,0063	-0,0454	-0,0204	0,0068	0,90555	0,886	0,8531	0,8463
Франція	0,6961	0,7032	0,7124	0,7628	0,763	0,0071	0,0092	0,0504	0,0002	0,69965	0,7078	0,7376	0,7629
Нідерланди	0,7395	0,7463	0,7479	0,7547	0,7603	0,0068	0,0016	0,0068	0,0056	0,7429	0,7471	0,7513	0,7575
Норвегія	0,8172	0,8189	0,8234	0,8187	0,827	0,0017	0,0045	-0,0047	0,0083	0,81805	0,82115	0,82105	0,82285
Україна	0,3935	0,4401	0,5941	0,636	0,6731	0,0466	0,154	0,0419	0,0371	0,4168	0,5171	0,61505	0,65455

Додаток К

Таблиця К.1 – Вихідні дані для розрахунку повної ймовірності розвитку МП за реалізації
форсайт-сценаріїв

Видове забезпечення	Ризики видового забезпечення	сценарій 1		сценарій 2		сценарій 3		Можливості розвитку малого підприємництва	Ймовірність розвитку при реалізації можливостей**	Унормоване значення ймовірності розвитку за видами забезпечення*
		3	4	5	6	7	8			
Інституційне забезпечення	R _{нпр1}	0,4	0,513	0,1	0,275	0,3	0,2	Можливість адаптації європейської практики реалізації принципів підтримки малого підприємництва відповідно до акта SBA	0,212	0,262
	R _{нпр2}	0,3		0,2		0,1				
	R _{нпр3}	0,6		0,5		0,4				
1								9	10	11

Продовж. дод. К
Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інституційне забезпечення	R _{нпр4}	0,3		0,2		0,1		Застосування європейської практики проведення SME тесту перед затвердженням проектів нормативно-правових документів	0,088	
	R _{нпр5}	0,5		0,3		0,1		Достатність ресурсів та технологій для підвищення інформаційно-правової грамотності населення	0,08	
	R _{нпр6}	0,5		0,2		0,1				
	R _{нпр7}	0,8		0,4		0,3				
	R _{нпр8}	0,7		0,3		0,2		Відкритий доступ до використання платформ міжнародних організацій підтримки малого бізнесу	0,121	0,368
Інформаційне забезпечення	R _{i1}	0,7		0,4		0,3		Розвиток системи е-декларування	0,593	
	R _{i2}	0,4		0,3		0,2		Достатність інформаційно-технологічних ресурсів для створення єдиної бази суб'єктів малого підприємництва	0,164	
	R _{i3}	0,2	0,46	0,1	0,28	0,1	0,22	Можливість налагодження інформаційних потоків у системі «держава-МП-населення»	0,593	
	R _{i4}	0,3		0,2		0,2				
	R _{i5}	0,7		0,4		0,3				

Продовж. дод. К
Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Матеріально-технічне забезпечення	Rв1	0,3	0,283	0,2	0,183	0,1	0,117	Підтримка вітчизняного виробника прямими та опосередкованими інструментами державного забезпечення розвитку МП	0,6	0,297
	Rв2	0,3		0,2		0,1		Застосування концепції інновацій у діяльності МП	0,362	
	Rв3	0,2		0,1		0,1		Природні ресурси, придатні для різних видів підприємницького використання (водні, лісові та ін.)	0,027	
	Rв4	0,2		0,1		0,1		Швидкість адаптування інноваційних технологій у діяльність	0,298	
	Rв5	0,4		0,3		0,2		Можливість розширення обсягу виробництва за рахунок виходу на світові ринки	0,252	
	Rв6	0,3		0,2		0,1		Застосування адаптованої до специфіки МП системи оцінювання матеріально-технічного забезпечення	0,242	
Кадрове забезпечення	Rк1	0,7	0,55	0,4	0,388	0,3	0,313	Здатність МП створювати нові робочі місця й поглинати надлишкову робочу силу під час циклічних спадів і структурних зрушень	0,177	0,235
	Rк2	0,6		0,5		0,4		Висока частка населення працездатного віку	0,098	

Продовж. дод. К
Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Кадрове забезпечення	Rк3	0,7		0,4		0,3		Можливість використання зарубіжного досвіду для підвищення професійних навичок (проведення тренінгів, консультацій, бізнес-ігор тощо)	0,389	
	Rк4	0,8		0,5		0,4				
	Rк5	0,4		0,3		0,2		Можливість створення привабливих умов для залучення кваліфікованого персоналу	0,142	
	Rк6	0,6		0,5		0,4				
	Rк7	0,3		0,2		0,2		Застосування новітніх методів та алгоритмів оцінювання кадрового забезпечення МП	0,371	
	Rк8	0,3		0,3		0,3		(системно-інформаційна кваліметрія тощо)		
Інституційне забезпечення	Rінс1	0,4	0,6	0,3	0,4	0,2	0,3	Інвестиційна привабливість та підтримка меншоритарних інвесторів	0,431	0,411
	Rінс2	0,6		0,5		0,4		Геополітичне розташування стрияє зовнішньоекономічній діяльності	0,241	
	Rінс3	0,7		0,4		0,3		Можливість налагодження діалогу в системі «держава-бізнес»	0,667	
	Rінс4	0,7		0,4		0,3		Міжрегіональне та міжнародне співробітництво у сфері МП, сприяння виходу МП на нові ринки	0,444	
								Можливість розширення обсягу виробництва за рахунок виходу на світові ринки	0,37	

Продовж. дод. К
Продовж. табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Інституційне забезпечення								Можливість реалізації кластерного підходу до державного забезпечення розвитку МП	0,311	
								Адаптація зарубіжного досвіду підтримки формальними та неформальними інвестиційними інститутами розвитку МП	0,722	
								Розвиток краудфандингових платформ	0,107	
	Rфк ₁	0,3		0,2		0,2		Фінансова самостійність	0,155	
Фінансово-кредитне забезпечення	Rфк ₂	0,6		0,4		0,3		Невеликий обсяг стартового капіталу	0,036	
	Rфк ₃	0,4		0,3		0,2		Спрощена система оподаткування	0,278	
	Rфк ₄	0,8		0,4		0,3		Доступність кредитних ресурсів, простота процедури їх отримання (у випадку високого кредитного рейтингу позичальника)	0,161	0,248
	Rфк ₅	0,4	0,522	0,3	0,356	0,2	0,267	Посилення державної підтримки банків, сприятливих до МП	0,667	
	Rфк ₆	0,6		0,4		0,3		Використання податкових інструментів стимулювання розвитку МП	0,189	
	Rфк ₇	0,3		0,3		0,2				
	Rфк ₈	0,5		0,4		0,3				
	Rфк ₉	0,8		0,5		0,4				

* Унормоване значення ймовірності настання ризику за видами забезпечення та ймовірності розвитку малого підприємництва за видами забезпечення визначене за допомогою формули середньозваженої арифметичної величини.
 ** Ймовірність розвитку за реалізації можливостей визначена шляхом ділення фактичної величини сили впливу можливостей (табл. 4.1–4.6) на максимальню можливу величину сили впливу можливостей на розвиток малого підприємництва.

Наукове видання

ПЕДЧЕНКО Наталія Сергіївна
СТРИЛЕЦЬ Вікторія Юріївна

**ДЕРЖАВНА ПІДТРИМКА
РОЗВИТКУ МАЛОГО
ПІДПРИЄМНИЦТВА В УМОВАХ
ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНИХ
ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

Головна редакторка *М. П. Гречук*
Дизайн обкладинки *Р. Р. Береговий*
Редагування *В. Л. Яременко*
Комп'ютерне верстання *О. С. Корніліч*

Формат 60x84/16. Ум. друк. арк. 14,5.
Зам. № 216/1985.

Видавець і виготовлювач
Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»,
к. 115, вул. Коваля, 3, м. Полтава, 36014; ☎(0532) 50-24-81

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру видавців, виготівників і
розповсюджувачів видавничої продукції ДК № 3827 від 08.07.2010 р.